

VM

ZPRÁVY

Vlastivědného muzea v Olomouci

270

1993

Pokyny pro autory

Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci otiskují původní vědecké články a odborné práce přírodovědných i společenskovědních oborů. Dále uveřejňují drobná odborná sdělení z uvedených oborů, recenze, články k jubileím atp.

Přednostně jsou uveřejňovány práce související s programem Vlastivědného muzea v Olomouci.

Úprava rukopisů

Rukopis musí obsahovat (1) nezkrácené jméno a příjmení autora, (2) český název příspěvku a jeho cizojazyčný překlad, (3) text odpovídající ČSN 88 0220 - úprava rukopisu pro sazbu. Příspěvky jsou psány strojem černou páskou po jedné straně kancelářského papíru (ne průklepového) formátu A4 (210 x 297 mm), 30 řádek na stránku s 60 úhozy na řádku. Text začíná 25 - 30 mm od horního okraje a 25 - 30 mm od levého okraje stránky; ukončen je nejméně 15 mm od dolního okraje. Titulky, ani žádná jiná slova v textu nepište velkými písmeny. Hierarchii titulků označte na okraji textu (např. T-1, T-2, T-3). Používejte kulaté závorky. Poznámkou "pet" na okraji listu lze navrhnout petitové partie.

Tabulky zařadte za rukopis na zvláštních listech a označte je názvem a vysvětlivkami. Obrazové přílohy je nutno co nejvíce přizpůsobit zrcadlu Zpráv (tj. 165 x 240 mm). Kresby musí být tuší na bílém nebo průsvitném papíru. Síla čar a velikost písmen popisu musí být úměrná předpokládanému zmenšení. Fotografie (jen černobílé) musí být ostré a kontrastní na lesklém papíru. Na zadní straně je označte jménem autora, zkráceným názvem práce a číslem obrázku. Popisky k obrázkům (součást formátu!) jsou přiloženy na zvláštním listu s označením Obr. (fig.) - číslo - název (popř. datum a autor nebo pramen). Články mohou být zpracovány i na PC AT v textovém editoru T602 nebo v prostředí WinText. K disketě nezapomeňte přiložit dostatečné údaje.

Při psaní společenskovědních příspěvků je doporučeno používat poznámek (tj. číslo bez závorky nebo kroužku vysunuté nad řádek).

V přírodních vědách doporučujeme používat jména autora a letopočet v závorce. Základní pravidla citací obsahuje ČSN 01 0197 (Bibliografická citace). Seznam literatury obsahuje jen citované práce. Je-li tomu jinak, je nutno tuto skutečnost výslovně uvést.

U původních prací připojte cizojazyčný souhrn, který informuje o obsahu práce a nových poznatcích. Připojte jej v některé ze světových řečí u všech článků, které mohou mít význam pro zahraniční čtenáře, neboť Zprávy VMO jsou odebírány i v cizině.

Po dohodě s redakcí je možno přijmout i celý cizojazyčný příspěvek s českým souhrnem.

Na konci příspěvku uveďte plnou adresu autora včetně akademických titulů a poštovního směrovacího čísla (4).

Rukopis musí být dodán ve dvou exemplářích.

Zaslané příspěvky jsou projednány v redakční radě. O přijetí článku bude autor vyrozuměn písemně a vydavatel s ním uzavře písemnou smlouvu obsahující podmínky ve smyslu autorského zákona.

František Matějka

Postavení poddaného lidu v olomouckém kraji v předbělohorském období.

Pokusím se vysledovat vývoj tzv. druhého znevolnění poddaného lidu v zemi, jak se o to v 50. letech snažila marxistická historická věda, pak však ten program opustila. Je to obsáhlý program. I když bych jej rád sledoval jen na moravském území, je třeba jej sledovat po celé století od druhé poloviny 16. věku do 70. let 17. století. Abychom jej mohli postihnout pokud možno podrobně, bude třeba si úkol rozdělit územně i časově, a to územně nejlépe podle tehdejších krajů a časově na tři období, a to předbělohorské, dobu třicetileté války, a dobu následující, kdy se již znevolnění zcela prosadilo. Zde bych se chtěl zabývat jeho vývojem v olomouckém kraji, a to v prvním období.

Pro porozumění situace bude však třeba se nejdříve vrátit zpět, a to do roku 1380, kdy moravský zemský sněm zakázal poddanému lidu se volně stěhovat. Napříště mohl poddaný opustit svůj domov jen se svolením vrchnosti. Tak se dostal do tzv. prvního znevolnění.¹ Takto znevolněn zůstal moravský poddaný lid až do roku 1781 do zrušení toho zákona císařem Josefem II. V pohusitské době se však vztah poddaného lidu k vrchnosti uvolňoval tím, že šlechta z naturálního hospodářství přešla k peněžnímu, zbavovala se části svých dvorů jejich pronájmem nebo prodejem poddaným. Tím se uvolňoval lid, protože se zmenšoval rozsah jeho robotních povinností a mohl přecházet k většímu vlastnímu podnikání.²

Toto uvolnění však trvalo jen do poloviny 16. století, neboť tehdy se šlechta počala vracet k hospodářství ve vlastní režii. Zakládala rybníky, obnovovala dvory a jejich obdělávání ukládala poddaným. Tím se zhoršovalo jejich postavení.³

Po tomto krátkém odbočení, nutném pro pochopení hospodářské situace v zemi, zaměřme svou pozornost k našemu kraji. K objasnění vztahů poddaného lidu k vrchnosti se nám nabízí dostatek pramenů zabývajících se těmi otázkami, a to urbářů z 23 panství a ze 6 menších statků. V nich sídlilo 15.708 poddaných. Tím máme možnost postihnout 62% lidu, který před válkou měl pobývat v olomouckém kraji (25.499). Je to nejlepší situace, s jakou jsme se dosud v krajích setkali (obyčejně jsme zastihli jen třetinu lidu).⁴

Tyto urbáře jsou pro otázky námi sledované různé hodnoty. Část z nich, jak bude na svých místech uvedeno, nezobrazují plně hospodářsko-společenské rozvrstvení lidu, jeho platové, dávkové a robotní povinnosti k vrchnosti. Hospodářsko-společenské rozvrstvení na většinu moravských panství je udáno v lánové soustavě. V olomouckém kraji však máme co činit v pohraničním území na několika panstvích kolonizačního původu, že majetek poddaného lidu je uváděn v tzv. prutové soustavě, v níž lán se rovná 12 prutům. Tyto prutové výměry usedlíků jsme uvedli na lánové.⁵ K tomu pak ještě na panstvích Budišov, Libavá, Šumperk a části panství Mor. Třebová a též v dílech rozsáhlého panství olomoucké kapituly společenské postavení poddaných nebylo vůbec vyjádřeno.

Ve svém souboru nám naše urbáře těmi 15.708 zapsanými poddanými postihují 62% usedlého obyvatelstva v kraji. Ti poddaní sídlili ve **436 vsích, v 17 městečkách a v 11 městech** (tento kraj měl nejvíce měst v zemi). **Ve vsích** bylo usazeno **11.415 osedlých** (tj. 72,1% obyvatelstva), takže **průměrná ves** v kraji měla **26,2 osedlého**. **V městečkách** sedělo celkem **1213 osedlých**, takže **průměrné městečko** mělo **71,3 osedlého** a bylo **2,7 krát větší než průměrná ves**. **Ve městech** pak sedělo **2830 osedlých**, takže průměrné město mělo **257,3 osedlého** a bylo **3,6 krát větší než průměrné městečko** a **9,8 krát větší než průměrná ves**. Hustota osídlení a z toho odvozená velikost vsí byla ovšem v kraji různá. Nejméně byla zalidněna a nejmenší vsi měla Drahanská vrchovina kolem mírovského panství. Naproti tomu

bohatě osídlena byla a velké vsi měla střední Morava kolem tovačovského panství a též severní pohraničí Moravy. Možná říci, že hustota osídlení byla závislá na úrodnosti kraje a na příhodném zaměstnání lidu v pohraničí. **Největší ves, Smržice**, se vyvinula na plumlovském panství. Měla 117 osedlých a byla větší než dvě tamní městečka. Na témž panství vzniklo i **největší městečko** kraje **Kostelec** (137 osedlých). Převážně měla městečka 70-80 osedlých. Naproti tomu nejmenší městečko Mírov, sídlo tamního panství, mělo jen 6 osedlých. Shodou okolností na témž plumlovském panství vyrostlo též **největší poddanské město moravské Prostějov**. Se svými 660 osedlými převyšovalo i některá královská města. Naproti tomu nejmenším městem byla Libavá na stejnojmenném panství (127 osedlých). Města v kraji měla průměrně 200 - 250 osedlých.

Druhá polovina 16. století byla dobou poměrného klidu bez válečných střetů, byla příznivá rozvoji obyvatelstva. Urbáře sice podávají zprávy, že dříve v kraji zaniklo 13 vsí.⁶ Zato však **na čtyřech panstvích vzniklo po jedné vsi**.⁷ Vedle nově založených vsí **přibývalo obyvatelstva** v celé zemi. Jeho přírůstky můžeme sledovat na panstvích, na nich se z té doby uchovaly aspoň dva urbáře z různých let. Můžeme je sledovat na pěti panstvích: **panství Sovinec** čítalo roku 1582 v 21 vsích 710 osedlých. Do roku 1589 zůstalo v něm 17 vsí a v nich sedělo sice jen 651 osedlých: v 5 vsích se počet osedlých nezměnil, ve 3 přibýlo o 1 osedlého, naopak ve 4 jiných přibýlo celkem 65 osedlých (celkový přírůstek 63). Na **panství Úsov** (urbáře 1564, 1585): nejdříve bylo v 30 vsích 802 osedlých, pak ve 32 vsích 914 osedlých a celkový přírůstek 84 osedlých. **Panství Mor. Třebová**: v mezidobí 1548 - 63 přibýlo 25 osedlých a do roku 1618 - 83. Velký nárůst obyvatel možno zaznamenat na **panství Vel. Losiny** (urbáře 1577, 1589, 1591). Tam v naznačeném mezidobí přibýlo celkem 230 nových usedlíků.⁸

Jinak tomu bylo na **panství Plumlov**. Tam mezi lety 1590 a 1618 ubylo 6 vsí. Ze zbývajících 25 v 18 zůstal stejný počet obyvatel, v 5 ubylo 8 usedlíků a jen ve dvou přibýlo 19 osedlých a celkem 11.

Z podaného přehledu vyplývá, že to byl především sever Moravy, převážně kolonizační území, na němž bylo možno zaznamenat znatelný, někde až překvapivý nárůst obyvatel, kdežto ve vnitrozemí sice také přibývalo lidu, jen však v menším rozsahu, a jak se ukazuje, byli to především drobní usedlíci, t.j. zahradníci a domkáři, kteří se na tom nárůstu podíleli.

Pohlédneme nyní na **společenské rozvrstvení lidu**. Spolehlivé zprávy o tom máme jen ze 17 panství. K tomu pak z 5 panství a dvou menších statků (Konice, Svánov) se jen dovídáme o jeho rozdělení na sedláky a zahradníky.⁹ Celkový pohled na těch 17 panství prokazuje rozvinuté rozvrstvení, jak nám je ukazují tabulky I. a II., snad o něco rozvinutější než v jiných krajích, svědčí o tom skutečnost, že tu i nejpočetnější vrstva půllánčích dosahovala jen třetiny počtu usedlíků (27,9 %), a že byla bezprostředně sledována početně zastoupenými čtvrtíky (17,2 %). Překvapuje však, že v kraji zůstávali dosti početně zastoupeni i lánčích. Bylo tak zvláště v některých severomoravských kolonizačních panstvích (Branná, Beroun). Tu si někteří usedlíci klučením zabrali větší než lánové údíly. Na panství Branná lánčích dokonce tvořili plnou polovinu obyvatel. Tu i půldruhalánčích dosahovali více než 11% obyvatelstva. To byl mimořádný případ, jež můžeme vysvětlit tak, že to bylo panství kolonizačně se teprve dosídlující, na němž ještě vrchnost neprovedla konečné rozsídlení, takže si tu leckterí usedlíci zabrali a ponechávali veliké přídělky. Je tomu tak vzhledem k tomu, že takové velké usedlíky na jiných panstvích buď vůbec nenalzáme nebo jen v nepatrném počtu. Proti panství Branná s bohatými přídělky usedlíků stojí panství Velké Losiny, kde naopak nalzáme jen jednoho lánčích, kdežto většinu usedlíků zůstávaly jen nevelké přídělky, takže tu většinu usedlíků tvoří čtvrtlánčích. Že podobně je tomu na mírovském panství, nesmí překvapit, protože tam jde o chudý kraj a mimoto značně společensky rozvinutý na Drahanské vrchovině. Přes tyto rozdíly mezi panstvími můžeme hovořit o pokročilém rozvoji rozvrstvení v kraji, jak to dosvědčuje i podíl nelánového obyvatelstva: zahradníků 25,1% a osminkářů 5,1%. Za nejvíce společensky

rozvinuté můžeme považovat obě hanácká panství Plumlov a Tovačov, v nichž poměr rolnického obyvatelstva k neláníkům (zahradníkům) činil na prvním 54,1%: 46,9% a na druhém 60,1%: 39,9 %.¹⁰ Naopak jako poměrně málo rozvinuté se jeví panství sovinecké (a ovšem branenské), jak ukazuje tab. I. Na sovineckém bylo v roce 1582 napočítáno jen 16% nelánového obyvatelstva a naproti tomu tu stále ještě zůstávalo přes 12 % láníků a k tomu 11 větších usedlíků než lán. Panství Branná má sice mezi sedláky nejpočetnější tříčtvrtiláníky a větší usedlíky, na druhé straně má však téměř polovinu nelánového obyvatelstva. Je to panství s neurovnaným osazením.

Vedle majetného selského obyvatelstva a drobných zahradníků a domkářů sedělo na našem venkově roztroušeně i nemajetné obyvatelstvo **podruzi**. Pisatelé urbářů se jich všímali především tehdy, byli-li povinni různými robotami nebo platy. Jen mimochodem urbář panství Branná roku 1614 uvádí, že na panství přebývá na 150 podruhů (vedle 782 poddaných) tj. 19 %. Velmi početné podruhy zastihujeme na panství Tovačově roku 1597. Např. v samém Tovačově se praví, že tam bývá 100, někdy i 150 podruhů, ve vsi Ivani 40-50, v Klenovicích a Čelčicích 60-70 a na celém panství se počítá s 300 podruhy, hodnota jejich robot za rok činí 65 1/2 kop gr., tj. 131 zl. Na panství Svitavy ve vsích Vyšehoří, Podolí a Podolíčko bylo roku 1582 zaznamenáno 69 podruhů, průměrně se jich tam však čítalo 45 a ti byli povinni napříst po 2 loktech a v panských stodolách skládat obilí. Na panství Úsově se roku 1564 uvádělo v 7 vsích 42 podruhů povinných různými robotami. Byli tam však i v dalších 5 vsích, kde se jejich počty neuvádějí.¹¹ Zdá se, že podruzi byli usazeni na mnoha panstvích, zvláště však na všech hospodářsky rozvinutých.

Olomoucký kraj měl více než jiné kraje **obyvatelstvo národnostně smíšené**. Téměř zcela německá byla severomoravská pohraniční panství: Branná, Budišov, Libavá, Vel. Losiny, národnostně promíšená byla panství: Sovinec, Mor. Třebová, částečně Ruda n. Mor., Svitavy, Mírov, Šternberk, zcela německá pak jemu podřízená: Beroun, Dvorce. Vycházíme-li ze znění jmen, můžeme soudit, že tu bylo obyvatelstvo trvale usazené, že se málo stěhovalo. Málo totiž v něm nalézáme tzv. **přistěhovalecká jména**, a to ve městech, tak i na vsích. Věvodí tu **Prostějov**. Mezi jeho 660 osedlými nalézáme plných 106 přistěhovaleckých jmen (typu Kojetínský). To značí, že se tam plných 16 % obyvatel nedávno přistěhovalo. Také tamní Kostelec měl 12 přistěhovalců (10 %), méně již Plumlov a další tři obce. **Panství Janovice** nás přesvědčuje, že sama přistěhovalecká jména nemusejí být jednoznačným svědectvím o pohybech obyvatel v té době. Pohled na typy tamních jmen o tom nic nevypovídá. A přece pisatel urbáře (1617) mluví o něčem zcela jiném. Dal si práci a u každého usedlíka sledoval, odkud pochází, jak dlouho na usedlosti sedí. Z jeho přehledu vyplývá, že v sedmi tamních vsích přibýlo víc nových usedlíků, než tam bylo starých. Celkem se v tamních 10 vsích udrželo na usedlostech 153 usedlíků, kdežto nově **přibýlo** 205, takže tam přibýlo **60,8 % nových usedlíků** a jen 39 % zůstalo tam z dřívějška. Přistěhovali se z okolních panství i ze vsí téhož panství. K tomu 15 přišlo ze Slezska a 3 z Kladska. Příklad tohoto panství vede k poznání pravděpodobného velkého přesunu obyvatelstva na těchto severomoravských panstvích. Svědčí o tom i výše zmíněné nově vzniklé vsi i přírůstky obyvatel v tamních vsích. Je tak proto, že se tamní panství stále ještě dosazovala.

Kolonizační ráz těch pohraničních panství předpokládá, že se v nich z té doby udrželi **fojti a rychtáři** jako správci tamních vsí. Na **panství Branná** se do roku 1607 udrželi rychtáři v 19 vsích. Majetkem předčili ostatní usedlíky. Měli po 1-3 1/2 lánech polí a k tomu velké kusy lesa. Ze staré doby tu platili poměrně nízké činže (5 neplatilo nic). Více platili ze zabraných kusů lesa: Valteřice činže 2 gr., les 7zl. Z dávek zvláštností byla dávka kuřat: 2-10. Někteří rychtáři mohli kromě rychty držet mlýn (Špiklice, Valteřice, Žibřidovice). Hanušovický měl k tomu i kováře, kunčický pilu a vikantický 2 poddané. Na **panství Libavá** sedělo 6 rychtářů. Smilovský a heroltický platili jen tzv. aufank 10 % z prodeje rychty, další 4 si mohli držet mlýn. Na **mírovském panství** zůstali tři rychtáři, k tomu v Maletí-

Tabulka I

Vesnická část olomouckého kraje

PANSTVÍ		usedlí	r.	6/4	1	3/4	1/2	1/4	1/8	z	ml.	počet vsí	prům. ves	měst	měs- to	všech used- lých	poznámka
Branná	1607 %	538	19 5,5	61 11,	269 50	35 6,5	37 6,8	-	-	113	-	21	25,6	1	-	711	
Doloplazy	1626 %	8	-	-	2 25	3 37,5	225	-	-	1 12	-	1	4	-	-	8	
Janovice	1618 %	337	-	3 0,9	11 3	45 13,3	139 48,2	104 31,8	-	28 8,3	2	10	32,7	-	-	337	
Jaroměřice	1586 %	72	-	-	1	18 25	27 37,5	8 11,1	-	14 19,6	1	-	-	1	-	72	kovář
Kojetín	1567 %	111	-	-	-	5 4,5	35 31,5	52 46,8	2	17 15,8	-	4	27,7	-	1	511	
Vel. Losiny	1577 %	468	11 2,3	-	1	8 1,7	57 12	94 20	31 6,6	11 2,3	12	39	-	-	-	635	
Mírov	1581 %	248	7 2,8	-	-	6 2,4	30 12	108 43,5	73 31	32 12	1	11	22,5	1	1	491	
Olomouc	1606 %	389	-	2	15 3,8	31 7,9	159 40,8	86 22	13 3,3	119 29,5	-	13	29,9	-	-	389	krčma
Plumlov	1590 %	956	2 2	21 2,9	108 11,2	97 10,1	210 21,9	75 7,8	-	459 46,91	14 31	31	30,8	3	1	1589	9 krčem
Přovice	1599 %	201	-	-	4 1,9	39 19,4	69 34,5	31 15,4	9 4,4	39 19,3	3	5	40,2	-	-	201	2 krčmy
Rumburk	1586 %	41	-	-	11 26,8	5 12,2	4 9,7	14 34,1-	-	5 12,2	-	8	5,1	-	-	41	
Sovinec	1582 %	710	15 2,1	11 1,3	89 12,5	124 17,4	228 32,1	137 19,3	-	117 16,4	3	21	33,8	2	-	733	
Svitavy	1581 %	499	6 1,4	27 6,2	84 19,5	100 23,8	90 20,9	70 16,2	23 5,3	57 13,2	2	17	29,3	1	1	764	
Šternberk	1599 %	385	10 2,6	-	7 1,8	43 11,1	132 34,3	65 16,8	9 3	105 27,2	5	17	26,3	1	1	721	2 krčmy 2 kováři
Dvorce	1599 %	353	12 3,3	6 1,7	18 5	38 10,7	111 31,3	71 20,1	-	110 30,1	4	13	27	-	1	497	
Trnávka	1572 %	250	7 4,6	2	19 12,6	26 17,3	50 33,3	24 16	-	70 36	3	12	20,8	1	-	293	dvůr kovář
M. Třebová	1563 %	734	-	-	171	-	236	157	61	116	8	19	38,6	2	1	1480	17 bez- zemků
Úsov	1564 %	711	5	2	16 2,2	52 7,3	269 37,8	158 22,2	32 4,5	148 20,8	14 2	28	25,4	1	-	802	10 krčem
Želivsko	1578 %	21	-	-	2 9,5	3 14,3	5 23,8	6 28,3	1	4 19	3 9,5	3	7	-	-	21	
	%	7000	94 1,3	133 1,9	828 12,1	581 7,8	1890 27,9	1410 17,2	317 5,1	1579 23,1	75					10296	24 krčem

Tabulka II

Vesnická část olomouckého kraje

panství		usedlí	r.	sedláci	zahrad- níci	chalup- níci	počet vsí	prům. ves	městečk	město	všech used- lých	pozn.
Bludov	1622 %	168	5	73 43,4	90 53,5	-	6	28	1	-	239	
Bouzov	1545 %	190	-	160 84,2	30 15,7	-	19	10	-	-	190	
Konice	1618 %	19	-	17 89,4	2 10,5	-	2	9,5	9,1	-	97	
Ruda n. Mor.	1618 %	386	18 4,6	211 54,6	40 10,3	117 27,9	20	19	1	-	424	
Šternberk - Beroun	1599 %	138	5 3,6	109 82,6	24 13,1	-	13	27	-	1	497	
Svánov	1593 %	25	-	4 16	21 84	-	2	12,5	-	-	25	
Tovačov	1597 %	610	-	367 60,1	243 39,9	-	15	40,6	-	1	778	
	%	1 536	28 1,8	941 61,2	450 29,3	117 7,6					2250	

Panství bez společenského rozdělení

Budišov n. Bud.	1581	147	-	-	-	-	8	21,8	-	1	330	
Libavá	1581	175	-	-	-	-	10	30,8	-	1	302	
Olomouc - kapitula	1596	2000	20 prebend, 6 obediencí 19 vikářských prebend				62 celé vsí 13 částí		2	-	2000	
Šumperk	1569	90	-	-	-	-	2	45	-	-	90	
Mor. Třebová - část	1563	308	-	-	-	-	10	30,8	-	-	/1480/	
	všech	2720 4256									2722 4972	

ně se praví, že tam býval rychtář, a že mívá 5 sedláků a zahradníků, 2 však neměli nadání a chtěli být zákupní. Rychtář v Kladkách měl povinnost živit úředníka a jeho koně, když přijel na kontrolu.¹² Tamní fojtí byli poměrně chudí. Měli jen kolem lánu polí. Chudí byli též na **panství Velké Losiny**. Udrželi se tu v 19 vsích a též odváděli nízké činže: vikýřovic-
ký 3 gr. Jen někteří měli navíc mlýn. Ve čtyřech vsích na **panství Pňovice** byli rychtáři **dosazováni vrchností**. Pokud konali službu, byli prosti robot. Postavení fojtů na **panství**

Ruda n. Mor. (1618) bylo různé. I když 16 z nich zůstalo zákupních, byli zatíženi různými platy: ve vsích Vlaské, Křivý, Vys. Potok a Valteřice neodváděli platy. Jinde platili za roboty (po 2 zl.), v 6 vsích: Štědrákova Lhota, Komňátka, Raškov, Březné a Bílá Voda platili z tzv. zbrojného koně, tzn. že to jsou bývalí mani. Jen v Nové Vsi pod Raškovem byl fojt volen. Tři zachované urbáře **panství Sovince** mají zprávy o 13 svobodných fojtech. Ti byli poměrně dobře majetkově vybaveni: v Rýžovišti si mohl držet řezníka, pekaře, tkalce a 5x v roce mohl svobodně šenkovat víno. Ve Stránském si mohl držet kováře, ševce a krejčího. V Lomnici a v Tylově si mohli nadto držet mlýn. Různé řemeslníky si tu fojti mohli držet ve všech vsích a někteří po jistou dobu šenkovat pivo a víno. Byli prosti platů i robot. Z **panství Svitavy** víme jen, že hradecký rychtář měl 2 lány a platil zmíněný aufank. O městečku Březové se praví, že tam bývalo svobodné fojtsství, že však je obec skupila a platí za ně činži. Na

Práce na poli za třicetileté války.
Dobová rytina.

celém panství bylo 7 zákupních rychet. Ty měly povinnost odvádět vrchnosti 6-10 koroptví. Na **šternberském panství** seděli jednak v 10 vsích svobodní rychtáři s povinností aufanku (zde zvaný zdavné). Na památku, že bývali dříve many, měli povinnost při vojenském tažení vyslat ozbrojeného koně s pacholkem. Vedle toho tu v 7 vsích byli rychtáři dosazovaní obcí z osob vybraných vrchností. Pokud působili, byli prosti robot. Vypravit koně měli též povinnost rychtáři na přidružených **panstvích Berouně a Dvorcích** (na prvním bylo 5, na druhém 13). V Berouně si město přivedlo rychtu pod svou správu. Některé rychty měly po mlýnu, rychtu v Domašově skupila vrchnost. Na **třebovském panství** je zmínka o rychtářích jen v 7 vsích. Ti byli poměrně chudí, jen v Pohledech měl půllán, kdežto v Roudném jen 3 pruty (=1/4 lánu). Nebohatí rychtáři byli též na sousedním **panství trnavském**. Na **úsovském panství** je v prvním urbáři (1564) zmínka jen o 5 rychtářích, ve druhém (1588) již o 8. Ani tu neoplývali majetkem: v Písově měl 1/2 lán, jen v Libině 6/4 lánu a mlýn.

Porůznu seděli též na devíti panstvích **svobodní dvořáci**. Jaký měli majetek se obvykle v urbářových záznamech nedovídáme. Většinou z něho neplatili, např. 3 dvořáci na losinském panství, dva na sovineckém. Jen o dvořácích na šternberském panství z Lužic a Mladoňovic se dovídáme, že oba měli po svobodném láně. Tolik měl i dvořák v Žašově na plumlovském panství. Ten však z něho musel platit 4 zl., mladějovický musel v nebezpečí války vypravit zbrojného koně, byl to tedy bývalý man. Skutečným **manem** byl dvořák v Horním Květině na mírovském panství a usedlík v Horce na svitavském panství. Květinský

měl na to nadání. Musel však k zámku konat jisté služby a vrchnosti dávat bílou husu. Horecký však již byl koupen vrchností do poddanství. Bohatý dvořák seděl v Řimicích na úsovském panství. Patřily mu tři lány. Z nich za roboty platil přes 4 zl.¹³

Proti jiným krajům se členové **drobné šlechty** v tomto kraji usadili jen pořídku, a to především na plumlovském panství. Tu se v osmi obcích usadilo 11 šlechticů, v městečku Kostelci dokonce tři, a to Jan z Janovic na půldruha láně a nivě. Byly mu odpuštěny roboty. Další Valentin Panovský a Alena z Hamelic měli po 5/4 polí a jen čtvrtlán. Bohatší byl pan Jan Koza. K původním 2 podsedkům si přikoupil 5/4 lán, zahradu a od pána lán. I plumlovský Jan Oujezdský si přikoupil grunt (a měl pole u studánek, odkud se vedl vodovod na zámek). Majetkově se vypracoval pan Petr Tarnovský, který se stal plumlovským úředníkem, a jako takový k původnímu mlýnu a podsedku si přikoupil 2 půllány, z nichž platil za roboty.¹⁴ Drobní šlechtici seděli též na mírovském panství a v městě Šternberku. Tu se usadilo 5 drobných šlechticů.¹⁵

Naše urbáře ukazují, že v olomouckém kraji byla nejvíce **rozvinuta řemesla**. Nejvíce asi byl řemeslnicky rozvinut **Prostějov**, naše největší poddanské město. Tu pracovalo 42 druhů řemeslníků. Urbář asi nezastihuje všechny. Podle jmen jich máme postiženo jen 91, v tom jen 3 ševce a 4 řemenáře. To již přesnější zpráva je z **Mor. Třebové** (byla poloviční). Tam je sice uváděno jen 29 druhů řemesel, zato však 138 řemeslníků, a z nich 22 soukeníků a řezníků, 16 ševců a 14 kovářů. Řemeslníci se soustřeďovali hlavně v městech: např. Mohelnice na mírovském panství a Svitavy měly po 13 družích řemeslníků, Šternberk jen 9.¹⁶ Vedle měst pracovali řemeslníci též v **městečkách**. Tam bychom se mohli nejčastěji setkat s pekaři, ševci, řezníky a také kováři.

V severomoravské oblasti se rozvinula řemesla zpracovávající **železo a sklo**. Podle tehdejšího způsobu byly v řadě míst založeny **hamry**, a to hlavně na venkově. Shledáváme se s nimi na čtyřech pohraničních panstvích. Hamr a tavírný pracovaly v Chasticích na branenském panství. V Morávce zase byla skelná huť a v samých Losínách pracovaly tři kovářny. Tři kovářny byly též ve Vikýřovicích, další v Bukovicích. Měly odvádět sekýry vrchnosti. V Žibřidovicích pracovala skelná huť. Ta byla též v Bílé Vodě na rudském panství.¹⁷ V Sovinci pod zámkem stála stříbrná huť s dýmačkami. Dýmačky byly též při železných hamrech na tom panství v Břidličné a v Loučné; tam byla nově vystavená dýmačka. Rudou byly zásobeny hamry v Plinkoutu, která se v tamních horách dobývala. Odtud panství dostávalo 10 hýl. Hamry pracovaly též na úsovském panství.¹⁸ Železo se vyrábělo i v hamrech v Berouně. Tam pracovalo 10 kovářů s povinností dávat vrchnosti stanovené počty hřebíků. Tu pracovali i tři hamerníci, kteří platili vrchnosti 48 zl., první z velkého hamru dával též nýty. Velký hamr byl v Roudnu na dvoreckém panství. Náleželo k němu 10 domků. Později se z něho odvádělo 16 zl. Drátovna při hamru byla u Karlova. Vrchnost k ní přistavěla 10 domků.

Obraťme nyní pozornost k platovým a dávkovým povinnostem poddaného lidu. Jako v jiných krajích, tak i v tomto se ukázalo, že platy poddaných z půllánu, který i v tomto kraji byl nejpočetnější jednotkou usedlostní právě jako podsedník, byly neobyčejně rozdílné a nedaly se vzájemně porovnat. Proto se i zde pokusíme srovnat platy průměrného poddaného na jednotlivých panstvích. Tabulka III. nám tu pomůže se rozhlédnout: méně než 1 zl. platil poddaný na osmi panstvích.¹⁹ V ostatních panstvích kromě dvou platili poddaní činži od 1 do 1 1/2 zl. Jedině na panstvích Kojetíně a Bludově platili a to na prvním panství 1,64 zl. a na druhém dokonce 4,72 zl. Do toho platu je však zahrnut i plat za roboty, takže skutečnou výši tamní činže neznáme.²⁰

Z dávek nejstarší a nejrozšířenější byly **dávky slepic a vajec**. Obě dávky byly různého rozsahu. Ve svém úhrnu však poddané příliš nezatěžovaly, protože slepice stála 2 gr. a kopa vajec 6 gr. Nejmenší dávkou slepic byly postiženi poddaní na panství Mor. Třebové, jak to ukazuje tabulka III. Dávala ji většina vsí, avšak v každé sotva jednu slepici na usedlost. Méně než jednu slepici na usedlost odváděli též poddaní na panstvích Budišov a Olomouc, jinde již

tou dávkou byli poddaní více postiženi. Na řadě panství její úhrn přesahoval tisíc kusů, na panství Branné dokonce 2.000, takže tam jedinec dával průměrně 2-3 kusy. Daleko více se ovšem dávalo **vajec**. I na malých panstvích, jako bylo manství Rumberk nebo statek Šumperk, jejich úhrnný počet se pohyboval kolem 500. Na velkých panstvích jich dávali celé tisíce: na branenském a sovineckém přes 6.000, na tovačovském skoro 8.000 a na plumlovském dokonce přes 13.000. Tu se možno domnívat, že takové množství vajec vrchnosti sotva byly schopné spotřebovat a je možno předpokládat, že je prodávaly na trhu s dalším ziskem.²¹

Z drůbeže další dávkou byla **dávka kuřat**. Tou dávkou byly postiženy jen některé vsi na některých panstvích. Tak na pňovickém panství tu dávku (156 kusů) odváděla sídelní ves. Na trnavském panství je odváděly dvě vsi a podobně tomu bylo na tovačovském panství. Na více panstvích se již dávaly **husy**. V Doloplazech ji dával každý poddaný, v 5 vsích ji odváděli na trnavském panství (celkem 107), kdežto na kojetínském jen ves Němčice. Celkem touto dávkou byli postiženi poddaní na devíti panstvích a mimo Trnávku jen na olomouckém panství tato dávka dosahovala 40 kusů, jinde od 8 do 30 kusů.

Tíživější byly **dávky obilí**. Nejčastěji poddané postihovala **dávka ova**. Byli jí postiženi poddaní na 16 panstvích, a to zvláště na pohraničních severomoravských panstvích (protože se tam oves nejvíce pěstoval), méně již ve vnitrozemí: např. na olomouckém panství poddaný dával jen desetinu měřice, na plumlovském již tři čtvrtiny měřice, na tovačovském téměř měřici, na libavském a bouzovském něco přes měřici, na šternberském a úsovském již 2,2-2,4 měřice a nejvíce na třebovském téměř 4 měřice. Ony ty jednotlivě nevelké dávky ve svém úhrnu znamenaly např. na plumlovském panství 755 měřic, na šternberském 946 měřic, na branenském již 1.008 měřic a na tovačovském dokonce 3.332 měřic, znamenaly značný příspěvek vrchnostenskému hospodářství (tovačovské panství přetěžovalo poddané nejen robotami, jak poznáme, nýbrž i dávkami). Další dvě **dávky pšenice a žita** zatěžovaly poddané jen 8 panství a to Kojetín a Pňovice (v měřicích) jen v nepatrném množství (36 : 88 a 6 : 8), na úsovském je dávalo jen 5 vsí (76 : 72). Jejich dávka ani na plumlovském, ani na tovačovském panství nebyla vysoká, zvláště žito. Na obou dávka pšenice měla přispívat zásobit pivovar, pro nějž by dodávka z vlastní pěstby nestačila. Jedině na branenském panství na první dávku musel z týchž důvodů dát každý poddaný přes měřici a na druhou 1 1/2 měřice (696:987).²² Jak nám ukazuje tabulka dávek, všemi dávkami byli postiženi poddaní na panstvích: Branná, Plumlov, Pňovice, Tovačov a Úsov. Naproti tomu žádné dávky nevyžadovala panství: Janovice, Rumberk, Svánov a Beroun.

Poddaní na jedné straně platili vrchnosti činže a odváděli dávky, na druhé se snažili využít panských polí, luk a lesů, jí nevyužitých k přilepšení vlastnímu hospodářství. Podávají nám o tom zprávy naše urbáře. Tak na panství Libavá 38 usedlíků si **zabralo kluče**, a ty jim později vrchnost připsala dědičně, ovšem za plat 13 zl. Podobně si klučili na panských polích poddaní v Dřevnovicích (14), v Norberčanech (8), v Geprtově (13) a ve Staré Vodě (10) na téměř panství. Za jejich využití jim vrchnost v poslední době zvýšila platy, právě jako ve Smilově a Herolticích, celkem o 81 zl. Klučilo se též na losinském panství ve Vikýřovicích, Sobotíně, Rapotíně, zvláště však v Bratrušově, všude ovšem za přidané platy. Hromadněji se klučilo na plumlovském panství. Zvláště lidé z Určic, Plumlovce, Vícova a Vel. Slatinic rozsáhle klučili na panských pozemcích. Podobně tak činili lidé na tovačovském panství z Oplocan, Ivaně, Klenovic, Hrděbořic a Bolelouce. V Oplocanech tak zabrali 5 lánů panské půdy. Také na úsovském panství lidé ze Šumvaldu drželi louky na Blatech, v Medlově pak sousedé obdělávali „panské kusy“. Všude tu ovšem z těch pronájmů měla vrchnost užitek, časem zvyšovala z nich platy.

Tabulka III

Platy a dávky poddaného lidu

panství	usedlí ve všech vsích	čínže zl.	slepice	vejce	kuřata	husy	oves měric	pšenice měric	žito měric	jiné
Bludov	210	992			?	?	?	?	?	
Bouzov	190	309	432	1980	-	30	-	-	-	
Branná	675/769	908	2000	6076	-	-	1008	696	948	
Budišov	147/330	108	135	770	-	-	124	-	-	
Doloplazy	8	10	30	229	-	8	-	-	-	
Janovice	337	162	387	272	-	-	-	-	-	
Kojetín	111/511	187	164	502	-	1	-	36	88	
Libavá	175/302	105	256	1008	-	-	178	-	-	
Olomouc	389	600	306	2629	-	46	43	-	-	
Plumlov	956/1915	1382	1941	13452	-	-	755	448	256	195 sýrů
Pňovice	201	258	476	2460	156	9	348	6	8	
Rumbersk	41	56	156	436	-	-	-	-	-	
Svánov	25	26	62	16	-	-	-	-	-	
Sovinec	651	501	1581	6880	-	12	291	-	-	25 plecí
Šternbersk	430/721	506	1221	3819	-	-	946	-	-	
Beroun	138/289	128	379	-	-	-	-	-	-	
Dvorce	353/497	451	455	1876	-	-	432	-	-	
Šumperk	90	53	206	648	-	-	195	-	93	
Tovačov	683/851	807	1735	7818	223	29	620	360	150	60 měř. ječmene
Trnávka	250/293	173	661	1995	16	107	96	-	-	
Mor. Třebová	882/1441	816	369	374	-	-	3332	-	-	105
Úsov	711/802	886	1086	3864	-	13	850	76	72	31 plecí
Želivsko	21	21	189	165	-	-	12	12		

Pozn. Do soupisu nebylo možno zařadit panství: Jaroměřice, Konice, Vel. Losiny, Mírov, Olomouc - kapitula, Rudá n. Mor. a Svitavy, protože buď neuvádějí platy a dávky nebo nemají jejich součty.

Vrchnost na jedné straně propůjčovala poddaným kusy polí a luk, jež sama nemohla obdělávat, na druhé straně **zasahovala do poddanské držby**, a to na řadě panství. Např. v Habarticích na branenském panství dvěma poddaným zabrala rozsáhlý kus lesa za více než 6 lánů, na plumlovském panství ve Vrahovicích půllán, v Myslejovicích 2 lány a ve Vícově 4 čtvrtlány. Též pňovická vrchnost zabrala v Brníčku 3 usedlosti. Tu zvláště odkoupení mlýna jí přinášelo značný užitek. Učinil tak i šternberský pán ve Stádlech, kde zabral půllán a v Lužici půl lánu pole, jehož usedlost skoupil hejtman panství. Podobně zabíral usedlosti úsovský pán v Hradci a v Mor. Libině.²³

Všechno to vrchnosti činily, aby zvýšily výnosy na svých panstvích. Zvláště ji k tomu sloužilo **zvýšování platů**. Tak se stalo v Budišově, kde se měšťané uvolili zdvojnásobit svou dosavadní činži za to, že jim vrchnost slíbila, že nebude zakládat pivovar, sladovnu a mlýn. Zde se zvýšení platu stalo s jistými výhodami pro poddané. Jinak tomu bylo na losinském panství, kde vrchnost prostě 13 vsím zdvojnásobila platy nejen činžovní, nýbrž i z klučí. Byly postiženy hlavně vsi s lánovou soustavou. Stejně postupovala vrchnost na Libavě.²⁴

Vrchnostenskému hospodářství bych nyní rád věnoval pozornost. Je to však spojeno s potížemi, protože na řadě panství urbáře této otázce nevěnují pozornost.²⁵ Přesto však, pohlédneme-li na tabulku IV. a srovnáme-li si vzájemně rozsah hospodaření na jednotlivých panstvích, ukáže se značný rozdíl mezi hospodařením severních pohraničních panství a tovačovského (máme bohužel zprávy o tom jen z tohoto panství, plumlovský urbář tuto otázku nesleduje). Pohlédneme-li na tab. V. a srovnáme-li si počty chovného dobytka a rozsah osevu vzájemně (data z tovačovského panství představují asi jen polovinu skutečného rozsahu tamního hospodářství, připomínám, že je rozdíl i mezi severními panstvími) upoutá nás veliký rozsah rozsevu jařin na branenském panství, o němž možno říci, že jeho dvory byly veliké a průměrem 600 měřic na jeden dvůr se blížily tovačovským, které měly v průměru přes 1.000 měřic. Na jiných panstvích byly dvory mnohem menší, např. na panství Šternberk a na přidružených k němu panstvích Berouně a Dvorcích. Naproti tomu dosti velké dvory byly na panstvích Bludov a Sovinec. Na všech těchto panstvích je však překvapivý malý chov dobytka (kromě ovcí). Třicet, čtyřicet kusů chovných krav (až na Sovinec, jehož urbářové údaje o tom však nejsou přesné). Významná je tam však zpráva, že panství chová tažné koně, stejně jako na panství úsovském, kdežto jinde se o chovu koní nemluví. Tento neveliký chov hovězího a jiného dobytka je překvapující, když víme, že tam pro jeho chov byly příznivé podmínky pro hojnost lučin a lesů. Jaký byl skutečný rozsah chovu dobytka na tovačovském panství pro neúplnost zpráv nemůžeme doložit. Příznačný je tam však rozsáhlý chov vepřového dobytka proti jiným panstvím, na nichž ten chov dokonce není vůbec doložen.

Jak nám dosvědčuje tab. IV., **dvorové hospodářství** bylo na většině panství nejúspěšnějším hospodářským podnikáním. **O pivovarech** se obecně tvrdí, že byly druhým ziskovým podnikáním. Bohužel naše urbáře se o nich jen někde zmiňují. Pokud o pivovarech zprávy jsou, toto přesvědčení potvrzují, někde dokonce jako na panství sovineckém a úsovském byly pivovary nejúspěšnějšími podnikatelskými odvětvími. Jedině na tovačovském panství příjem z rozsáhlých **rybníků** předčil všechna odvětví, i dvorové hospodářství. Jinde již příjem z rybníků byl skromnější. Jaký byl výnos z násady 1.550 kop kaprů na šternberském panství, musíme nechat nezodpověděno. Z ostatních odvětví příjmy byly neveliké. Výjimku tvoří tovačovské panství, kde se ve všech odvětvích horlivě hospodařilo. Také **příjem z lesů** na úsovském panství 1.280 zl. svědčí, že se tam lesům věnovala náležitá péče. Na jiných panstvích pohraničních, na nichž bylo též hojně lesů, asi potíže s prodejem dřeva neumožňovaly větší zisky z nich.

Seznámili jsme se přehledně s hospodařením na našich panstvích v kraji. Víme, že na většině panství nechovali žádné koně. Víme-li však, že na sovineckém panství jich chova-

panství	počet vsí	usedlí	platy		celkový příjem	dvory	rybník	pivo-vary	mlýny	lesy	zahra-dy	pily	jiné	počet dvorů	výnos	
			stálé	běžné											obilí	doby-tek
Bludov	6	239	1117	3608	4725	2208	760	?	170	30	10	-	-	2	1006	548
Branná	21	711	2732	5308	8040	2132	-	1818	-	200	40	60	301	3	632	1500
Mírov	11	491	2131	5791	6984	3006	300	933	-	400	-	-	-	3	1373	699
Svítavy	17	764	?	?	?	1400	0	1220	140	375	109	-	-	2	900	750
Plumlov	24	1689	2424	6558	8982	?	?	?	684	661	?	?	?	?	?	?
Sovinec	20	680	503	323	?	3396	?	4000	124	120	?	350	-	4	456	2940
Šternberk	17	721	721	981	?	1165	násada 1550 kop	?	446	430	-	-	cihelna 133	2	115	1050
Dvorce	13	497	451	391	?	224	100	500	37	426	-	213	hamr 650	1	80	144
Šumperk	2	90	332	278	889	405	178	-	200	-	-	50	100 valcha	1	105	350
Tovačov	16	851	2896	10126	25900	4304	8394	1866	1250	852	294	-	-	2/5/	6450	?
Úsov	32	1324	1936	6489	8425	2098	1010	3000	144	1290	100	120	500	3	798	1300

Tabulka IV

Výnosy na panstvích ve zl.

panství	chov dobytka						jiné	osev obilí	
	dvory	koně	krávy	jalovi- ce	svině	ovce		ozim	jař
								měřice	
Bludov	2	-	60	32	20	900	-	430	340
Branná	4	-	125	65	80	1800	80	336	2148
Mírov	3	-	70	-	-	1200	-	7 1/2 lánu	
Sovinec	4	20	200	140	52	?	-	520	780
Svitavy	2	-	36	16	-	500	-	368	220
Šternberk	2	-	60	54	42	900	60 hus	100	248
Dvorce	1	-	40	20	-	300	-	126	71
Tovačov	2/5	-	85	230	360	600	-	1520	650
Úsov	3	20	85	110	60	2100	-	304	110

li 20, a ti měli zorat 1.300 měřic polí, pak k tomu potřebovali 40 dní a při trojí orbě 120 dní do roka. Je tedy zřejmé, že všechny nebo velká většina prací byla vykonávána **robotou poddaných**. Té chceme nyní věnovat svou pozornost. Podívejme se nejdříve na severomoravská panství. Na úsovském panství chovali též 20 koní. Ti by tamních 400 panských měřic zorali již za 10 dní, takže je předpoklad, že orní robota tamní poddané příliš nezatěžovala. Na robotu tam bylo 300 oráčů. Urbář panství (1564) má dosti podrobné zprávy o robotách. Tam několik vesnic bylo vázáno robotami k hamru, z něhož panství mělo slušný příjem. U jiných vsí byly roboty rozepsány buď na jednotlivé úkony (Úsov, Troubelice, Hlívce 6-12 druhů) a jejich úhrn vydal 16-25 dní do roka. U jiných vsí byly roboty vyměřeny úhrnným počtem dní pro celé vesnice: např. Džbánov 522 dní, což vydalo 33 dní na jednu osobu, naproti tomu v Mirotínku měli robotovat 208 dní pěšky a s ostatními pracemi to vše vykonali za 15 dní. Jinde byly roboty zhodnoceny v groších, např. v Lazcích na 1.907 gr., což znamenalo 28 dní robotovat pro jednoho. Možno tedy říci, že na úsovském panství poddaní konali robotu v rozsahu 15 - 33 dní.

Na sovineckém panství na zorání těch 1.300 měřic měli poddaní 350 pluhů, takže na každého zbylo něco přes 4 měřice, což každý při trojí orbě vykonával za 3 dni. Proto se nedivíme, že se v urbáři příliš o orbě nemluví. Spíše se tu mluví o zahradnických pracích, o okopávání zelí, trhání cibule a konopí a o dovážení dříví k zámku a k pile. Jen Paseka má povinnost trojí orby. Orní robota se ještě výslovně uvádí u rovinných vsí, jako Plinkout, Helvíkov, Štáhle: tříčtvrtník 10 dní koňmi a 10 dní pěšky, půlláník po 8 dnech a čtvrtláník po 5 dnech, takže i tu možno robotu odhadnout na 15-25 dní.²⁶ O vrchnostenském hospodářství na panství Vel. Losiny nemáme zpráv. O robotách se v urbáři jen povšechně hovoří u osmi vsí, že robotují koňmi i pěšky, co se jim rozkáže. Jedině určitá je zpráva, že každý usedlík z každého prutu pole má ročně dovézt tři fůry dřeva a každý, kdo má koně, 2 klády k pile a 2 sáhy dřeva k pivovaru.²⁷ V některých vesnicích byly poddaným vyměřeny roboty přesně. Tak Kopřivná měla 3 dni robotovat koňmi a 3 dni pěšky a k tomu dovážet dříví. Ves Prameny měla zdvojnásobenou pěší i koňskou robotu (po 7 dnech), k tomu chodit na hony a konat ženské roboty (v zahradách a pletení). Tak mělo robotovat dalších 5 vsí. Myslím, že ani tu robota nepřesahovala 30 dní do roka.

Jak velkou zátěž znamenala robota pro poddané na **panství Branná**, kde jak ukazuje tabulka měli rozsáhlá dvorská pole, nás o tom urbář nepoučuje asi proto, že tam téměř všichni usedlíci byli půllánčí a většinou měli koně. Např. v Hanušovicích se praví, že tam poddaní mají konat všechny roboty, jakkoliv se mohou nazývat: pěší i koňské. V samé Branné se měli starat o zámek. Tak je řečeno i v Habarticích, Šléglově a Žibřidovicích. Přesněji mají roboty stanoveny v Nových Losinách: z lánu 4 dni pěší roboty, chodit na hlásku, na hon a ženy napříst 1/2 štuky. Také v Chrasticích je sedlákům uloženo dovézt šest fůr dřeva a na robotu mají vysílat schopné osoby. Dlužno tu soudit při tak rozsáhlých polích (neměla-li vrchnost žádné koně), že ta pole museli obdělávat poddaní, avšak při 400 oráčích byla zorána za 6 dní a při třech orbách za 18 dní, takže tu možno počítat s robotami v rozsahu 25–30 dní. **Šternberské panství** mělo jen dva menší dvory, každý neměl ani 170 měřic. Počítáme-li ke každému 100 oráčů, pak na trojí orání by ani nepotřebovali 2 dni. Proto také v urbáři nemáme nikde uváděny počty robotních pracovních dní. V Dědince se např. praví, že pracují při městském dvoře podle potřeby. Někde se ty roboty nazývají plné. Spíš se tím však myslí na roboty lesní, které tu asi nebyly velké, jak to prokazuje jejich hodnota 35 zl. za jejich vykoupení ve velké vsi Lužici nebo 37 zl. za navození dříví v Hnojicích. Ráz tamních robot osvětluje roboty v Hlásnici: mají robotovat na městském dvoře, vedle toho však mají trhat ovoce, sekát dříví a lovit ryby. Myslím, že na tomto panství právě jako k němu přidružených Berouně a Dvorcích zůstávaly roboty nízké v rozmezí 15–20 dní.²⁸

Obě biskupská lesní a pohorská **panství Budišov a Libavá** nemají ve svých urbářích o vrchnostenském hospodaření žádné zmínky. Jen se praví, že poddaní mají roboty vykoupené. Zdá se, že tamní hospodářství zůstávalo ze stará zaměřeno především na platy, a to i za roboty. Podle připojeného přípisu poddaní obou panství za to, že jim vrchnosti nezřídily ani sladovnu, ani mlýn a nechávaly jim volně hospodařit, se volili platit dvojnásobné platy. Sotva však možno mít za to, že by se na obou panstvích nerobotovalo. Vzhledem k tomu, že se tam nic nedovídáme o dvorech, můžeme mít za to, že se tam roboty omezovaly na dovoz dříví a údržbu panských budov v rozsahu několika dní do roka. Neveliké roboty asi zatěžovaly poddané na **panství Janovice**. Z jejich urbářových záznamů vyplývá, že tam s koňmi každý robotoval 5 dní a pěšky 4,5 dne, tedy celkem 9,5 dne.²⁹

Další dvě biskupská **panství Mírov a Svitavy** také ve svých urbářích nemají zprávy o vrchnostenském hospodářství. Na mírovském panství tři vesnice měly zvláštní postavení. Zatímco Hynčina jako nově postavená ves neměla ještě vyměřené roboty, v Krchlebech bydleli sami chudí lidé, neměli koně a konali jen pěší roboty, zvláště kydali hnůj po několik dní. Žadlovce byly hrnčířskou vsí, povinnou jen dodávat do panské kuchyně potřebné hrnce. V jiných vsích se již poddaným ukládaly roboty: v Květině 17 druhů v rozsahu 1–2 dni, takže tu roboty vyšly na 20 dní. V podstatě v téže výši robotovali poddaní v Řepově a v Malletině. **Na svitavském panství** u většiny vsí je uvedeno, že jsou jedna jako druhá povinny všemi robotami. Jedině při městečku Březová je poznamenáno, že tam nejsou povinni žádnými robotami. Mají jen chodit na hony a jezdit na daleké fůry. Panství však mělo spory s 5 vesnicemi. Ty se vzpíraly robotovat: Čtyřicet Lánů, že je předměstím Svitav, ve Vendolí 16 zahradníků tvrdilo, že žádné roboty nemají, Kamenná Horka se zase vzpírala robotovat k faře, a v Lačnově se na požádání vzepřeli konat jakékoliv roboty. Mám za to, že ani ostatní vsi nebyly zatíženy velkými robotami. Tamních 588 měřic panských polí by asi 110 oráčů i při trojí orbě zoralo za 4–5 dní, takže tu můžeme počítat s nízkou robotou 10–16 dní.

Panství Mor. Třebová jak se zdá, setrvalo ještě ze starší doby v peněžním hospodářství. V urbářích se o panském hospodářství nehovoří. Mluví se jen o jednom dvoru, o druhém radkovském se praví, že byl prodán pod plat. Poddaní tu měli dříve část robot vykoupených, jak svědčí stále odváděný plat za roboty kolem 12 gr. z usedlosti (1548). Později (1564) je jen o robotách zmínka, a to jen všeobecně, že mají k zámku vozit dříví (řada vsí), pomáhat při stavbách. Několik vsí má orat, chodit na hon. Mladějov měl navíc síct hrách

a konopí mlátit. Tu podle mého mínění třeba počítat s velmi nízkými robotami do 10 dní. Na **panství Trnávka**, patřící pod třebovskou vrchnost, se v urbáři již o robotách podrobněji mluví. Např. v Nové Vsi sedláci s koňmi měli 4 dni povozní práci, 7 dní žnout ječmen a oves, k tomu pak obdělávat 3 kusy polí (podle smlouvy s Jindřichem Podstatským), zahradníci pak 1 den sít, 2 dni žnout, obstarat konopí a všichni chodit na hon. V Unerázce rolníci měli 1 1/2 dne vláčit a o vánocích přivést na zámek fůru dřeva. K tomu všichni měli 2 dni žnout, 2 dni mlátit, sklídit louku pode vsí, účastnit se honů, starat se o panské stavby a ženy napříst 2 lokty příze. Oba Arnoštovy měly za povinnost vyvézt ze tří dvorů hnůj, vázat oves, ječmen a pohanku, mlátit konopí, sekát zelí a 1 den vozit dříví. Výměru těch tří dvorů bohužel neznáme, takže ani nevíme, kolik bylo třeba poddaných k orbě. Přes to však myslím, že se tu robota pohybovala v obvyklé výši 15-30 dní.³⁰

Z rovinných panství **panství Pňovice** má o tamních robotách dosti podrobné zprávy. V sídelní vsi se měli sedláci podílet na 8 druzích roboty v celkovém rozsahu 18 dní. V sousedních Želechovicích měli 4 dni orat, 3 dni sít obilí a 1 den trávu, dohromady 8 dní. V tom rozsahu se robovalo na tom panství.³¹ Urbář velkého **panství Plumlov** (1590) neuvádí roboty. Tu v minulosti pracoval hamr, k němuž řada vsí byla povinna robotou dovážením dříví. V této době se už za ty roboty platilo několik grošů. O jiných povinnostech poddaných není v urbáři zmínka. Zato v pozdějším (1618) 14 vsí platí za roboty značné částky od 14 do 55 zl. a v celkové částce 452 zl., takže lze mít za to, že v těch vsích pokud jim zůstaly nějaké roboty, byly nepatrné. Nevelké asi byly i na ostatních vsích. Vysoké činže, platy a dávky (jen z Prostějova přes 1.000 zl., z celého panství pak přes 6.500 zl., dávky slepic skoro 2.000 a vajec přes 13.000) svědčí, že se tu ještě setrvalo do značné míry na starém způsobu peněžního hospodářství, s malými robotami.

Zato odhad drobného **statku Doloplazy** (1626) s jeho velkými dávkami obilí nám nabízí jiný pohled na vrchnostenské hospodářství. Zde měl sedlák odpracovat 10 náročných prací, které mu zabraly 56 dní a podsedecký měl odpracovat 24 dní. Bylo to tedy zatížení, s nímž jsme se dosud ještě nesetkali.³²

Do podobných poměrů nás uvádí urbář sousedního **panství Kojetín** (1596). Urbář tu rozpisuje jednotlivé druhy robot ve vsích a hodnotí je v kopách grošů. Robotu Kojetínských zhodnotil na 444 zl. a celého panství na 1.780 zl. Zatímco Kojetínští měli konat 16 druhů různých prací, ostatní vsi 22-23 druhů. Hodnotíme-li denní robotu 4 gr., pak sice robota Kojetínských vyjde jen 10,5 dne, zato však robota ostatních vsí od 32 dní v Hruškách až po 60 dní v Popůvkách. Ponejvíce vychází na 50 dní v roce, tedy robotní zatížení nečekané.

Přicházíme k nejzáhadnějšímu **panství moravskému tovačovskému**, jemuž jsem již před lety věnoval po této stránce pozornost.³³ Vzhledem k tomu, že ta studie po téměř půl století upadla v zapomnutí, je třeba se k této otázce vzniku posud největších zjištěných poddanských robot na Moravě vrátit. Urbář panství z roku 1597, jeden z nejobsáhlejších našich urbářů, podrobně rozpisuje jednotlivým obcím druhy robot a většinou i jejich trvání, takže, jak ukazuje přiložená tabulka a přesnější její rozpis v ČMM (1954, s. 346-47), sedláci na tom panství měli ročně robotovat od 35 dní (Čehovice) až do 105 dní v Lobodicích a zahradníci od 15 dní (rovněž Čehovice) až do 55 dní (Majejtín). Celkem se tu ukládalo poddaným 49 druhů prací (viz tab. v ČMM).³⁴ Zde přiložená tabulka dokládá druhy robot pro jednotlivé vsi, jejich ocenění, cenu práce jednoho robotníka, celkový počet odpracovaných dní sedláky a zahradníky a počet odpracovaných dní v té které vsi. Jejich celkový součet podává výsledek s jakým se shledáváme v robotních součtech až v 18. století v plném rozvoji robot.

Jak ty roboty byly obrovské a jinde nevídané vyplýne nám srovnání jejich výše s výměrou robot na jiném panství. Na panství Janovice podle urbáře z roku 1618, tedy ještě později než na Tovačovsku bylo v urbáři stanoveno, že na celém panství mají poddaní koňmi pracovat 872 dní a pěší robotou 1.466 dní. Pracovali tedy do roka všichni pro vrchnost dohromady 2.338 dní. Podíváme-li se na naši tabulku, s podivem zjistíme, že tam celé pan-

jméno vsi	druhy robot	jejich cena	cena výk. robotníka	počet robotních dní		počet odpracovaných dní
		zlaté		sedláci	zahradníci	
Troubky	31	344	4,77	56	26	2986
Lobodice	27	372	7,15	105	46	2015
Oplocany	31	315	7,15	84	39	2300
Ivaň	28	487	8,11	79	30	5388
Klenovice	19	315	5,25	54	29	2318
Čelčice	20	92	5,82	52	24	1493
Čechovice	19	186	4,42	30-35	19	1190
Hrděbořice	13	210	7,77	55-58	20	1284
Biskupice	21	195	5,5	46-52	15-18	2388
Klopotovice	23	181	6,24	56	24	1397
Charváty	21	95	7,91	74	52	587
Čertoryje	32	233	10,13	92	45	1633
Bolelouc	31	340	6,5	80-84	43	2341
Majetín	29	256	4,65	61	55	3285
Rakodavy	16	55	2,89	-	47	833
Věrovany	19	341	4,67	49	16	2396

ství odpracovalo méně dní než jediná ves Bolelouc na tovačovském panství. Tak si lépe uvědomíme obludnost robotního zatížení tovačovských poddaných.

Na tom panství nebyli poddaní zatíženi jen rozsáhlými robotami, tížily je i vysoké činže a dávky (viz tab. III.). Jen stálé platy předslavovaly hodnotu o něco málo nižší, než byla hodnota robot. Dalo se zjistit, že na tom panství člověk průměrně odpracoval 46,91 dne do roka. Tento rozsah robot nám přímo vnucuje otázku, jak se to mohlo stát, že tak robota narostla, že se s něčím podobným na jiných panstvích neshledáváme, a to nejen v kraji, nýbrž i celé zemi. Vrchnostenský tovačovský archív nám pomůže si trochu ověřit a objasnit situaci na panství v předchozí době. Obsahuje listiny od poloviny 15. do poloviny 16. století, které dosvědčují, že na panství bylo v té době prodáno poddaným 11 dvorů a ve 4 vsích odpouštěny poddaným roboty.³⁵ U těch všech prodaných dvorů byli poddaní příslušné vsi osvobozeni od robot k nim, čili až do poloviny 16. století v těch vsích buď vůbec nebylo robot, nebo byly nepatrné. Na panství se totiž udržely tři dvory v Tovačově, Troubkách a v Rakodavech. Bývalo tedy dříve v hranicích panství 14 menších dvorů. Rušení panských dvorů v pohusitské době je obecným jevem v tehdejších vrchnostenském hospodářství, jak jsem na to dříve upozornil.³⁶

Na tovačovském panství došlo od poloviny 15. století, a možná už dříve k velké hospodářské přeměně, jinde ne tak podstatné. Rovinná krajina, zalévaná řekou Moravou, nabízela hojnost vody a dovozovala rozvinutí rozsáhlého rybníkářství, které, jak ukazuje tab. IV., dávalo větší výnosy než dvorové hospodářství a předčilo rybníční výnosy kdekoli jinde na panstvích. Dále tu byly založeny dva velké dvory, zvláště Vyklický na místě celé zrušené vesnice a zbývající dvory zvětšeny. Mělo pak panství pět dělných dvorů. Jak ukazuje tabul-

ka IV., tu se plně rozvinula všechna hospodářská odvětví pod tlakem vrchnosti jako nikde na panstvích. A to vše mělo za následek jinde nevídaný nátlak na poddané.³⁷

Ve výše uvedené studii (pozn. 29, tam str. 239) jsem vyjádřil mínění, že výše robot byla v tom urbáři nadsazená výš, než skutečně byla (jak však byla rozsáhlá, ovšem nevíme). Bylo tak učiněno proto, aby se při tehdy nastalém prodeji hodnota panství zvýšila. Robota pak byla zvýšena na úroveň urbáře až za nového majitele Illyesházyho. Svědčí pro to okolnost, že si poddaní stěžovali Karlu st. z Žerotína a biskupu Stanislavu Pavlovskému hned následujícího roku 1598, že jim nová vrchnost zkracuje privilegia a ukládá jim nové, dosud nebývalé roboty. Zdali o té jejich stížnosti došlo u zemského soudu k jednání, nevíme. A tak musíme soudit, že jim sama stížnost mnoho neprospěla. A tu se nám vnučuje otázka, jak tovačovští poddaní ty těžké roboty snášeli. Vysvětlení bych se domníval nalézt a snad najde přijetí takovýto výklad: tamní úrodná krajina činila selské obyvatelstvo bohaté, takže si tamní rolníci mohli dovolit najmout pacholka na potažní robotu a rodina nemusela být jí příliš zatížena, pěšími však ano. Mimoto na panství pobýval značný počet podruhů, takže v případě potřeby mohli být na roboty najímáni. Za té situace museli ovšem mít sedláci dva páry koní, jeden pro své domácí práce a druhý pro roboty. Při hojnosti tamních luk a úrodnosti půdy to snad nemusel být neřešitelný problém pro rolníky. Těžší situací měli zahradníci, kteří si sotva mohli najmout dělníka, který by za ně odbýval roboty, i když jejich roboty byly nižší než selské.

Zhodnocení:

Olomoucký kraj byl největší předbělohorský moravský kraj. Šťastnou náhodou se podařilo opatřit k výzkumu dostatek pramenů, a to urbáře z 23 panství a ze 6 menších statků. V nich žilo přes 15.000 poddaných, tj. 62 % usedlého obyvatelstva kraje. To žilo v 436 vsích, 17 městečkách a 11 městech. Z těch 15.000 poddaných téměř 11 a půl tisíce žilo ve vsích, takže se venkovské obyvatelstvo podílelo 72 % na osedlosti. Bylo možno zjistit, že průměrná ves v kraji měla 26,2 osedlého, kdežto městečko (1.213 osedlých) 71,3 osedlého, takže bylo 2,7 krát větší než průměrná ves. Ve městech pak sedělo 2.830 osedlých, takže průměrné město mělo přes 257 osedlých a bylo 3,6 krát větší než průměrné městečko a 9,8 krát větší než průměrná ves. Kraj byl různě hustě osídlen. Nejmenší vsi se vyvinuly na Dražanské vrchovině, kdežto největší vyrostly ve středu země kolem tovačovského panství a též v severomoravských panstvích kolonizačních s rozvinutými řemesly. Největší ves, městečko i město se vyvinuly na plumlůvském panství.

Na pohraničních kolonizačních panstvích bylo možno zjistit největší přírůstky obyvatelstva, kdežto v rovinných méně. Pro nárůst obyvatelstva bylo předválečné období příznivé svým pokojným vývojem. Na čtyřech panstvích vznikaly dokonce nové vsi. Příhodná doba byla též příznivá společenskému rozvrstvení obyvatelstva. To však bylo možné sledovat jen na 17 panstvích, protože mu urbáře na ostatních panstvích nevěnovaly pozornost. To rozvrstvení je zpracováno v tabulce I. a II. Tabulky prokazují, že rozvrstvení dostoupilo na různých panstvích různého stupně. Převážně všude bylo možno zjistit, že mezi selským obyvatelstvem už půllánici dosáhli převahy. Na některých severomoravských panstvích (Branná, Beroun), nadále se dosídlojících, se však udržoval starší stav osídlení s převahou velkých selských usedlostí (lánových a větších). Tam vrchnost nechávala poddaným velké zábohy polí a lesů. Naproti tomu úrodná středomoravská panství vykázala pokročilý rozvoj osídlení, projevující se v selském obyvatelstvu malým podílem velkých lánových usedlostí a převahou půllánových a čtvrtlánových a na druhé straně již velikým nárůstem nelánového obyvatelstva, podsedků a zahradníků.

Urbářové záznamy dále ukázaly, že ve vsích vedle majetného obyvatelstva se dosti často usídlili nemajetní podruzi. Početně byli usídleni na panstvích: Branná, Svitavy, Úsov, zvláště pak na panství Tovačově, kde tvořili třetinu obyvatelstva. Obyvatelstvo kraje po

národnostní stránce nebylo jednotné. V řadě pohraničních panství bylo usazené německé obyvatelstvo. Několik panství tam bylo úplně německých. Urbáře ukázaly posuny mezi obyvatelstvem stěhování. Zvláště se to ukázalo na janovickém panství, kde byly zaznamenány dvě třetiny přistěhovalců. V důsledku kolonizace se na 13 panstvích udrželi fojti - rychtáři jako správcové tamních vsí, méně tu již zůstali usazení svobodní dvořáci, někteří s manskými povinnostmi. Častěji se již bylo možno setkat s příslušníky drobné šlechty. Další pozornost je ve studii věnována řemeslnické činnosti, zvláště ve městech (Prostějov, Mor. Třebová) a v pohraničních panstvích četným železářským a sklářským podnikům, železným hamrům.

Veliká platová a dávková rozmanitost poddaných z púllánů a z podsedků jako nejčastějších usedlostních typů, vedla mne ke sledování schůdnějšího zjištění platové a dávkové výše průměrného usedlíka, která se spíše dala vzájemně srovnat a v textu je uvedena. I v dávkách slepic a vajec v tomto kraji jsem shledal, že na některých panstvích jejich úhrnné výše dosahovaly až tisícových počtů, zvláště u vajec. To mne vedlo k závěru, že je vrchnosti asi samy nespotřebovaly a převáděly je do trhu. Že je nespotřebovaly prozrazuje okolnost, že je na různých panstvích požadovaly jen od části usedlíků. Hospodářsky těžší pro poddané byly dávky obilí, mezi nimi zvláště ovesa, které svými souhrny leckde představovaly značný příspěvek do vrchnostenského hospodaření (panství Branná, Tovačov), právě jako dávka pšenice pomáhala hradit potřeby panských pivovarů.

Přiložené tabulky IV. a V. dosvědčují značný rozdíl rozvoje vrchnostenského hospodářství mezi panstvími rovinnými a pohraničními, zvláště v chovu dobytka, jehož se tam kupodivu chovalo značně méně než v rovinách, ač tam k jeho chovu hojnost luk nabízelá příznivé podmínky. Některá pohraniční panství i tam vybudovala dosti rozměrné dvory (Branná). Převážně se tu však zakládaly menší dvory. Výsledky dvorového hospodaření prokázaly, že ono bylo nejvýnosnějším hospodářským oborem. Vedle něho pivovarství se ukázalo jako druhé ziskové podnikání, dokonce na dvou severských panstvích (Sovinec, Úsov) pivovary dávaly největší zisky. Ostatní odvětví podnikání byly již méně úspěšné. Jedině na tovačovském panství zisky z rozsáhlých rybníků převyšovaly všechno ostatní podnikání. Toto panství všestranností rozvoje výroby předčilo všechna sledovaná panství.

Závěrem ve studii obsáhle věnuji pozornost robotnímu zatížení poddaných na všech panstvích. Rozsah jejich robot byl ovlivněn stupněm zaměření toho kterého panství k rozvoji režijní výroby, dále potřebami provozu domácího panského hospodářství a potřebami údržby panských budov. Ukázalo se, že největším zatížením pro poddané bylo obdělávání polí panských. Vzhledem k tomu, že urbáře zaznamenaly, že jen na panství Sovinci a Úsově vrchnost k částečnému obdělávání panských polí vydržovala vlastní potahy, docházíme k závěru, že na nich převážně a jinde veškerá práce polní spočívala na bedrech poddaného lidu.

Sledováním stavu hospodářství a robotního zatížení poddaných bylo možno zjistit, že v kraji vrchnostenské hospodářství dosahovalo trojího stupně. První stupeň bylo možno zjistit na několika panstvích. Ten spočíval v tom, že panství do značné míry zůstávalo na starším stupni hospodaření, založeném převážně na peněžním hospodaření a jen s malým rozsahem vlastního panského hospodářství, jemuž obvykle stačil jeden dvůr (Mor. Třebová). Tu poddané zatěžovaly vysoké platy (Janovice), všechny vsi nebo jejich značná část měla roboty vykoupny (Plumlov, Budišov, Libavá, Rumberk). Sem asi patří i některé části panství olomoucké kapituly s vysokými platy: prebendy Rataje, Bílovice, Podbřežice, obedience Raclavice, Velká Loučka, Hrubšice.

Druhý nejrozšířenější typ, zahrnující převážnou většinu, zahrnoval panství, v nichž byl zřízen počet dvorů úměrný počtu poddaných, aby mohli na nich vykonat potřebné roboty v tehdejší zemské rozmezí 15 -30 dní do roka. Práce tu bývaly rozvrženy do několika druhů, někdy byly vyjádřeny počtem k tomu potřebných dní, nebo byly zhodnoceny ve

zlatých, a tu pak bylo možno jejich skutečný rozsah vypočítat (Vel. Losiny, Sovinec, Šternberk).

Třetím typem bylo asi jen několik panství a také drobné statky s rozsáhlým dvorovým hospodářstvím. Tu bylo možno dané úkoly splnit jen za cenu velkého přetěžování poddaných. V tomto kraji jsem takový typ mohl zjistit na drobném statku Doloplazy, na panství Kojetín a zvláště na sousedním panství Tovačov, na němž roboty dostoupily nejvyššího stupně. Jak jsem však podotkl, tu asi roboty v tom rozsahu byly zavedeny až po kupu panství maďarským šlechticem. Ovšem návod k tomu mu byl dán ve zpracovaném urbáři, v němž předchozí majitel, zadlužený Jan z Pernštejna, aby mohl panství prodat dražší, nadsadil rozsah a tím i hodnotu robot a cenu panství.

Poznámky:

- ¹ Moravské zemské desky, brněnská cůda I.sv., č. 765, s.143-144.
- ² Matějek Fr., Feudální velkostatek a poddaný ..., Praha 1959, s. 31-74.
- ³ Válka J., zvláště jeho studie Hospodářská politika feudálního velkostatku na předbélhorské Moravě, Praha 1968.
- ⁴ Jsou to panství: Bludov z r. 1624, Bouzov z r. 1545, Branná z r. 1607, Budišov z r. 1581, Janovice z r. 1619, Kojetín z r. 1567, Libavá z r.1581, Mírov z r. 1581, Olomouc - město z r. 1606, Olomouc -kapitula z r. 1596, Plumlov z r. 1590, Pňovice z r. 1599, Sovinec z r. 1582, Ruda n. Mor. z r. 1618, Svitavy z r. 1581, Šternberk z r. 1599, jeho díly Beroun a Dvorce, Měst. Trnávka z r. 1572, Tovačov z r. 1597, Mor. Třebová z r. 1563, Úsov z r. 1564, dále menší statky: Doloplazy z r. 1616, Jaroměřice z r. 1586, Konice z r. 1618, manství Rumbersk z r. 1586, Svánov z r. 1593, Šumperk z r. 1569, manství Želivsko z r. 1578. Opisy všech těchto urbářů jsou uloženy v Zemském archivu v Brně v Novotného sbírce, sign. G 371.
- ⁵ Při převodu na lánovou soustavu jsem postupoval tak, že jsem výměry kolem 12 prutů označil jako lán, kolem 9 jako třičtvrtlán, kolem 6 jako půllán a kolem 3 jako čtvrtlán a kolem 1 1/2 prutu jako osminku lánu.
- ⁶ Na panství Libavá zanikl Batlsdorf, na plumlovském Maršín, na sovineckém Miškov, na šternberském Dubčov, na jeho odnoži dvoreckém Halbersdorf, na třebovském dokonce 4 vsi: Svánov, Křižáňkov, Řepová a Petrušov, na úsovském dvě: Zejf a Třebochyně.
- ⁷ Na mírovském panství se k r.1581 uvádí, že tam byla nově založena ves Hynčina, na panství Branná kolem r. 1614 k Velkému vzniklo Malé Vrbno, na panství Sovinci r. 1584 nová ves Nevrlav měla již 13 domů.
- ⁸ V roce 1577 mělo 20 vsí a 635 osedlých. Mezi nimi ve 12 vsích sedělo 31 zahradníků. Po 12 letech (1589) v těchže vsích bylo již 723 osedlých a v těch 12 vsích již 98 zahradníků. O dva roky poté asi přesnější evidence zastihla tu 846 usedlíků a 230 zahradníků.
- ⁹ Jak jsem se zmínil, pohraniční kolonizační panství uvádějí majetek poddaných v prutech. Je tak zvláště na panství Branná, Losiny, Dvorce, Svitavy, velká část panství Mor. Třebová a Trnávka (pruty jsem převedl na lánovou soustavu).
- ¹⁰ Za chudé možno považovat panství Rudu n. Mor., kde poměr mezi rolnickým a nelánovým obyvatelstvem činil 60: téměř 40 (viz tab. II.).
- ¹¹ Na mírovském panství ve vsi Řepové bylo zjištěno 15 hoferů (ke 24 osedlým). Měli povinnost robotovat na zámku 4 dny. Na panství Vel. Losiny ve vsi Bratrušově 2 podruzi měli platit po 20 gr. Na panství Plumlov v Kostelci bylo nejméně 20 podruhů a měli dávat činže 4 zl. Na sovineckém panství je zmínka ve Vel. Štáhlí a v Dlouhé Loučce. Tu měli robotovat s domkáři. Na tovačovském panství byli zjištěni v 17 vsích. Měli povinnost drhnout chmel, hnoje kydat a někde k tomu prát ovce.
- ¹² O něm se praví, že je to starý sešlý člověk, který nemá dědice.
- ¹³ Mimoto v Dubčanech na olomouckém panství 2 půhonci a v Plumlově 4 svobodníci, k tomu v Klopotovicích na tovačovském panství další svobodník, osvobozený od robot. Výše uvedený man z Květína se zbraňoval odvádět mu určenou husu. O židech se v tomto kraji dovídáme z Prostějova, že jich tam sedělo 27 a měli platit vrchnosti 175 zl., tedy vysokou částku (jako i jinde). Ještě je o nich zpráva z Úsova, kde jich sedělo 9. I tu za robotu odváděli vysokou částku 60 zl. (k tomu však dávali ještě koření, šafrán, pepř a zázvor).

O **českých bratřích** máme zprávu jen z plumlovského panství ze Stichovic a ze Smržic. Obojí platili ze sbo-
ru, v Prostějově pak měli sborní dům.

¹⁴ P. Tarnovský si při mlýně pořídil šlejferu, v Čechovicích získal 2 půllány a byl osvobozen od robot. Ostatní šlechtici byli již chudší: smržický p. Václav Pivce měl jen mlýn a kopaninu, p. Jakub Šarovec mlýn a zahra-
du, z dalšího 3/4 lánu musel platit přes 5 zl. Nejchudší asi byl p. Jan Oujezdský, který měl jen zahradu a na
ní neměl žádný list. Jedině paní Marie z Žerotic si k původnímu platnému čtvrtlánu přihospodařila celkem
tři lány.

¹⁵ Na mírovském panství v Mohelnici p. Eliška Štoslová držela jen zahradu. Ve Šternberku se usadilo 5 šlechtí-
ců, a to p. Jan Mittenberk, který tu měl poplatný dům, vedle toho však v Dlouhé ulici zahradu, 2 domky po
jiném šlechtici, známý p. Jan Malaška měl dům tu a na předměstí, na jiném domě ve městě seděl p. Jan Pa-
vlát, svobodný dům měl p. Štěpán Lukavecký a mimoto též dům v Dlouhé ulici, právě tak tu a ve městě měl
po domě p. Jan Hořecký. Jeho dům v Dlouhé ulici byl privilegovaný.

¹⁶ O Mohelnici víme, že tam v roce 1525 pracovalo 46 řemeslníků, r. 1582 již 62 v 15 družích, v 8 nových ře-
meslech. Pracovalo tu 11 ševců, 7 krejčů a později 11 tkalců. Ve Svitavách pracovalo jen 23 řemeslníků.
Zprávy odtud jsou neúplné právě jako ze Šternberka. Odtud víme jen, že řezníci odváděli 7 zl., pekaři
5 a ševci jen po 4 gr., kdežto soukeníci po 40 gr., zato paliči kořalky 15 zl.

¹⁷ Zatímco Žibřidovská huť platila vrchnosti 5 zl., bělovodská měla povinnost odvádět 5 kop sklenic a nějaké trub-
ky. Sklenáři v Těchanově na sovineckém panství měli dovoleno brát písek ve vsi.

¹⁸ Dva panské hamry pracovaly v Tenčíně. K nim tu přibýly 3 puchverky a dobývala se tu železná ruda. Dávala
výnos 500 zl. Tu se dobývala ruda ještě v Nevrlově a v Medlově. Na tom panství poddaní z několika vsí bý-
vali nuceni robotou k hamrům. Z ní se zatím vykoupili.

¹⁹ Tak platili na panstvích: Budišov, Libavá, Janovice, Šternberk, Beroun, Šumperk, Trnávka, Mor. Třebová. Nej-
méně platili na janovickém panství (necelý 1/2 zl.). Naproti tomu činže z půllánu byly v rozpětí na panstvích:
Branná 2-44 gr., Janovice 4-9 gr., Kojetín 28-41 gr., Olomouc 25-140 gr., Prostějov 4-60 gr., Pňovice 16- 120
gr., Šternberk 8-46 gr.

²⁰ Do této tabulky nejsou pojata panství: Vel. Losiny, Mírov, Ruda n. Mor. a Svitavy, protože nemají lánové dě-
lení.

²¹ Proto na panství Úsově těmito dávkami bylo postiženo jen 17 vsí z 32. Na třebovském panství dávku vajec
odváděly jen 2 vsi. Naopak na malém statku Doloplazy musel poddaný dávat 4 slepice a téměř 30 vajec a tak
na statku Želivsko (4:8), na statku Rumberk vajec víc než 10. Přes 10 vajec museli dávat poddaní i na panství
Pňovice.

²² Na plumlovském panství byli poddaní povinni ještě dávkou sýrů (195), na sovineckém 25 plecí a 2 kapouny,
plece se ještě odevzdávaly na panství třebovském (165) a úsovském (31).

²³ Vedle vrchností se také některé **obce snažily rozmnožit svůj majetek**, často z poddanských usedlosí. Např.
ves Cholina na olomeckém panství skoupila půllán a k tomu 2 dvorské louky. Také Držovice na plumlov-
ském panství půldruha lánu, právě jako Újezd na pňovickém pole od pusté usedlosti, též Štarnov
a Mladějovice po půl lánu. Tu všude obce ze získaných polností učinily pastviska pro dobytek. Ty také pře-
vzaly povinné platy a dávky.

²⁴ V Libavě původní plat 37zl. zvýšila na 2 x 38 zl. a k tomu přidala dávku 7 kop vajec. Plat tam byl zvýšen i ve
vsích Dřevnovice (6 zl.), Smilov (11 zl.), Geprtov 12 zl.), v nich byla zvýšena i dávka slepic a vajec. Na pan-
ství losinském měl každý sedlák kromě zdvojnásobení platů, dodat ještě hranici šindele, 1 slepici a 4 vejce.
²⁵ O vrchnostenském hospodářství nepodávají zprávy urbáře panství: Janovice, Velké Losiny, Sovinec, ale i pro
nás významně panství Plumlov a Pňovice.

²⁶ Menší roboty měla Břidličná, která za ně platila 18 zl. Vsi Lomnice, Tylov, Rýžoviště a Moravice v letech 1582-
99 po jednání s vrchností měly sníženy roboty za plat, prvním dvěma zůstalo: navalovat klády k pile, 1 den
síct trávu a vozit uhlí za peníze, Rýžovišti zůstalo 3 dny orat a roboty ke stavení, za ostatní roboty platila
z lánu 8 zl. Moravice měla nadále dovážet klády a účastnit se lovu.

²⁷ Vzhledem k tomu, že na panství seděli ponejvíc drobní usedlíci do 3 prutů (čtvrtníci), měli většinou pšší ro-
boty v rozsahu asi 12 dní. Tu však r. 1589 sedlákům uloženo navíc přivést hranici šindele.

²⁸ Na šumperském panství měl Malín odvézt 385 vozů, polní robota k tomu měla hodnotu 72 zl. a spolu s tou
povozní 101 zl. Na ní se podílelo 72 robotníků. Vzhledem k tomu, že šlo o těžší práce, musíme jejich denní
hodnotu cenit na 5 gr., takže každý robotoval 9 dní.

- ²⁹ Na janovickém panství bylo pro každou ves propočítáno, kolik dní se má robotovat koňmi a kolik pěšky. Součty pak vyšlo, že koňmi měli celkem robotovat 872 dní a pěšky 1.466 dní. Koňskou robotu provádělo 172 rolníků, pěší 324 usedlíků. Vzájemným dělením vychází koňská robotna na 5 dní a pěší na 4,5 dne, tedy celkem za rok 9,5 dne.
- ³⁰ O robotách na **rudském panství** nemáme žádné zprávy. Ani neznáme počet dvorů, ani jejich velikost. Také urbář panství se o robotách nezmiňuje. Jen uvádí u všech vsí, že se tam platí za navození uhlí k hamru po 15 gr. z usedlosti.
- ³¹ Na **manství Rumberk** se poddaní nakonec z robot vykoupili za 30 zl. Na **statku Svánov** byla robotna zhodnocena; na 28 a 31 zl. (1593,1598). Z toho lze vypočítat, že to bylo za 11 dní roboty ročně. Z rozvrhu robot na **statku Jaroměřice**: 4 dni orby, 8 dní žnout, dovézt 8 fůr obilí, vůz sena, 3 fůry dříví, dále dovoz klád, účast na lovech a některé jiné práce. Z jejich součtu lze dovozovat, že tamní sedlák měl robotovat 22-25 dní a podsedeček 12-15 dní do roka.
- ³² Sedlák měl v Doloplazech orat 12 dní, vyvézt hnoje 24 fůr, nažnout obilí 13 kop, louku posít až seno svézt, ozimů dovézt 22 kop, jaře 16 kop, dvakrát zajet do Prostějova s obilím na trh, přivézt z hor 4 fůry dříví, natrhat konopí 2 kopy. Podsedeček měl rozsévat obilí, nakládat hnůj a rozhazovat jej na poli 3 dni, nažnout obilí 13 kop, jařin 6 kop, skládat obilí 2 dni, trávu posít a sušit 4 dni.
- ³³ Matějka Fr., Z feudální problematiky moravského přebělohorského období, ČMM 73, 1954, zvl. s. 238-251.
- ³⁴ Z toho bylo polních prací ke dvorům 21 druhů (z nich některé mohly být k rybníkům), 3 k lukám, 11 k rybníkům, 12 prací lesních a ke dříví, 8 prací příležitostných a k budovám.
- ³⁵ Jsou zapsány v rukopise Geschichtvereinu č. 290 v Moravském zemském archivu v Brně.
- ³⁶ Matějka Fr., Feudální velkostatek a poddaný ..., Praha 1959, s. 31-74.
- ³⁷ Problematikou narůstání robot na tom panství se šíře zabývám v uvedené studii (pozn. 29). Tam prokazuji, jak zakládání rybníků a jejich provoz zatěžoval poddané novými robotami o řadu dní, jež jim narostly, když se ty rybníky vysoušely a obdělávaly, jak byl tehdy zvyk. Dále také uvádím, jak založení nového velkého dvora Vyklického zatížilo poddané okolních vsí nejvyššími robotami.

Věra Michnová - Josef Pruček

„... quarta turris monasterii Gradicensis“

K nálezu při jihozápadní věži kláštera Hradiska.

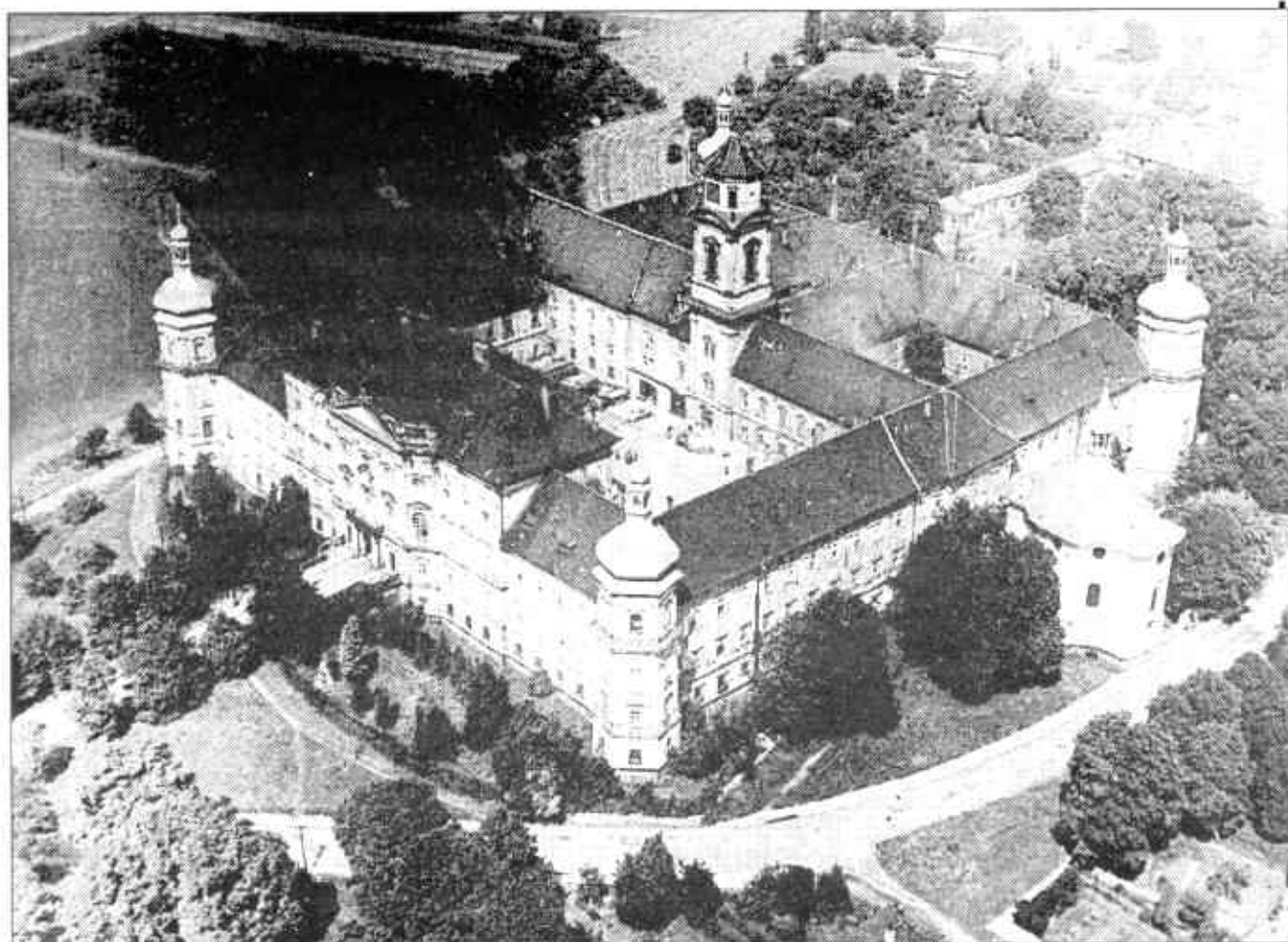
I.

Označení jihozápadní věže kláštera Hradiska pořadovým číslem čtvrtá věž (*quarta turris*) se zakládá na autentické předloze, jíž je deník hradiské kanonie. Důvod tohoto označení je prostý: věž byla postavena jako poslední, čtvrtá ze čtyř rohových věží, a to v časovém rozmezí od 25. června 1736, kdy došlo k položení základního kamene, do 5. září 1737, kdy po skončení stavby byl na její vrchol umístěn „nodus“, to je knoflík s korouhvičkou. Při nynější renovaci fasády se v kamenném soklu věže objevila schránka s předměty, vloženými do ní na paměť budoucím generacím. Nález samotný je popsán níže; úvodem se sluší předestlat několik poznámek o událostech souvisejících se stavbou a nastínit ono poměrně krátké období hradiských stavebních dějin, ve kterém věž vznikla.

Jak již bylo řečeno, zdrojem poznatků o těchto událostech, a to zdrojem vskutku autentickým a pokud jde o stavbu samotnou i ojedinělým, je klášterní deník neboli diář, jakási kronika se záznamy, pořizovanými buď téhož dne, v němž k popisované události došlo, nebo v době nedlouho po ní následující. Hradiský diář ovšem není stavebním deníkem a záznamy v něm obsažené se týkají většinou úzkého okruhu vnitřních záležitostí kláštera, především obřadů, úkonů jednotlivých kanovníků, jejich pochůzek a cest, a četných návštěv Hradiska; stavební záležitosti se v něm odrážejí víceméně nahodile, pokud nějak souvisejí s rytmem klášterního života. Například položení základního kamene, uvedení sakrální či profánní stavby do užívání, postavení sochy, sousoší apod., to vše bylo obvykle spojeno s obřadem svěcení a pozornosti kronikáře nemohlo ujít. Události, které se staly mimo kanonii, takřkajíc ve světě, ale i ty, které se odehrály přímo za zdmi kláštera, na staveništi čtvrté věže a následující dostavby v letech 1737-1738, pronikly do diářů výjimečně jako dodatky nebo poznámky na okraj; původce záznamů je nazval prostě „apendixy“.

Listujeme-li hradiskými diáři, poznáváme chod kanonie do všech podrobností, sledujeme dějové pozadí těch událostí, na které zde zaměřujeme pozornost, totiž pozadí stavby čtvrté věže a současně dostavby kláštera. Na základě nahodilých místních určení si můžeme také snadněji udělat představu o hradiském „místopisu“, o probíhající zástavbě či rozestavěnosti klášterního areálu. Diáře rozeznávají dva základní místní názvy, dvě základní části kláštera: konvent na straně jedné a prelaturu neboli opatství na straně druhé. Konventem se v přeneseném slova smyslu rozumí sídlo členů konventu, v našem případě kanovníků premonstrátského řádu kromě opata a kromě těch členů konventu, kteří vykonávali z jeho pověření správu farností na hradiském panství. Tato část kláštera zahrnovala celý zadní trakt s oběma věžemi, severozápadní a severovýchodní, dále střední trakt s knihovnou, věží (vlastně zvonici s hodinami a cimbálem) a konventním kostelem; ke konventu náležely ovšem i postranní křídla, která uzavírala tři zadní nádvoří. Prelaturou naproti tomu se rozumí sídlo opata a řádových oficiálů, představených správních „úřadů“, to je těch kanovníků, kteří byli pověřeni správními záležitostmi. Tato část kláštera zahrnovala průčelní trakt s oběma věžemi, jihovýchodní a jihozápadní, a postranní křídla, která uzavírala nádvoří prelatury.

Dostavba, o níž diáře hovoří v souvislosti se stavbou čtvrté věže, může být chápána buď jako dostavba té části kláštera, které se říká prelatura, anebo - a to je podle autentických zmínek důvodnější - jako dokončení celého klášterního areálu a završení rozsáhlé, půl sto-

Klášter Hradisko od jihovýchodu. Archiv VMO

letí trvající epochy hradiských stavebních dějin. V jejím průběhu vyrostl celý klášterní komplex, nejprve konvent, potom prelatura. Čtvrtá věž může být z tohoto hlediska viděna jako replika věže první, severozápadní, která byla postavena brzy po roce 1686, po zahájení výstavby konventu opatem Norbertem Želeckým z Počenic (1679-1707). Jeho zásluhou vznikl v místech bývalého, za švédské okupace zrušeného kláštera, komplex konventních budov kromě konventního kostela; ten byl postaven již za jeho předchůdců v letech 1659-1661. Stavební činnost Želeckého - první rozsáhlá stavební etapa - trvala nepřetržitě až do velkého požáru v roce 1705, který zničil hospodářské budovy a blízko, šindelem krytou budovu starého opatství. Druhá stavební etapa, která zahrnovala stavbu prelatury a kostela sv. Štěpána, mohla pak začít až po dvaceti letech v roce 1726. Zásluhu na jejím dokončení a na dovršení stavební činnosti na Hradisku přičítají diáře i anály opatu Norbertu Umlafovi (1732-1741).

V době, kdy probíhala stavba čtvrté věže, stály tedy již konventní budovy a převážná část prelatury - její východní křídlo navazující na konvent u kostela sv. Štěpána, jihovýchodní věž a průčelní budova se sálem. Tato část byla nejen stavebně dokončena, nýbrž i plně využívána. V horním poschodí se nacházelo opatovo sídlo, jeho soukromá kaple a pohostinské místnosti. V roce 1731 zde jako první význačný host nocoval mohučský kurfiřt, arcibiskup František Ludvík, který na Hradisko zavítal po návštěvě Svatého Kopečku s doprovodem čítajícím 170 osob. Diář líčí zevrubně jeho příjezd, uvítání hradiskými i katedrálními kanovníky a uvedení do „nové prelatury naproti hostinci“ (tj. do východního křídla opatství). Sem přicházeli rovněž návštěvníci z města, kanovníci, senátoři, univerzitní profesori, představení řeholí a další. Z nejvýznamnějších je vhodné jmenovat kanovníka a probošta od sv. Mořice Fr. Ř. Gianniniho, pozdějšího spoluzakladatele proslulé učené

společnosti, kanovníka J. J. Mayerswalda, mecenáše katedrálního kostela, z univerzitních profesorů Fr. Šimkovského, který přednášel na olomoucké akademii, byť jen přechodně, veřejné právo.

V dolním poschodí prelatury sídlily shora zmíněné správní úřady. Diáře jmenují správu hradiského velkostatku - provisoratus, dále správu spíže a vinného sklepu, v jejímž čele stál celarius, a konečně správu kuchyně - culinae magistratus, zásobující refektář konventu, jídelnu opatovu i jídelnu řádových oficiálů. V poslední jmenované stolovali často malíři, sochaři a štukatéři, kteří se podíleli na výzdobě prelatury. Dodejme, že výzdoba pohostinských interiérů, jimiž se klášter pyšnil, a to na téže úrovni, jakou se už vyznačoval sál opatství, se teprve připravovala a definitivní podobu doznala až po dokončení čtvrté věže, vybavené právě k tomuto účelu.

Stavba čtvrté věže upoutala pozornost kronikáře větší měrou než obvykle, patrně vzhledem k významu, který jí byl přikládán ze strany opata. Původce diáře nemohl pominout mlčením události, na nichž měl zvláštní, ano osobní zájem samotný Norbert Umlauf, totiž položení základního kamene a zejména slavnostní usazení nodu neboli knoflíku s žerdí a korouhvičkou na vrchol věže (dál-li se korouhvičkou nazvat plechový obraz připevněný k žerdi). Takové pozornosti se těšily jen významné akce, například položení základního kamene ke konventnímu kostelu v roce 1659 nebo ke konventu v roce 1686, jak o tom svědčí pamětní nápis ve vstupní hale.

V diáři, k datu 25. června 1736, čteme následující záznam: „Po skončení bohoslužeb, kolem jedenácté hodiny, položil základní kámen ke čtvrté věži kláštera Hradiska zdejší opat ... pan Norbert Umlauf, a to obvyklým obřadem, jakého se při takové příležitosti užívá. Protože ale pršelo, nemohl použít všechny pontifikálie, a z téhož důvodu se položení základního kamene zúčastnilo jen několik kanovníků“. Tolik diář k obřadu samotnému; jak patrně, byl vykonán bez větší okázalosti. Tím slavnostněji se pak, po skončení ceremoniálu, odbývala hostina, jak nás o tom diář zpravuje dále: „Konvent stoloval po celý den v letní jídelně na zahradě a hostiny se zúčastnil i opat, čímž se zasloužil o její slavnostní ráz“. Kromě sekretáře olomouckého hejtmana v osobě opatova bratra Václava, olomouckého senátora F.J. Bischofa a univerzitních profesorů Fr. Šimkovského a G. Schweikharta, zde byli přítomni převor ze Svatého Kopečku, převor dominikánů, kvardián františkánů, kvardián kapucínů a další hosté. Že v důsledku špatného počasí ceremonie sama ustoupila jaksí do pozadí, o tom svědčí také jisté nedopatření: o uložení předmětů, případně pamětní listiny k základnímu kameni - což se, jak uvidíme níže, skutečně stalo - neučinil původce diáře žádnou zmínku.

Stavební činnost na Hradisku probíhala v té době velmi intenzívně. Potvrzuje to mimo jiné zpráva z 25. srpna téhož roku, která uvádí, že se začínalo také se stavbou dalších hospodářských budov za konventní zahradou, severně od kláštera. Základní kámen k nim položil tehdejší převor, pozdější (poslední) opat Pavel Václavík. Na stavbě prelatury stačila hradiská hut během dvou měsíců, které zbývaly do konce sezóny roku 1736, postavit ještě obvodní zdivo čtvrté věže. Aniž zcela skončila zima, stavební ruch zde propukl opět v plné síle. Potvrzuje to další zpráva, tentokrát dodatek k měsíci březnu 1737. Umožňuje nám výjimečně dosti názorný pohled na staveniště. Protože dosud trvaly citelné ranní mrazy, zedníci pokračovali uvnitř asi provizorně zastřešených obvodových zdí budováním kleneb a mezipodlaží věže. V jejím sousedství, na staveništi západního křídla prelatury, se hloubily jámy pro základy a sklepy. Práce zde postupovala pomalu a s velkými obtížemi, protože v těchto místech byla, jak praví diář, pevná skála. Nádeníci i ze vzdálených krajů, lidé ze Slezska a Polska, které sem přiváděla toho času panující drahota a hlad, pracovali od úsvitu do západu slunce za celodenní mzdu jednoho groše a za kus chleba. Někteří hybnuli vysílením, dva takoví byli nalezeni u Křelova, jiní pojídali maso i z pošlých zvířat, jak se stalo například v Droždíně.

Popis prací pokračuje v dodatku k dubnu. Za příznivého počasí bylo najímáno denně až dvě stě nádeníků a při lámání skály se užívalo střelného prachu. Po zdolání této překážky, která bránila v urychlení dostavby, mohlo být k těm zedníkům, kteří zde již pracovali, přijato dalších dvacet i více, takže zde pak pracovalo celkem asi čtyřicet zedníků. Současně se prováděly terénní úpravy prostranství před opatstvím, o čemž svědčí mimo jiné definitivní umístění sochy sv. Jana Nepomuckého a její posvěcení v podvečer svátku světce dne 15. května. V diáři se zároveň objevuje zmínka o události slibující značný finanční přínos, (k níž došlo přispěním nejvyššího zemského soudce F. M. Šubíře) totiž o zaměření trasy císařské silnice, která se pak stavěla tak, aby probíhala skrze obec Olšany. Silnice se budovala na státní náklady a klášteru pak připadl pouze závazek údržby. Prominentní hosté baron Šubíř s chotí, hejtman olomouckého kraje Miniati, ředitel stavby silnice Tanenberg a další byli hoštěni v nové prelaturě a při siestě zvaní k „zelenému stolu“ - k biliáru.

Čtvrtá věž byla stavebně dokončena koncem srpna 1737. Při slavnosti konané dne 5. září umístil hradiský host, gryffenský opat K. J. Mayersberg, na její vrchol nodus s korouhvičkou - s obrazem sv. Matouše, do jehož ochrany byla věž svěřena. Do knoflíku byly na památku uloženy některé předměty, například mince, medailónky požehnané papežem, částekta pektorálu zakladatele řádu sv. Norberta, částekty dotýkané ostatky sv. Donáta a sv. Kandidy a konečně pergamenová listina s pamětním zápisem; kronikář zapisuje jeho podstatnou část obsahující chronogram. Připomíná světské, církevní a řádové představitele, kromě císaře Karla VI. zmiňuje ruskou carevnu Annu Ivanovnu a nedávné vítězství ruského vojska nad Turky, dobytí Benderu a krymské pevnosti Očakov. Války se zúčastnily také rakouské sbory, o společných cvičeních diář hovoří už v květnu 1736. Norberta Zeleckého nazývá zakladatelem stavby (inchoator), Norberta Umlaufa jejím dovršitelem (consummator). Akt umístění nodu je v porovnání s položením základního kamene popisován daleko podrobněji - odpovídalo to významu, který mu byl opatem přikládán.

Poslední zmínka o stavbě prelatury, a to jen nepřímá, pochází z roku 1738. V záznamu z 2. srpna nacházíme zprávu, že chórové oficiium se odbývalo při pozitivu. Kronikář k tomu poznamenává: „Měchy od varhan musely být přemístěny, protože v sousedství chóru pokračuje stavba prelatury.“ Na základě této zprávy můžeme usuzovat, že se podnikala opatření na ochranu nástroje před škodlivými vlivy, asi před prachem, a že stavba dospěla k samému závěru: západní křídlo opatství splýnulo s konventním kostelem. Diáře z těchto let přinášejí častější zmínky o malířích, kteří na Hradisku působili. Někteří z nich (Daniel Gran a Karel Wiedon) vytvořili freskovou výzdobu pohostinského interiéru ve čtvrté věži. Nástrpní freska znázorňuje biblický výjev Proměnění Páně na hoře Tábor; ten byl zvolen patrně proto, aby návštěvníkům, těšícím se ze skvělých výhod zdejšího pohostinství, připomínal slova účastníků Proměnění: „Pane, je nám zde dobře“ (Mat. 17, 1-4).

Dokončenou prelaturu, o níž šla pověst, že výstavností a výzdobou předčí olomoucké paláce včetně biskupského (což Olomoučtí neradi přiznávali), si v říjnu 1738 prohlédl nejvyšší český kancléř F. J. Kinský z Vchynic, který dlel v Olomouci jako císařský komisař vyslaný k volbě biskupa. Hradisťtí premonstráti ale přikládali daleko větší význam návštěvě, která se udála vzápětí: dne 12. října toho roku se reprezentativní sál prelatury stal dějištěm neslýchané pocty, kterou nově zvolený biskup J. A. Lichtenstein prokázal Norbertu Umlaufovi tím, že ho navštívil hned nazítří po svém zvolení.

Jak jsme se zmínili již na začátku tohoto pojednání, hlavním zdrojem poznatků při zpracování jeho historické stránky byly diáře, které se na Hradisku vedly od roku 1693 a s výjimkou několika časových mezer sledovaly osudy kláštera až do roku 1783. Zmínili jsme se rovněž, že stavební, umělecké a řemeslné záležitosti se v nich odrazily jen sporadicky. Že se přesto do diáře z roku 1736 dostaly tak pozoruhodné informace, které jsme zde mohli tlumočit, vděčíme původci diáře, jímž byl laický bratr Marek Přecechtěl. Byl jediným hradiským diaristou, který v době, kdy psal svůj deník, nepatřil k hodnostářům kanonie

a snad právě proto si více všiml i stavebního ruchu za klášterní zdí. Tímto konstatováním ale nechceme umenšit význam ostatních diářů, které veelku bohatou měrou umožňují doplnit dosavadní poznatky o dějinách kláštera. Vhodnou příležitostí, jak na ně upozornit, se nyní stává nález při jihozápadní věži.

Voskové pečatě, ze soklu jihozápadní věže kláštera Hradiska. Foto M. Ondrušková

Součástí ceremonie, probíhající za deštivého dopoledne dne 25. června 1736, při níž byl položen základní kámen ke čtvrté věži, byl také akt ukládání pamětních předmětů, o kterém se však již v diáři nemluví. Do jednoho z mohutných pruských kvádrů, tvořících římsu soklu věže, byla tehdy zespodu zapuštěna plechová schránka, uchovávající 12 stříbrných mincí, 2 voskové medailóny, 2 křížky a pravděpodobně i pamětní listinu, která se však již nedochovala. Zabudování schránky do římsy vespod mělo chránit předměty před požárem, či zatékáním. A právě to se také stalo pro uložené památky osudným. Za spolupůsobení vztlínající vlhkosti a bakterií, se po půltřetí století z doprovodného písemného materiálu dochovala pouze hromádka prachu s nepatrnými částičkami původní materie. A tak je to především numismatický materiál a voskové svátostiny, kterým při odkrytí „pokladu“ připadl největší díl vypovídací hodnoty.

Podle provenience obsahoval nález následující ražby:

Čechy, Karel VI., (1711-1740), Praha, Ferd. Scharff, 15 krejcar 1733, Ha.1820²

Čechy, Karel VI., (1711-1740), Praha, Ferd. Scharff, 6 krejcar 1733, Ha.1822¹

Biskupství Olomouc, H. Wolfgang Schrattenbach (1711-1738), Kroměříž, 1/2 tolar 1733, Ma.471⁴

Uhry, Karel VI. (1711-1740), Kremnica, 1/2 tolar 1718, Hus. 1610⁵

Dolní Rakousy, Karel VI. (1711-1740), Vídeň, 3 krejcar 1734, MA tab. 34, č.38⁶

Dolní Rakousy, Marie Terezie (1740-1780), Vídeň, pamětní medailka na sňatek M.T. s Františkem Štěpánem Lotrinským 1736, Matyáš Donner, Arn.186⁷

Arcibiskupství Salzburg, Wolf Dietrich z Raitenau (1587-1612), 1/2 tolar-klipa b.l. s věží, Šme. 21/A11⁸

Biskupství Pasov, Raimund Ferdinand von Rabatta (1713-1722), 1/4 tolar 1717, Ke.118⁹

Španělsko, Karel II. Španělský (1665-1700), Neapol, 1/8 escuda 1686, Ca.9167¹⁰

Francie, Ludvík XIV. (1643-1715), Dijon, 1/4 écu aux insignes 1702, Ga.156¹¹

Mansfeld-Bornstedt, František Maxmilián a Jiří František (1664- 1692), Eisleben, Bernhard Koburger, 1/3 tolaru 1669, To.307¹²

Benátky, Francisco Erizzo (1631-1646), mincmistr D. B., 1/8 scuda b.l., typ jako Fi.7260¹¹

Ze jmenovaného materiálu je zřejmé, že mechanismus výběru předmětů byl obdobný, jako při výše uvedeném a v diáři popsaném slavnostním umístování památek do vrcholu již dokončené čtvrté věže. Základem nálezu souboru se staly současné oběhové mince habsburských zemí s portrétem Karla VI. v nominálech od 3 krejcarů až po 1/2 tolar z kremnické mincovny. Zachovalostí nad jiné vynikala medailka, jež byla vyražena krátce před hradiským obřadem k události celoevropského významu. Jednalo se o sňatek lotrinského knížete Františka s dědičkou habsburského trůnu Marií Terezií. Autorem této drobné medailérské památky je Dolnorakušan Matyáš Donner, zastávající v té době úřad komorního medailéra.¹⁴ Nebýt záznamů diaristy, jež nám událost položení základního kamene stanovil na den a dokonce hodinu, je právě touto medailkou (jako nejmladší z celého depotu), celý soubor datovatelný k roku 1736. Co se týče nálezu struktury pokladu, je však nutno věnovat pozornost také jiné méně hodnotnější minci - poškozené a na dvou místech dokonce silně prohnuté. Jedná se o 1/4 écu aux insignes z roku 1702, pocházející z mincovny v Dijonu. Na své lícni i rubní straně nese stopy dvou přeražeb, z nichž jednu lze identifikovat jako 1/4 écu aux palmes; k ražbě předchozí náleží pak korunka, zabíhající až k samému perlovému obvodu, která byla součástí mincovního obrazu rubní strany 1/4 écu aux 8 L. Dochovaná mince je nám tak nejlepším dokladem katastrofální situace, do které se dostaly francouzské státní finance koncem vlády Ludvíka XIV. S hledáním stále nových zdrojů příjmů koruny, které otevřela Colbertova politika řadou úspěšných akcí, posléze souviselo i přerážení oběhových mincí stále novým a vyšším nominálem. V době uložení pokladu

do základů hradiského kláštera Francie právě prodělávala svůj další mezinárodní konflikt - válku o polské nástupnictví, na které bylo zainteresováno také Rakousko. A snad právě tato mince, stejně jako medailka upomínající na sňatek Marie Terezie, měla být připomenutím (jak je tomu ostatně u depotů datujících architekturu běžné) právě proběhnuvších událostí.

Součástí nálezového souboru uloženého v plechové schránce¹⁵ bylo i šest voskových zlomků hnědé barvy. Jejich čerstvé žlutobílé lomy vznikly v nedávné době, patrně při řezání kamene vyjmutého ze soklové římsy, kdy mohlo lehce dojít k rozdrčení křehkých voskových předmětů.

Po slepení a konzervaci v dílně Moravského zemského archivu v Brně¹⁶ se potvrdila naše domněnka, že jde o dva voskové medailóny oválného tvaru - svátostiny katolické církve, známé pod označením, a to podle vyobrazení na líci, *agnus dei*, čili beránek boží.

Popis:

Dvě oválné destičky z vosku žlutobílého na lomu, na povrchu však tmavohnědé, po konzervaci matně lesklé barvy. Průměry činí u větší 10,6 cm a 8,6 cm, u menší 4,8 cm a 4 cm, tloušťka první je 0,3 až 0,2 cm a druhé 0,2 cm. Obě jejich strany nesou poměrně vysoký figurální reliéf a text provedený latinskou kapitálou.

Č. 1. Reliéf na líci představuje beránka s křížovou svatozáří za vpravo obrácenou hlavou a korouhví Zmrtvýchvstání s rovnoramenným křížem, sedícího na apokalyptické knize. Níže kartuše se znakem o pilovitém okraji, se šesti okrouhlými útvary seřazenými nad sebou v pořadí (shora) : 3, 2, 1, podložená dvěma zkříženými, ven obrácenými klíči, mezi jejichž vrchními konci je papežská tiára se stuhami. Kartuše i klíče svými spodními konci zasahují do opisového pruhu. Nahoře rozdělují v prvním řádku nápis: - A - / znak - / IVB a v druhém letopočet: T6 / znak / 75. Po oválném obvodu obíhá vnější kruh tvořený výraznou plastickou linií a vnitřním jemným perlovcem, oboustranně lemovaným tenkými linkami. V takto vzniklém mezikruží obíhá kolem beránka opis: - ECCE - AGN - [-] DEI - QVI - TOL - PEC - MVN - . V dolní části pak v protisměru znakem rozdělený opis: - [CL] EM - X - / znak - / PONT - M[A] X - .

Na rubu reliéf prostovlasého, patrně vousatého muže, se svatozáří kolem hlavy, v rozevlátém mešním rouchu, klečícího na levém koleni. Muž je oděn v bohatě zřasené albě přepásané cingulem, s pluvíalem přes ramena sepnutým na prsou. Dramaticky rozpřažené ruce tvoří diagonální osu obrazu. Pravou ruku s otevřenou dlaní, na níž jsou patrné dva drobné předměty, vztahuje šikmo vzhůru ve směru svého pohledu. Před pravé koleno vyčnívá hlavice biskupské berly a u nohy je pak šikmo položená mitra.

Základnu výjevu tvoří výrazná plastická lišta vymezující úseč oválu, v níž je třířádkový nápis: [C] LE [ME] NS ** X / PONT - MAX - / - A - IVB. Po oválném obvodu obíhá vnější kruh tvořený plastickou linií a vnitřní z jemného, málo zřetelného perlovce, přecházejícího místy v souvislou lištu, lemovaného jen z vnitřní strany jemnou linkou. V opisovém pruhu kolem figury obíhá text: - S - LIBORIUS - EPISCOPUS - . Hrana destičky je kolmá k rovinám líce a rubu, bez výzdoby.

Č. 2. Reliéf na líci představuje beránka s křížovou svatozáří za hlavou vpravo obrácenou a korouhví Zmrtvýchvstání, sedícího na apokalyptické knize. Níže dvouřádkový, téměř nezřetelný nápis: INNOC - XI - / - P - M - A - I - . Po obvodu oválu obíhá jemný perlovec oboustranně lemovaný plastickými linkami. Podél jeho vnitřní strany opis: - ECCE - AGN - DEI - QVI - TOL - / korouhev - / - PEC - M - .

Na rubní straně reliéf ženského, vlevo obráceného poprsí, v roušce splývající z hlavy na ramena, se svatozáří v podobě trojúhelných paprsků vyběhajících ze společné základny tvořené plastickou linkou. Pod poprsím šikmý nápis latinským písmem - ROMA - . Hrana destičky oboustranně zkosená.

Předměty tohoto druhu připomínající na první pohled medaile, bývaly v papežském paláci v Římě lisovány ze zbytků velikonočních svíček, někdy s přímíšeninou rozdrčených kostí křesťanských mučedníků. Nejstarší známe ze 70. let 14. století. Papež je nejprve světil na Bílou sobotu v prvním roce svého pontifikátu a pak každý sedmý rok. Nato svátostiny rozdělával mezi význačné představitele církve, ale i světské osoby a jiné římsko-katolické věřící. Mimo to však byli beránci papežem svěceni soukromě, buď když došla jejich zá-soba, anebo při jiných příležitostech, jako ku příkladu bývala milostivá léta.

Kresby aversu a reversu voskových medailónů.

Náboženský význam beránků úzce souvisí s jedním z největších svátků křesťanstva – velikonoce a pak i se křtem. Beránkem totiž pojmenoval Ježíše Krista sv. Jan Křtitel, který tím chtěl symbolicky vyjádřit čistotu, nevinnost, mírnost a poslušnost, kteréžto vlastnosti prokázal Kristus při svém sebeobětování za lidstvo na kříži. Posvěceným medailónům z vosku byl věřícími přikládán ochranný účinek, a proto bývaly nošeny na krku, instalovány do monstrancí, relikviářů, schránek, tedy všude tam, kde bylo potřeba zajistit zvláštní stupeň nadpřirozené ochrany. Toto je nepochybně i důvodem pro uložení beránků do základů klášterní věže.

S částí mešního obřadu, který se týká právě beránka, souvisí i text kolem reliéfu na líci. Ve zkratkovité podobě tu čteme větu evangelia sv. Jana (1,29): *Ecce agnus Dei qui tollit peccata mundi*, tj. Ejhle, Beránek boží, který snímá hříchy světa.¹⁷ V úseči pod reliéfem beránka nalézáme další údaje, které nám umožní určit dobu a bližší okolnosti vzniku svátostin.

U větší je v mezikruží uvedeno zkráceně téměř nezřetelné jméno, pořadí a titul papeže: *CLEMENS X PONTIFEX MAXIMUS* a u menší pak ve dvou řádcích ještě více nečitelné zkráceně: *INNOCENTIUS XI PONTIFEX MAXIMUS ANNUS I.*

Klement X., vlastním jménem Emilio Altieri, (*13. července 1590, + 22. července 1676), z rodiny římského patricije, byl zvolen jako osmdesátiletý na konkláve trvajícím více než čtyři měsíce dne 29. dubna 1670. Jeho rodu také náleží erb v barokní kartuši podložené papežskými klíči a korunované tiárou. Dosti setřený reliéf, napříč znaku probíhající trhlina a konec konců i určitá podobnost by mohly vésti k záměně se znakem rodu Medici (šest zlatých kotoučů na štítě - 3 + 2 + 1, se třemi liliemi nad prostředním z horní trojice). Ve skutečnosti však jde o šest modrých hvězdic (3 + 2 + 1) na štítu s okrajem modře a stříbrně zubatým.¹⁸ Po šestiletém Klementově pontifikátu nastoupil jako Inocenc XI. Benedetto Odescalchi (* 19. května 1611, + 11. srpna 1689) ze severoitalského města Como. Zvolen byl teprve 21. září 1676, když francouzský král odvolal námitky proti jeho osobě.

Medailóny tedy patří těmto dvěma po sobě následujícím papežům a lze je proto předběžně časově zařadit do let 1670 až 1676 a 1676 až 1689. Další analýza nám však poskytne podklad pro datování přesnější. Je jím zkratka nápisu ANNUS IUBILAEI s letopočtem 1675. Seznámíme-li se blíže s dějinami papežství, pak zjistíme, že na tento rok bylo Klementem X. vyhlášeno 14. milostivé léto a medailón tedy souvisí s touto významnou událostí v životě katolické církve.¹⁹

Milostivé léto, milostivý či svatý, případně jubilejní, ale i zlatý rok, označuje časové období, během něhož mohou věřící získat slavnostním způsobem vyhlášené tzv. plnomocné odpustky a jiné duchovní milosti. Tradici svatého roku založil papež Bonifác VIII., když roku 1300 vypsál plnomocné odpustky pro všechny ty, kteří toho léta navštíví určité římské kostely a setrvají ve věčném městě 30 dní (domácí poutníci) a 15 dní (cizí). Lokální i zahraniční politické spory vedly k tomu, že papež z udělení odpustků vyloučil Janovany a rod Colonna. Do Říma tehdy přišlo nesmírné množství lidí z celé Evropy, takže milostivé léto bylo prodlouženo do velikonoce roku 1301. Bonifác VIII. stanovil jeho stoletou periodicitu.

Milostivé léto však mělo nejen duchovní, nýbrž i mimořádný efekt hospodářský, poněvadž statisíce a dokonce i miliony poutníků ze všech koutů Evropy přinášely do Říma obrovské množství peněz, což znamenalo nebývalou ekonomickou konjunkturu a nesmírné příjmy pro papežský fiskus z nejrůznějších druhů daní a poplatků. Stoletý cyklus se brzy zdál příliš krátký než aby uspokojil rostoucí finanční nároky zainteresovaných kruhů, a proto město Řím si roku 1343 vymohlo na papeži Klementu VI., sídlícím tehdy už v Avignonu, zkrácení lhůty na 50 let, s počátem roku 1350. Schisma však zatížilo papežský fiskus novými náklady na boj s protivníky a kupování spojenců, takže Urban VI. snížil roku 1389 lhůtu na 33 let s ideovým poukazem na léta pozemského života Ježíše Krista a stanovil rok 1390, kdy mají jubilea s 33letou periodicitou započít.

Římané však nechtěli na svůj vpravdě „zlatý rok“ čekat dlouhých třiatřicet let a trvali na starém ustanovení Bonifáce VIII., podle něhož by milostivé léto připadlo na rok 1400. Spor skončil kompromisem: slaven byl rok 1400 podle Bonifáce i 1423 podle Urbana. To již bylo 5. milostivé léto. Byla však potvrzena i platnost ustanovení Klementa VI., a to vyhlášením 6. milostivého léta na rok 1450. Tehdy byly návaly ve městě tak nesmírné, že se pod vahou poutníků zřítíl Andělský most a zahynulo dvě stě lidí. Roku 1470 se lhůta padesáti, případně třiatřiceti let, zdála římským fiskalistům ještě příliš dlouhá, a tak papež Pavel II. ji opět zkrátil, tentokrát na 25 let, a další milostivé léto vyhlásil na rok 1475. Od roku 1500 bylo právo odpustků svatého roku přiznáno i všem mimořímským kostelům, a to za určitý poplatek a teprve po uplynutí římského roku. Roku 1600 se do Říma dostavilo téměř tři miliony poutníků. Za další tři údobí - tj. roku 1675 - bylo vyhlášeno Klementem X. již 14. milostivé léto, z něhož pochází náš větší medailón.

Pokud jde o menší medailón, pak zkratka bez letopočtu patrně nasvědčuje jiné příležitosti vzniku než bylo milostivé léto: snad šlo o první rok papežova pontifikátu, jak bývalo při zhotovování beránek pravidlem. První medailón tedy vznikl v souvislosti s milostivým létem za Klementa X. roku 1675 a druhý asi v prvním roce pontifikátu Inocence XI., t.j. roku 1676.

Bez důležitosti ani zajímavosti nezůstává dotaz po způsobu, jak se oba medailóny dostaly z Říma do Olomouce. Bezpochyby šlo o dar toho, který byl sám beránky z věčného města obdarován. Mohl to být hradiský řeholník, anebo sám prelát, kteří za milostivého léta 1675 navštívili Řím a zastihla je tam jak smrt Klementa X., tak i volba papeže Inocence XI. Přítomnost medailónů po sobě následujících papežů je totiž nápadná. Mohl to však být i někdo zcela cizí z řad světského kléru nebo měšťanů, který beránky věnoval klášteru, a to v širokém rozmezí let od jejich vzniku (1675 až 1676) až po předvečer uložení do schránky po 61 letech roku 1736. Hradiské diáře do doby vzniku medailónů sice nesahají, takže se nedozvíme, zda Alexius Vorstius, hradiský opat v letech 1671 až 1679, či někdo jiný z jeho spolubratrů, navštívili Řím a odtud si přivezli svátostiny, avšak k tématu samotnému zprostředkovaně promlouvají. Naznačují kupříkladu přímý vztah olomouckého prostředí k osobě Inocence XI.: 19. října 1696 je v kapli P. Marie Loretské biskupské katedrály vzpomínána socha věnovaná tímto papežem zemřelému kanovníku Kirchbaumovi a příštího roku byly zase do báře jedné z hradiských věží vloženy „cerae sacrae Innocentii XI.“²⁰, tj. svaté „vosky“ Inocence XI. Kronikář měl pod tímto pojmem jistě na mysli právě takové voskové medailóny, které známe z nálezu v soklu jihozápadní věže. Praxe vkládání těchto svátostin je ostatně doložena výslovně při zmínce o základním kameni další části opatství 17. května 1726, kdy se v diáři píše o mincích a „pečeti“ papeže Benedikta XIII.²¹

Závěrem si všimněme osoby světce, jehož postava s barokně rozmáchlými gesty je reliéfně znázorněna na rubu většího medailónu a zkoumejme případné historické souvislosti s našim prostředím.

Libor, biskup ve francouzském městě Le Mans, kde zemřel patrně 23. července 397, patří ke světcům uctívaným v západní Evropě už od raného středověku. Pohřben byl v katedrálním chrámu své diecéze až do roku 836, kdy se císař Ludvík Pobožný rozhodl ideově podpořit svoje úsilí o pokřesťení pohanských Sasů blízkostí některého z již uznávaných světců, a přemístil biskupovy tělesné pozůstatky do Paderbornu v severozápadním Německu, kde se Liborius postupně stal místním patronem. Roku 1622 byly jeho kosti sice uloupeny Kristiánem Brunšvickým, avšak po pěti letech se relikvie vrátily zpět. Jmeniny jsou slaveny 23. července, a to po dobu jednoho týdne, zatímco v říjnu se vzpomíná „Malým Liborem“ navrácení světce roku 1627.

S pozůstatky lemanského biskupa byla spojována zázračná uzdravení, takže se tento svatý stal jedním z patronů lékařského umění. Utíkali se k němu s prosbami o uzdravení především nemocní kamenem a pískem v ledvinách, játrech a močových cestách, měl však pomáhat i při dně, kolice, vodnatelnosti a horečce „v životě“. Stal se ochráncem „pěti smyslů“ proti veškerému pokušení a protivenství. Proto také bývá znázorňován s knihou, na níž leží několik kaménků.²² Ty nechybí ani na voskovém medailónu: zadíváme-li se pozorně, pak je uvidíme tentokrát v dlani vztažené pravé světcovy ruky.

Uctívání sv. Libora bylo v našich zemích zcela na okraji zájmu a ožilo až po třicetileté válce v období barokně exaltovaného katolicismu. První vlna liborského kultu jistě souvisí s papežskou aktivitou projevující se navenek i za milostivého léta roku 1675, jak nám prozrazuje velký voskový medailón. Už roku 1676 bylo v Praze založeno Bratrstvo sv. Libora²³ a patrně v témže roce vyšel český a latinský překlad německého spisu „O sv. Liboriově, patronu proti kamenům“ z pera jezuitů Bedřicha Bridela (1619 až 1680).²⁴

Liborovský kult na Moravě počíná zhruba ve stejné době, a to v Jesenci na Konicku (okr. Prostějov), kde majitelka panství Zuzana Kateřina Liboria ze Zástřizl, z vděku za uzdravení zřídila roku 1673 votivní kapli zasvěcenou svému patronovi. Při ní založila 8. ledna 1676 bratrstvo, a to vybudovalo pozdější tradici slavných poutí. K jejich propagaci posloužilo anonymní dílo s názvem „Zlatý prsten...“, vydané roku 1696 a obsahující výpis zázraků, které se udály v souvislosti s jeseneckými poutěmi. Po své smrti odkázala Zástřizlovna panství pre-

Mince z nálezů:

- 1 Pamětní medailka na sňatek Marie Terezie 1736, 6.803 g, 27.25 mm
 - 2 Raimund Ferdinand von Rabatta (1713-1722), 1/4 tolar 1717, Pasov, 7.281g, 29.35 mm
 - 3 H. Wolfgang Schrattenbach (1711 - 1738), 1/2 tolar 1733, Kroměříž, 14.099 g, 36.65 mm
 - 4 Karel VI. (1711-1740), 1/2 tolar 1718, Kremnica, 14.466 g, 33.55 mm
 - 5 František Maxmilián a Jiří František Mansfeld Bomstedt (1664-1692), 1/3 tolaru 1669 Eisleben, 9.959 g, 31.55 mm
 - 6 Wolf Dietrich z Raitenau (1587-1612), 1/2 tolar - klipa s věží b.l., Solnohrad, 14.269 g, 37.4 x 37.25mm
- Foto G. Hekelová

monstrátskému klášteru v Zábrdovicích u Brna, jehož opat Engelbert Hájek začal na místě stavět chrám podle projektu proslulého barokního architekta Giovanni Santiniho - Aichla. Původní kaple se stala sakristií nového kostela dostavěného roku 1710.

Druhá vlna liborského uctívání započala v souvislosti s velkolepými oslavami, které v Paderbornu proběhly roku 1736²⁵ u příležitosti devítistého výročí přenesení světce do Německa. Jubileum mělo svoji konkrétní odezvu i u nás na Moravě. Za všechny mimo-olomoucké příklady připomeňme jen sochu vztyčenou téhož roku v Jesenci a druhý oltář ve filiálním kostele v Lovčičkách a snad i v Šaraticích u Brna.

Uměnímilovný hradiský opat Norbert Umlauf (1732 až 1741) se také rozhodl připojit k translačním oslavám, a to příznačným premonstrátsky kultivovaným způsobem. U vynikajícího olomouckého sochaře, patrně jím byl Ondřej Zahner, objednal kamennou sochu sv. Liboria, a dne 26. září 1736 ji nechal osadit na místě, kde do té doby stávala socha sv. Jana Nepomuckého, přemístěná k opatství. Nová plastika na louce před klášterem směrem k městu²⁶ byla slavnostně vysvěcena 16. prosince.²⁷ Dříve však, 25. června,²⁸ byla do základního kamene jihozápadní věže vložena plechová schránka s votivními předměty, mezi nimiž byl i voskový medailón, jednašedesát let čekající na příležitost, aby přispěl nejen k větší slávě francouzského světce, ale posvěcením v Římě i k jistotě základů „moravského Escorialu“.²⁹

Poznámky

- 1 Pamětní schránku, zapuštěnou do římsy jihozápadní věže, objevil vlastně náhodou při kamenických pracích na objektu p. Pavel Švardala počátkem roku 1992. Při právě probíhajících opravách čtvrté věže bylo nutno vyměnit jednu z poškozených říms (pod letopočtem 1736), naložených na masivní obklad věže. Původní římsa byla tedy nahrazena novou a pohozena na skládku materiálu v blízkosti věže. Teprve po nějaké době, když měl být tento materiál druhotně použitý, se při jeho řezání vyloupila z původní římsyplechová schránka s pamětními předměty. Nález byl posléze předán ke zpracování Vlastivědnému muzeu, kde je také uložen pod čísly N 28.184 - N 28.202.
- 2 Halačka Ivo, *Mince zemí koruny české 1526 -1856*. Kroměříž 1988. Pozn. pouze v Rv změna v opise na TYR:.
- 3 Halačka I.
- 4 Mayer Ed.v., *Des fürstlichen Hochstiftes Olmütz Münzen und Medaillen nach der zu Kremsier befindlichen Sammlung verzeichnet und beschrieben*. Wien 1873.
- 5 Huszár Lajos, *Münzkatalog Ungarn von 1000 bis heute*. Budapest 1979.
- 6 Miller zu Aichholz V.- Loehr A.- Holzmair E., *Österreichische Münzprägungen 1519 -1938*. 2. Auflage. Tafelband. Wien 1948.
- 7 Arneth J., *Catalog der k.k. Medaillen - Stempel -Sammlung*. Wien 1839. Fiala Ed., *Katalog der Münzen - und Medaillen - Stempel - Sammlung des k.k. Hauptmünzamt in Wien I.*, Wien 1901, č. 798, 799.
- 8 Šmerda Jan, *Solnoh'adské mince a medaile*. Gottwaldov 1987.
- 9 Kellner H.J., *Die Münzen der niederbayerischen Münzstätten*. München 1958.

- 10 Cayñn Juan - Castñn Carlos, Las Monedas españolas desde los Reyes Catolicos a Juan Carlos I. Madrid 1977.
- 11 Gadoury Victor - Droulers Frédéric, Les Monnaies Royales Françaises de Louis XIII a Louis XVI 1610- 1792. Monte-Carlo 1978.
- 12 Tornau Otto, Münzwesen und Münzen der Grafschaft Mansfeld von der Mitte des fünfzehnten Jahrhunderts bis zum Erlöschen des gräflichen und fürstlichen Hauses. Prag 1937.
- 13 Fiala Eduard, Collection Ernst Prinz zu Windisch - Grätz. Prag 1897.
- 14 Katalog der Ausstellung von Münzen und Medaillen der Kaiserin Maria Theresia veranstaltet von der Numismatischen Gesellschaft in Wien zur Feier der Enthüllung des Monumentes der Kaiserin. Wien 1888, str.23.
- 15 Rozměry schránky: 145, 65 x 97, 55 x 61, 15 mm. Použitým materiálem byl železný plech s cínovým povlakem.
- 16 Restaurační zásah provedla Libuše Dobešová, restaurátorka Moravského zemského archívu v Brně (dále MZA).
- 17 Český bohovědný slovník, díl I., A - Bascap, Praha 1912, s. 162 až 163.
- 18 Galbreath D. L., Papal Heraldry, London 1972, s. 99.
- 19 Haas C., Geschichte der Päpste, Tübingen 1860, s. 415 až 618.
- 20 Deník kanonie Hradiska u Olomouce, kniha 1., s. 223a, MZA E 55, překlad J. Pucek. Výběrový katalog diářů byl připraven péčí Památkového ústavu v Olomouci a je uložen v tamní knihovně.
- 21 Deník kanonie Hradiska u Olomouce z roku 1726, kniha 14, s. 63b, MZA E 55, překlad J. Pucek.
- 22 Pfeleiderer R., Die Attribute der Heiligen, Ulm 1898, s.24.
- 23 Ekert F., Církev vítězná. Životy Svatých a Světíc Božích pořadem roku občanského, sv. 3., Praha 1896, s. 262.
- 24 Kalista Z., České baroko, Praha 1941, s. 330. A. Šorm, Úcta sv. Liboria v našich zemích, Náš domov, 44, 1935, č.7 - 8.
- 25 V rámci oslav byla současně vyražena medaile znázorňující přenesení ostatků sv. Liboria do Paderbornu.
- 26 Deník kanonie Hradiska u Olomouce, kniha 18., s. 74a, překlad J. Pucek. Zde sv. Libor „pobyl“ jednašedesát let a nedlouho po zrušení kanonie (1797) se ocitl v Penčicích na Přerovsku, kde ho můžeme na návsi před kostelem vidět dodnes.
- 27 Deník kanonie Hradiska u Olomouce, kniha 18., s. 95a, překlad J. Pucek.
- 28 Deník kanonie Hradiska u Olomouce, kniha 18., s. 44a, překlad J. Pucek.
- 29 Oba medailóny jsou uloženy v numismatických sbírkách Vlastivědného muzea v Olomouci pod inv. čísly N 28 201 a 28 202.

Archivní prameny :

Moravský zemský archív, fond Premonstráti Klášterní Hradisko (1078) 1200-1784 (1800): Diáře kanonie z let 1693-1739, sign.E 55, 202 II 4-222 II 24; Anály kanonie z let 1594 -1741, sign.E 55,200 II 2. Záznam z 25.6.1736 o položení základního kamene v latinském originálu zní takto (diář sign. 219 II 21,s.44a): „Divinis persolutis, circa horam undecimam, posuit fundamentalem lapidem quartae turris monasterii Gradicicensis(!) Reverendissimus, Eximius ac Amplissimus Dominus, Dominus Norbertus Joannes Umlauff, loco abbas dignissimus. cum consuetis caeremoniis. Quia vero pluit,non poterat assumere omnia pontificalia, similiter etiam pauci aderant foris apud positionem lapidis Amplissimi Reverendissimi Domini religiosi. „Adjektivní tvar „Gradicicensis“ použitý v tomto záznamu se v diářích objevuje zcela ojediněle, v titulu našeho článku jsme tedy užili tvar, který se v diářích vyskytuje běžně.

Literatura :

Výčet literatury o klášteře Hradisku (včetně její charakteristiky, s přihlédnutím ke všem aspektům dějin klášteře až do jeho zrušení v roce 1784, i po jeho zrušení a zřízení moravského generálního semináře a po roce 1802 vojenské nemocnice) podal Václav Burian ve Zprávách Vlastivědného ústavu v Olomouci pod titulem „Přehled literatury o klášteře Hradisku“ (č.196/1978, s.6-35). V tomto přehledu uvádí, že „shora zmíněný fond bude zpřístupněn připravovaným katalogem Mojžíra Švábenského“. Katalog byl zpracován a fond zpřístupněn v závěru téhož jubilejního roku 1978, tj. k 900. výročí vzniku zakládací listiny klášteře Hradiska, vydané olomouckým knížetem Otou Sličným a jeho manželkou Eufemií dne 3. února 1078. Badateli se tak dostal do rukou příslušný katalog a zároveň základní pomůcka a úvod do studia dějin klášteře Hradiska.

Pavel Marek
K historii Katolické moderny

Spor arcibiskupa Theodora Kohna s P. Karlem Dostálem - Lutinovem

Tabuizace určitých témat v nedávné minulosti způsobila, že nám dosud chybí zasvěcená studie, která by zhodnotila význam a určila místo hnutí Katolické moderny v české společnosti na přelomu 19. a 20. století.¹ Nepochybně jde o náročný úkol, který přesahuje literární sféru, současně však velmi zajímavý a potřebný. Je jisté, že se s tímto problémem nelze plně vyrovnat na omezeném prostoru časopisecké studie; proto je také naším cílem pokusit se o dílčí příspěvek: chceme zachytit epizodu z dějin Katolické moderny - její srážku s olomouckým arcibiskupem ThDr. Theodorem Kohnem (1845 - 1915). Práce vzniká v souvislosti se zpracováním života a díla moravského metropolity² a opírá se o relativně širokou základnu archivních pramenů, dobové literatury, tisku a převážně rukopisnou literaturu. Neklade si za úkol plně vyčerpat látku, ale její ambice sahají ke snaze zhodnotit zmíněné události a roli hlavních aktérů.

Počátky české Katolické moderny sahají podle některých pramenů až do roku 1890³, kdy mladí katoličtí literáti začínají publikovat na stránkách Vychodilovy Hlídky, ovšem organizační zrod hnutí se váže k roku 1895: 20. srpna se v Sochorově dřevěném kostelíku na pražské národopisné výstavě sešla hrstka nadšenců a dohodla se na založení literárního časopisu Kulda - podle svého příznivce, vyšehradského kanovníka Beneše Metoděje Kuldy.⁴ O vánocích 1895 vyšlo v Praze 1. číslo orgánu Katolické moderny s datem 1.1.1896 - ovšem pod názvem Nový život, s obálkou, kterou nakreslil Sigismund Bouška (1867 - 1942). Záhy také vydali almanach „Pod jedním praporem“ (1896), jenž měl být dokladem zrodu nové katolické literatury.⁵ Prvotní cíle Katolické moderny byly tedy převážně literární. Jeden z protagonistů hnutí, P. Karel Dostál - Lutinov (1871-1923), to proklamoval v programových statích v Nivě i Novém životě a zdůrazňoval také v dalších, převážně retrospektivních článcích: „*Běželo především o to, ukázat české indiferentní inteligenci, že katolicismus jest i literárně schopen života, že není odbytou mumii. Doufalo se, že tímto způsobem probudí se v inteligenci, od církve odvrácené, opět zájem pro náboženské věci.*“⁶ Modernisté reagovali na program a duch katolického časopisu „Vlast“ vedeného P. Tomášem Škrdlem, jenž se jim jevil jako konzervativní, neodpovídající požadavkům a snahám mladé kněžské generace toužící v 90. letech po uplatnění. Nejprve se pokusili Sigismunda Boušku prosadit jako redaktora literární části Vlasti a když se to nepodařilo, separovali se a vytvořili si vlastní tribunu. Záhy byla přenesena z Prahy do Nového Jičína, kde ji řídil P. Karel Dostál - Lutinov, jemuž se podařilo přitáhnout ke spolupráci nejen výrazné literární osobnosti typu Julia Zeyera, ale i takové umělce, jakými byli malíř Felix Jennewein nebo sochař František Bílek. Postupně s Novým životem navázali kontakt i Otokar Březina, Jan Kárník, František Odvalil, František Kyselý (Bruno Sauer), ThDr. Alois Lang, František Světlík, ThDr. Jan Šrámek, Jano Köhler, Karel Wellner aj.

Hnutí Katolické moderny jako záležitost převážně mladší generace českých kněží a s ní sympatizujících kruhů však nemělo pouze české kořeny. Je třeba je vidět v širším pojetí jako odraz evropského církevně reformního hnutí v období pontifikátu Lva XIII. rozšířeného zejména v Itálii, Francii a Německu⁷ a charakterizovaného úsilím o de-

mokratizaci církve, snahou odpoutat ji od úzké vazby na stát, prohloubením a zvnitřněním života věřících. Jeho vůdčí osobnosti prosazovaly myšlenku modernizace katolictví, jež mělo odpovídat novým společenským a politickým poměrům na prahu 20. století. Je proto přirozené, že velmi brzy byl literární program rozšířen a doplněn o zájem o otázky života církve, sociální problematiku, veřejný a politický život.⁸ Katolická moderna začala volat nejen po obrodě katolicismu na poli literatury a umění, ale v celém životě: požadovala „renesanci křesťanství“ jako životního názoru a směru.⁹ Láska k církvi vedla předáky hnutí ke kritice nedostatků, které viděli v politice hierarchie lpící „na názorech a ústavech středověkých“ a bránící se reformám. Mnozí z hodnotníků byli vybráni světskými politiky a neměli ani pozitivní vztah k českému národu, ani ke kněžím, svým spolubratrům. Poukazovali na jejich špatné sociální poměry, nepromyšlenou a nedostatečnou výchovu v seminářích, zákazy účastnit se veřejného a politického života, problematičnost celibátu kněžstva¹⁰ atd. Katolická moderna na stránkách svých časopisů otevírala ožehavá témata, která vzbuzovala nejen zájem, ale i senzací. Nepředstavovala programově unifikovaný proud, ale šlo o volné hnutí, které zformovalo pevné zásady v ucelené podobě až v roce 1906¹¹, těsně před svým zákazem.¹² Přes kritičnost však zůstávalo na půdě církve a neodchýlilo se od katolické věrouky. Avšak právě volné sepětí stoupenců umožnilo, že k němu byli paušálně řazeni i hlasatelé radikálních názorů a jejich prostřednictvím se v hodnoceních odpůrců Katolická moderna ocitla v antiklerikálním spektru, poblíž propagátorů hesla „Pryč od Říma“. Konzervativní proud starších kněží a církevních otců pohlížel na Katolickou modernu buď s nedůvěrou a odstupem, nebo ji přímo odmítal.¹³ Za tímto v počátcích se polemiky týkaly literárních otázek, na přelomu století začaly převažovat problémy obecnějšího rázu.

Katolická moderna měla své stoupence jak v Čechách, tak i na Moravě. Olomoucká arcidiecéze patřila ke střediskům, v nichž její myšlenky rezonovaly nejostřeji. V Novém Jičíně působil jeden z vůdčích duchů hnutí Karel Dostál, v Olomouci vycházely časopisy moderny, ale současně i vnitřní poměry v církvi byly ve srovnání se situací jinde výjimečné. V roce 1892 se stal moravským metropolitou ThDr. Theodor Kohn, po třech stoletích první Čech a nešlechtic.¹⁴ Byl vítán ze všech stran a jeho nástup spojovali s nadějami změn poměrů, jež se zakonzervovaly za dlouholetého působení jeho předchůdce. Dr. Kohn, který řadu let arcidiecézi fakticky za nemocného kardinála Fürstenberga vedl, si vytyčil program reform duchovní a hospodářské správy, který poměrně úspěšně plnil. Nedostatkem však byla skutečnost, že při realizaci postupoval byrokraticky a autoritativně, zapomínal na své poslání kněze a v případech, kdy měl rozhodovat jako duchovní otec, se plně prosadila jeho letora rigorózního právníka. Desetileté působení arcibiskupa Kohna vyústilo v hlubokou krizi, kdy se proti jeho praktikám postavilo jak kněžstvo, tak i světské orgány, tisk skandalizoval jeho osobu a ovlivňoval širší vrstvy věřících i nevěřících.¹⁵ Do řad kritiků se přirozeně postavila i Katolická moderna.

Zpočátku byl poměr dr. Kohna k hnutí Katolické moderny pozitivní.¹⁶ Arcibiskup podporoval nadané kněze, sám je k literární činnosti vyzýval a finančně přispíval na ediční počiny hnutí. To však trvalo jen do roku 1898: když se Nový život začal šřeji dotýkat otázek reformy církve, despotické vlády církevní hierarchie (a přirozeně i jeho osoby), sociální a národnostní politiky církve a celibátu kněží, arcibiskup se od Katolické moderny odvrátil.

Prvním vážným narušením vztahů mezi Katolickou modernou a arcibiskupem dr. T. Kohnem se staly okolnosti 2. sjezdu Katolické moderny 2. srpna 1899 na Velehradě. Setkání, jehož se zúčastnilo kolem 120 kněží a laiků, probíhalo v nervózní atmosféře vyvolané odpůrci moderny, kteří zákazy a výzvami k neúčasti se snažili setkání zmařit; přes 200 olomouckých a brněnských bohoslovců muselo Velehrad opustit. jednání se uskutečnilo v letní zahradě hostince U Heroldů, protože jezuité na poslední chvíli odmítli poskytnout prostory svého kláštera. Přes tato nedorozumění účastníci poslali pozdravné telegramy oběma moravským biskupům a sami obdrželi přípis dr. Kohna, jenž sjezd vítal. Krize byla vyvolána teprve po skončení akce v důsledku zásahu moravského místodržitele, jenž církev-

ní kruhy upozornil na obsah jednání, na akci „mladých kněží“, a psaní tisku, pro nějž to byla vítaná senzace. Jestliže se první sjezd Katolické moderny v roce 1897 v Praze¹⁷ soustředil na otázky literární a umělecké, za dva roky došlo v hnutí Katolické moderny k výraznému posunu a jádro jednání se proti záměru pořadatelů přesunulo na pole církevní politiky a všímalo si, jak církev řeší problematiku vztahu inteligence k náboženským záležitostem a sociální otázku; literární oblast byla odsunuta na periferii zájmu.¹⁸ Nádech senzace pramenil z veřejné konfrontace konzervativního křídla reprezentovaného skupinou Vlasti, Hlasu a Katolických listů s Katolickou modernou; tisk si navíc všiml i rozdílu, který byl ve vystupování kněží obou moravských diecézí. Nejbouřlivěji se diskutovalo o tom, proč se inteligence odvrací od církve a o vnitřních poměrech v církvi. Ani jedno z témat nepředstavovalo nějaké zásadní novum a zvláště první z nich patřilo k frekventovaným nejen v tisku, ale i na přednáškách. Proto ani názory zde vyslovené nelze považovat za ojedinělé; tyto skutečnosti svádí k domněnce, že šlo o uměle živený problém, který sloužil jako prostředek diskreditace a zápasu obou směrů. Největší pobouření vyvolávala tvrzení, že církev v podstatě nereaguje na aktuální dobové problémy, proto ztrácí důvěru. Nevšimá si především sociálních problémů: kdyby biskupové a církevní hodnostáři v parlamentě chránili lid a pracující vrstvy, nemuselo by se utíkat k sociální demokracii. Stačilo by „opravdově se chytit“ sociálních reforem a dělníci a inteligence by šla s církví. Je ovšem třeba nejen křesťanské zásady hlásat, ale podle nich i konat: proto by na arcibiskupských statcích měly reformy ve prospěch dělníků proběhnout nejdříve. Ostře probíhala výměna názorů i na otázky vztahu státu a církve, přičemž modernisté prosazovali nezávislost církve a poukazovali na řadu problémů, které plynou právě z nevyjasněného poměru. Kritizovali praktiky obsazování míst z protekce a doporučovali kritérium zásluh a pokory - teprve potom budou mít hodnostáři vážnost. Pozastavovali se nad „bídým postavením“ kooperátorů, nedostatečnou komunikací mezi vyšším a nižším klérem a špatnou výchovou kněžského dorostu v seminářích, která je málo svobodná, nízké úrovně a vzdálená života. Hlasateli těchto názorů byli sice především P. Emil Dlouhý - Pokorný a P. Josef Svozil (oba později odpadlí kněží), ovšem v jejich projevech se odrážely myšlenky a postoje evropské katolické moderny, názory arcibiskupa J. Irelanda, prof. dr. Hermana Schella (jehož tři knihy byly právě v tu dobu církevně zakázány), mnichovského dr. Josefa Müllera, kardinála Manninga aj. Je však třeba vidět i skutečnost, že jak samotná Katolická moderna, tak i kněžstvo mimo ni bylo názorově diferencováno a ne ve všem byla jednotu a souhlas, přičemž krajně radikální postoje byly odmítány.

Vůdčí postavou sjezdu, jehož se mj. zúčastnili i P. Jan Šrámek, kroměřížský kanovník P. František Vaculík, P. dr. Alois Kolísek, P. Tomáš Šilinger aj., byl P. Karel Dostál - Lutínov, jenž se snažil průběh v kritických okamžicích usměrnit a odvést jednání z církevně-kritické polohy do sféry literární. Z jeho iniciativy účastníci sjezdu založili volné sdružení přátel Nového života, které bylo vyhrazeno inteligenci sympatizující s programem Katolické moderny bez ohledu na stranickou příslušnost; jeho členové se zavázali uspořádat jednu přednášku ročně pro stoupence Katolické moderny a získat jednoho nového člena. Významné bylo i rozhodnutí zřídit v Čechách a na Moravě po jednom čtrnáctidenníku, přičemž časopisy měly být moderní - „podoba Času, ale na katolickém základě“.¹⁹

2. sjezd Katolické moderny byl interpretován nejen jako útok proti církevním hodnostářům, především biskupům dr. Kohnovi a Bauerovi, ale i jako místo, na němž byla napadena katolicko - národní strana, což v souvislosti s následným ustavujícím sjezdem křesťansko-sociální strany na Moravě v září 1899 dodalo aféře politický nádech.²⁰ Dr. Kohn reagoval pro něj příznačným způsobem: rozvinulo se vyšetřování, následovaly důtky a ztráta důvěry. Proti praktikám dr. Kohna začal v další době psát nejen Nový život, ale i další listy Katolické moderny - Rozvoj, Rozkvět, Mane, Bílý prapor. Již po roce existence byl Rozkvět v roce 1901 zastaven.²¹ Arcibiskup P. Dostála několikrát napomínal a nabádal ke změně způsobu veřejného vystupování, ovšem marně. Proto jej v roce 1901

dvakrát poslal na duchovní cvičení (fakticky do krátkodobé izolace), čímž však jen přiléval olej do ohně. Nový život byl zakázán²² jako četba bohoslovcům a na jeho přispěvatele vyvíjeli nátlak, aby od spolupráce upustili. Je přirozené, že k záležitosti nemlčel ani arcibiskupův Moravan a tak tiskové polemiky přispívaly k prohlubování nedorozumění. Když nepomohly ani třetí exercicie Dostálovy²³ v roce 1903, 23. dubna 1903 si děkané Parsch a Pavlík z pověření konzistoře P. Dostála předvolali a přečetli mu dopis olomouckého arcibiskupství podepsaný generálním vikářem Janem Weinlichem a sekretářem Leopoldem Prečanem, v němž byl vyzván, aby si do tří měsíců našel působiště mimo olomouckou arcidiecézi²⁴; do té doby mu zakázal četbu a spolupráci s Bílým praporem.

Stručně řečeno, P. Dostál byl podmíněně vypovězen z olomoucké arcidiecéze. Po přečtení listu protokolárně odpověděl v tom smyslu, že jde o závažné rozhodnutí, a proto si musí věc promyslet. Současně však arcibiskupův postup označil za akt v rozporu s církevními kánony: když jej posvětil, také nad ním převzal záštitu - a nyní jej vyhání. Proto musí proti takovému postupu rozhodně protestovat. To se také stalo a 24. dubna odešel jeden přípis arcibiskupovi do Olomouce a druhý do Vídně k papežskému nunciovi Ennidio Talianimu, v němž si vyžádal audienci. 28. dubna P. Dostál ve Vídni vylíčil příčiny svého konfliktu s arcibiskupem a nuncius 14. května 1903 Kohnovo rozhodnutí zrušil. Dostál také odjížděl z hlavního města s doporučením, aby na moravského metropolitu podal žalobu do Říma. I v tomto případě tak učinil a současně rozeslal do redakcí novin prohlášení, v němž veřejnost nabádal, aby upustila od shromáždění a shlukování a pokud chce někdo v jeho případě protestovat, nechť pošle své stanovisko písemně nunciovi do Vídně nebo kardinálu Rampollovi do Říma. Přitom byl otištěn vzorový text takového prohlášení.²⁵ Dne 25. dubna 1903 se údajně bez Dostálova vědomí sešla v Novém Jičíně schůze, která rozhodla obrátit se s výzvou na veřejnost, aby posílala protesty a žádala o změnu arcibiskupa ve Vídni, v Římě a v Olomouci. Také v tomto případě byl v novinách otištěn vzor prohlášení. Jičínskou výzvu podepsali starostové Starého Jičína a Příboru Alois Kittrich a Ferdinand Pokorný, dále JUDr. Ferdinand Dostál (Otokar Bystřina), JUDr. František Derka, J. Horák a dva učitelé - Alfons Málek a Josef Mňuk. Dostálova i jičínská výzva našla ve veřejnosti ohlas a opravdu došla řada protestů a stížností, v nichž se žádalo o Kohnovo odvolání.²⁶

Odpor vůči programu Katolické moderny se vlastně koncentroval na osobnost P. Karla Dostála. Popravdě řečeno, zdaleka to však nebyl on, který svou publicistikou vyvolal averzi a podezření, že Katolická moderna nábožensky zbloudila. Právě naopak, Nový život a celé hnutí v něm mělo člověka, který brzdil planý a nebezpečný radikalismus některých kněží, kteří již už tehdy ve skrytu duší odpadli od církve. V této souvislosti je tedy nutno si položit otázku, proč z celého hnutí chtěl arcibiskup postihnout právě P. Dostála. Odpověď dává sám metropolita ve svých pamětech. Hnutí Katolické moderny považoval za akci namířenou proti své osobě a Dostála viděl jako jejího vůdce. Proto bral útok zcela osobně a dotkl se jej jako výraz nevděku člověka, jemuž kdysi jako bohoslovcí hodně pomohl. Obsah reformních návrhů vůbec nepochopil a proud považoval za snahu odstranit katolictví jako přežitek a nahradit je novou podobou „v duchu moderní katolické inteligence“. Na druhé straně P. Dostál spatřoval příčiny tohoto střetu ve srážce dvou protichůdných koncepcí a pohledů na církev:

„Katolická moderna akcentovala katolickou kulturu, dr. Kohn katolickou moc. Katolická moderna žádala přiblížení se k evangeliu, dr. Kohn velebil středověk. Katolická moderna milovala ze středověku Danta a chudáčka sv. Františka, dr. Kohnovi byl ideálem Řehoř VII. a Bonifác VIII. /.../ Na jedné straně žádala se bratrská příměst, na druhé straně byl machiavellismus. Katolická moderna žádala poučení, dohodnutí, dr. Kohn odpovídal jen: Sic volo, sic jubeo! Žádal slepou poslušnost, násilnou organizaci, osobní kult až do komedie, kadi-dlo, byzantinismus...“²⁷

Srážku s Katolickou modernou, resp. s Novým životem a P. Karlem Dostálem - Lutinovem, arcibiskup dr. Kohn považoval za počátek svého utrpení. Jeho postavení v olomoucké arcidiecézi se stalo postupně po všech stránkách neudržitelným a proto byla na něm fakticky vynucena rezignace (březen 1904).²⁸ Dostálova aféra nerozhodla o Kohnově osudu, byla pouze střípkem v mozaice důvodů, jež papežská kurie zvažovala. Katolická moderna se však ke svému podílu na výměně arcibiskupů na olomouckém stolci hlásila a považovala jej za jedno z pozitiv své činnosti:

„K úspěchům Katolické moderny patří též pád hlavního reprezentanta klerikálního despotismu. Byl pádem tím nebyla zjednána náprava, nýbrž pouze zmírnění místního tlaku, přece věž hradu ehrenhausenského trčí do dálky dějin jako maják, hlásající, že i nejmocnější kníže církevní nesmí trvale a beztrestně šlapat spravedlnost.“²⁹

Aféra byla součástí zápasu modernistického a konzervativního proudu v církvi, který sice skončil pro Katolickou modernu relativním úspěchem, ovšem ani ten nemohl zabránit rostoucí averzi vůči hnutí v dalších letech; její odmítání nebylo totiž dílem arcibiskupovy osobnosti, ale vyvěralo z globální politiky a vztahu kurie k opravnému proudu. Byla dokladem toho, jak obtížně Katolická moderna prosazovala svůj program. Její zákaz v českém prostředí se jeví jako odraz opatření kurie vůči extrémům v evropských modernistických proudech; sama svým úsilím a zásadami k tomu popud nedala.

Poznámky

- ¹ Toto tvrzení však neznamená, že literatura k historii Katolické moderny zcela chybí. Srv. např.: A. Votka: Katolická moderna česká, Praha, Osvěta 1910. Bohumil Zlámal: Příručka českých církevních dějin, 9. Doba probuzeneckého katolicismu. 2. část. Olomouc 1970, s. 30-31. Josef Karola: Ke kritice apologetického principu Katolické moderny. Filozofický časopis, 30, 1982, č. 4, s. 591 - 613. Ladislav Soldán: Básník a redaktor Karel Dostál - Lutínov: vůdčí představitel Katolické moderny. /rkp., 1990, předneseno na konferenci k 600. výročí Prostějova/. Katolická moderna, heslo v Ottově slovníku naučném. Praha, sv. 16, 1903, s. 479. Z dobové a časopisecké literatury: Katolická moderna. Archa, 3, 1915, č. 3, s. 91-94; č. 4, s. 145-147. K.D.L.: K historii Katolické moderny. Archa, 4, 1916, č. 2, s. 43-44. K. Dostál - Lutínov: J. M. arcibiskup Dr. Theodor Kohn a Katolická moderna. Nový život, 7, 1902, s. 299 - 302. K. D. L.: K vývoji a snahám Katolické moderny. Nový život, 8, 1904, č. 2, s. 50-53. Ke vzniku Katolické moderny. Bílý prapor, 2, 1903, č. 8, s. 57.
- ² Marek Pavel: Prof. ThDr. Theodor Kohn. Život a dílo olomouckého arcibiskupa. Kroměříž 1993, v tisku. Tam uvedeny další prameny a literatura.
- ³ Katolická moderna. Příspěvky k literární historii. Archa, 3, 1915, č. 3, s. 91. Rozvoj Katolické moderny. Nový život, 7, 1902, č. 1, s. 8-9.
- ⁴ Srv.: Zamykal Ladislav: Dopisy B.M. Kuldy K. D. Lutínovovi. Archa, 17, 1929, č. 1, s. 63-73; č. 2, s. 136-145. B.K.: Vzpomínka na B.M. Kuldu. Archa, 17, 1929, č. 2, s. 184-186.
- ⁵ Katolická moderna II. První ročník Nového života. Archa, 3, 1915 č. 4, s. 145-147. In memoriam. Archa, 3, 1915, č. 8, nestr., posl. strana. K.D.L.: K historii Katolické moderny. Archa, 4, 1916, č. 2, s. 43-44.
- ⁶ Lutínov K.D.: Situace Katolické moderny. Nový život, 11, 1906, č. 5, s. 246.
- ⁷ Srv.: Katolická moderna uherská. Nový život, 6, 1901, s. 209. Katolická moderna německá. Nový život, 6, 1901, s. 249. Katolická moderna na Slovensku. Mane, 1, 1902, s. 3-5. Bohumil Zlámal, c.d., s. 30. Jan Šrámek: Křesťanská demokracie. Nový život, 6, 1901, s. 92-95.
- ⁸ K. Dostál na okraj rozšíření programu Katolické moderny poznamenává: „My jsme při zakládání Nového života snili o listě posvěceném katolické poesii a umění - ale se zkušenostmi životními vylévaly se do něho pramenky sociální a církevně politické, až se provalily na povrch památným sjezdem velehradským roku 1899 a novým literárním listem Rozvojem.“ Srv.: D.L. Za Juliem Zeyerem. Nový život, 6, 1901, s. 89. K.D.L.: K vývoji a snahám Katolické moderny. Nový život, 8, 1903, č. 2, s. 50 - 53.

- ⁹ K programu Katolické moderny srv.: Rozvoj Katolické moderny. Nový život, 7, 1902, č. 1, s. 8-9. Co jest Katolická moderna česká. Nový život, 7, 1902, s. 275-278. Václav Bělinský: Z dob minulých i přítomných. / Dvě črty ku programu Katolické moderny/. Olomouc 1902. 49 s. Co chceme. Mane, 1, 1902, č. 1, s. 1. Ven s programem. Mane, 1, 1902, č. 7, s. 123. Náš program. Bílý prapor, 1, 1902, č. 15, s. 345-347. Ku programu Katolické moderny. Bílý prapor, 2, 1903, č. 1, s. 2-3. Jan Valerian: Ku programu Katolické moderny. Bílý prapor, 2, 1903, č. 25 až 47, s. 193 až 381. Co jest Katolická moderna. Bílý prapor, 3, s. 1904, č. 13, s. 121.
- ¹⁰ Problematika kněžského celibátu patřila k nejožehavějším tématům, jež byly nastolovány v rámci diskusí na stránkách tisku a jež také vyvolávaly nejostřejší reakce ze strany církevní hierarchie. Samotná Katolická moderna nebyla pro jeho zrušení, ovšem považovala výměnu názorů za přípustnou a ve výjimečných případech zbloudilých kněží doporučovala problém řešit citlivě a s nadhledem, ku prospěchu obou stran, a svěcení kněží posunout až do věku kolem 30. let. Srv.: Nový život, 6, 1901, s. 204-205. Pro názory radikálních zastánců zrušení celibátu je charakteristická práce Kněžský coelibát v katolické církvi, která vyšla v Olomouci v roce 1903 jako 4. svazek Knihovny časových rozhledů. Je podepsána pseudonymem Rectus, jehož používal P. Josef Hofer (později odpadlý kněz), ten se ovšem od autorství distancoval.
- ¹¹ Definitivní formulace programu byla provedena na 3. sjezdu Nového života 31. 7. 1906. Srv.: Přerovský program. Nový život, 12, 1907, č. 12, s. 434-435. Katolická moderna. Nový život, 11, 1906, č. 8, s. 277-278. B. Zlámal, c. d., s. 30.
- ¹² Srv.: Encyklika Pia X. proti modernistům Nový život, 12, 1907, č. 3, s. 360-370; č. 12, s. 404-409. B. Zlámal zákaz charakterizuje jako „stanovisko ku škodě věcí“. Srv.: B. Zlámal, c. d., s. 30.
- ¹³ Pro ilustraci uvedme alespoň dva případy negativních postojů vůči Katolické moderně z prostředí církve. Moravan, redigovaný dantistou P. Josefem Bloksou, v roce 1902 tvrdě zaútočil na uměleckou úroveň děl Katolické moderny: Dostálovy práce jsou neupřímnosti nahoru a dolů. Mezi Škrdlovci není kněze veřejně působícího, jenž by vyvolával tolik pohoršení jako Dostál. „A přitom ten pan Lutinov chce být reformním, nechce být míchan s klerikály“. V Katolické moderně stojí mnozí publicisté hluboko pod Škrdlem i Obnovou svými duševními projevy (sám pan Lutinov) a stojí hluboko i formálně pod úrovní běžné žurnalistiky (P. Dlouhý). Laická inteligence se nemůže odhodlat, aby podporovala hnutí, které tak záhy ukázalo svou nízkou tvář. Srv.: Katolická moderna. Moravan, 2, 1902, č. 27, 2.4., s. 2. Od této žurnalistické polemiky se liší argumentací i stylem stať P. Josefa Kachníka (univ. profesor na teologické fakultě v Olomouci a Praze) v Našinci z roku 1899 odmítají celý mezinárodní reformní proud (zejména názory prof. dr. H. Schella a dr. J. Müllera); P. Kachník nesouhlasil zejména s principem reformy církevní správy (církve je od Boha monarchistickohierarchická), s volnějším výchovou kněží a byl pro tendenčnost v umění. Srv.: Josef Kachník: Časové směry a Katolická moderna. Našinec, 35, 1899, č. 101, 3.9., s. 1-2. S programem Katolické moderny veřejně ostře polemizoval a nesouhlasil z církevních hodnostářů nejen arcibiskup Kohn, ale i královéhradecký biskup, vzdělaný Eduard Jan Nepomucký Brynych, a brněnský kanovník dr. Josef Pospíšil. Ten již v roce 1901 varoval před Novým životem, Rozvojem a Moravskou orlicí oběžníkem jednotlivé děkanáty a velkou aféru vyvolalo jeho vystoupení na 3. sjezdu českých katolíků v Brně 30. 8. 1903, na němž kritizoval pokusy o reformy, označil hnutí mladých kněží přímo za kacířské a volal po utužení katolické církevní organizace proti údajným rozkolníkům. Podle tisku prý prohlásil, že do církevní organizace nemůže mluvit žádný věřící a ani nižší klérus, ale pouze hodnostáři od kanovníka výše. Názory Katolické moderny proti němu obhajovali K. Dostál a zejména Sigismund Bouška. Srv.: Lépe aby povstalo pohoršení, než aby se zatemnila pravda. Rozvoj, 2, 1901, č. 19, 1.7., s. 281-282. K brněnskému sjezdu. Bílý prapor, 2, 1903, č. 35, s. 282. Kanovník dr. Pospíšil a naše Katolická moderna. Bílý prapor, 2, 1903, č. 37, s. 297-299; č. 38, s. 309-312; č. 39, s. 318-319. Sjezd českých katolíků. Selské listy, 21, 1903, č. 99, 1.9., s. 3. Klerikální sjezd v Brně. Lidové noviny, 11, 1903, č. 200, 2.9., s. 3-4.
- Proti Katolické moderně ostře však útočil i tzv. pokrokový tisk. Např. Lidové noviny v souvislosti s 2. sjezdem Nového života označovaly hnutí za „nový sociální proud v klerikálním táboře“, který sice o sobě prohlašuje, že je nepolitický, „ovšem je třeba opatrně jej sledovat - prostředky má jiné - ale cíl stejný“. Srv.: Zajímavý sjezd na Velehradě. Lidové noviny, 7, 1899, č. 179, 9.8., s. 1. Daleko nevybíravější byl Olomoucký pozor, který se domníval, že se Katolické moderně věnuje přespříliš mnoho pozornosti a shovívavě blahovůle, neboť „je pokrokové věci na Moravě velice škodlivé a nepřináší nic nového, silného, lidového, mravného.“ Jeho polemika s Katolickými listy a Vlastí nikoho neomámí. Katolická moderna se pomalu přesunuje na půdu so-

- ciální a je tu nebezpečí, že přejde i do politiky. Za důkaz pravdivosti svých tvrzení pokládal 2. sjezd Nového života v srpnu 1899, kde prý starý katolicismus reprezentovaný P. Šilingrem, v Praze P. Kopalem a v Hradci Králové biskupem Brynchem byl málo kritizován. Při hodnocení Katolické moderny však není třeba vyčkávat, neboť je to dílo „zbrusu klerikální“, jde jen o „chvilkovou moderní firmu“. Pokroková žurnalistika v něm vidí jen „starého dobrého známého“. Je třeba bojovat proti klerikalismu jako proti „nemožnému a škodlivému světovému názoru“, který je součástí „mezinárodní společnosti reakce“. Srv.: Pražský list. Olomoucký pozor, 6, 1899, č. 92, 8.8., s.1.
- ¹⁴ Bohumil Zlámal: 8. listopad 1892. Duchovní pastýř, 21, 1972, s. 140-142. Týž: l.c., s.52. Josef Kachník: Vlastenecké vzpomínky na Nivnici, Třebíč, Uh. Hradiště, Olomouc a Prahu. Olomouc 1937, s. 42-43. Marta Kadlčíková: Případ Kohnův. Brno 1980, disertační práce, s.10. Z pamětí olomouckého arcibiskupa dr. Th. Kohna. Tribuna, 5, 1923, č. 234, 7.10., s. 1-2. Poznámky k pamětem olomouckého arcibiskupa dr. Kohna. Den, 12, 1923, č. 311, 15.11., s. 2.
- ¹⁵ Základní práci k působení dr. Kohna jako olomouckého arcibiskupa je disertace Marty Kadlčíkové cit. v pozn. č. 14. Tam jsou uvedeny další prameny a literatura. Dále srv.: Bohumil Zlámal: Dějiny olomoucké arcidiecese, sv.4, část 2, 1848 -1918. Kyjov 1979, rukopis, s. 52 n. Naše arcidiecese. Napsal Josef Hofer. Olomouc 1903. 5. vyd. 36 s. /Zvl.ot. z Pozora 1902/. Josef Hofer: Paměti Rectovy. Pozor, 31, 1924, č. 47, 24.2. až č. 80, 3.4., s. 1-2. Z pamětí olomouckého arcibiskupa dr. T. Kohna. Tribuna, 5, 1923 - seriál článků.
- ¹⁶ Srv.: Lutinov Dostál Karel: Za dr. Theodorem Kohnem. Archa, 4, 1916, č. 1, s.24-25; č. 2, s. 51-52; č. 4, s. 126- 127; č. 11, s. 306-311.
- ¹⁷ Sjezd Nového života. Nový život, 2, 1897, s. 197-198.
- ¹⁸ Jediný referát literárního rázu přednesl bohoslovec Arnošt Bláha z Hradce Králové odmítající tendenčnost v katolickém umění. Dokazoval, že česká katolická literatura nemá skutečně umělecká díla a její tendence je didaktická a zábavná. Je to literatura „s vecpanou tendencí“. Ve skutečném umění nemůže jít o literární ilustraci katolických teologických tézí. V tomto smyslu hodnotil i Katolickou modernu, kterou považoval za předeihu skutečných uměleckých děl. V diskusi sjezd dospěl k názoru, že katolická literatura nemůže být pouze záležitostí kněží, neboť opravdové umění nelze vázat na profesně vyhraněnou skupinu. K. Dostál - Lutinov prezentoval jako příklad katolického umění dílo Mickiewiczovo. Referent se opíral o Veremundovu práci o domnělém úpadku katolické beletrie.
- ¹⁹ Srv.: Sjezd Nového života. Hlas, 51, 1899, č.176, 5.8., s.2. Sjezd Nového života na Velehradě. Hlas, 51, 1899, č. 180,10.8. s. 2. Sjezd Nového života na Velehradě. Našinec, 35, 1899, č. 89, 6.8., s. 3. Sjezd Nového života. Našinec, 35, 1899, č. 90, 9.8., s. 2. Zajímavý sjezd na Velehradě. Lidové noviny, 7, 1899, č.179, 9.8., s. 1-2. Sjezd Nového života. Selské listy, 17, 1899, č. 91, 8.8., s. 1; č. 93, 12.8., s. 1; č. 94, 17.8., s. 1. Z řečí dp. P. Svozila na sjezdu Nového života. Olomoucký pozor, 6, 1899, č. 96, 19.8., s. 2.
- ²⁰ V táboře klerikálním. Hlas, 51, 1899, č. 176, 5.8., s. 2. Selským listům, Národním listům, Pozoru, Lidovým novinám atd. Hlas, 51, 1899, č. 189, 22.8., s. 2. První křesťansko - sociální sjezd moravskoslezský. Hlas, 51, 1899, č. 202, 6.9 s.1-3.
- ²¹ Kadečka Josef: Zákaz Rozvoje. Olomouc 1902. 90 s. Rozvoj zakázán a zastaven. Mane, 1, 1902, č. 2, s. 31. Nad mrtvým. Mane, 1, 1902, č. 3, s. 34-35. Dobromil: Meze kanonické poslušnosti. Olomouc 1902, s. 38 n.
- ²² K.D.L.: Z historie zákazů Nového života. Nový život, 6, 1901, s. 133-134.
- ²³ P. Lutinov Dostál Karel: Moravská orlice, XLI, 1903, č. 97, 29.4., s. 2. Facta loquuntur. Bílý prapor, 2, 1903, č. 14, s. 111.
- ²⁴ Proti Karlu Dostálu Lutinovi. Moravská orlice, XLI, 1903, č. 95, 26.4., s. 4. Hnutí v arcidiecezi olomoucké. Moravská orlice, XLI, 1903, č. 101, 3.5., s. 1. P.K. Dostál - Lutinov - vyobcován z dieceze. Selské listy, 21, 1903, č. 47, 28.4., s. 1. P. Karel Dostál-Lutinov píše Hlasu. Našinec, 39, 1903, č. 52, 3.5., s. 3. Soudcem ve vlastní při. Bílý prapor, 2,1903, č.18, s. 138-139.
- ²⁵ Zasláno K.D.L. Hlasy z Hané, 22, 1903, č. 48, 29.4., s. 3. Protesty. Selské listy, 21, 1903, č. 47, 28.4., S. 1. Karel Dostál-Lutinov: Pro domo nostra. Nový život, 8, 1903, č. 5, s. 161-163.
- ²⁶ Krajané! Hlasy z Hané, 22, 1903, č. 48, 29.4., s. 1.
- ²⁷ Lutinov-Dostál Karel: Za dr. Theodorem Kohnem. Archa, 4, 1916, č. 11, s. 308.

- ²⁸ Resignace J.M. nejdůstojnějšího knížete-arcibiskupa dr. T. Kohna na stolec knížete-arcibiskupa olomouckého. Moravan, 4, 1904, č. 23, 19.3., s.1. O resignaci J.M. arcibiskupa dr. T. Kohna. Moravan, 4, 1904, č. 26, 30.3., s.1-2. M. Kadlčíková, c.d., s. 71-104. B. Zlámal, l.c., s. 78-91. B. Zlámal: K abdikacímu dramatu arcibiskupa T. Kohna. Duchovní pastýř, 23, 1975, č. 2, s. 24-25; č. 3, s. 40, 46; č. 4, s. 54-56. Manifest po resignaci Dr. T. Kohna. Nový život, 9, 1904, č. 4, s. 103; Bílý prapor, 3, 1904, č. 12, s. 105-106.
- ²⁹ K.D. Lutinov: Situace Katolické moderny. Nový život, 11, 1906, č. 5, s. 246.

Zusammenfassung

Zur Geschichte „Katolischer Moderne“

Die Reformbewegung „Katolischer Moderne“ kam auch in Böhmen und Mähren am Ende des 19. Jahrhunderts hervor. Die tschechische „Katolische Moderne“ wurde im Jahre 1895 gegründet. Sie entstand wie eine literarische Richtung und zu ihren Gründern gehörte vor allem Karel Dostál - Lutinov, Xaver Dvořák, Sigismund Bouska. Mit der „Katolischen Moderne“ arbeiteten Julius Zeyer, Otokar Březina, František Bílek, Felix Jennewein, Jan Šrámek, ThDr. Alois Lang und usw. Ihr literarisches Programm verbreitete sich allmählich auch auf das Gebiet der kirchlichen Politik und auf die Sozialfragen. Das Zentrum der tschechischen „Katolischen Moderne“ war die olomützer Erzdiözese - hier wirkte Karel Dostál - Lutinov und erschien die Hauptzeitschrift „Nový život“ /Neues Leben/. Von Jahre 1899 wuchs die Spannung unter den Mitgliedern „Katolischer Moderne“ und dem Erzbischof ThDr. Theodor Kohn / 1845-1915/, der ein Repräsentant der Konservativbewegung in der Kirche war. Im Jahre 1899 begriff er die Teilnehmer der zweiten Versammlung „Neues Leben“ in Velehrad, verbot die Lektüre der Zeitschrift /Rozvoj, Nový život, Mane, Bílý prapor/ und im Jahre 1903 verbannte er Karel Dostál - Lutinov aus olomützer Erzdiözese. Daher bemühte sich „Katolische Moderne“ um seine Berufung in Wien und Rom. Im Jahre 1904 dankte der Erzbischof ThDr. Theodor Kohn ab. Das Verbot „Katolischer Moderne“ aber hing mit der Kirchenpolitik Pius X. zusammen.

Zdeněk Fišer

Poznámky knihkupeckého mládence o Olomouci roku 1845

aneb Matěj Mikšíček svým láskám

Jméno Mikšíček¹ není v moravské historii 19. století neznámým pojmem. Nejen pro účast jeho nositele na českém vlasteneckém životě té doby a na událostech revolučních let 1848/1849, ale i pro jeho práci žurnalistickou a tvorbu spisovatelskou. Z ní je možno připomenout čtyřsvazkovou Sbíрку pověstí moravských a slezských (z let 1843-1845) a dvousvazkové Národní báchorky (vydané roku 1845 ve Znojmě). V rukopise pak dodnes zůstaly obsáhlé, barvitě psané paměti², nazvané „Bublínka ze života moravského“. Mikšíček v nich se značným odstupem (psány většinou v roce 1868) a ironickým náhledem líčí pestré zážitky z mládí, z prvního čtvrtstoletí svého života.

Život to byl skutečně zajímavý. Matěj Mikšíček se narodil dne 3. února 1815 v Toužíně u Dačic, kam se posléze i s rodiči přestěhoval. Ti mu také chtěli umožnit vyšší vzdělání. Mladý Mikšíček nebyl sice bez nadání, ale značně těkavé mysli a bez jasnějšího životního cíle, s výjimkou jeho nadšeného příklonu k českému národnímu hnutí. Začal studovat ve Znojmě; roku 1832 se pokoušel marně uchytit v Praze. Pokračoval na studiích v Hradci Králové (1832-1834), dva roky se vzdělával ve Vídni, pak v Litomyšli, aby posléze filozofii odejel studovat do Peště a dokončil ji v Brně. Nějakou dobu se zabýval myšlenkami na kněžskou dráhu v brněnském alumnátu, ale bouřlivá povaha jej hnala do stále nových konfliktů, jimiž si uzavíral cestu k trvalejší kariéře. Aby si zajistil aspoň nejnutnější obživu, snažil se uchytit jako úředník v panských službách a „přilepšit si“ spisovatelskou činností. Obojí mnoho nevynášelo, byl ve vlasteneckých moravských kruzích byl stále známější osobností. Překládal a psal drobné články, organizoval divadelní představení, sbíral jako jeden z prvních moravské pohádky a báje, jejichž první svazek dokonce již roku 1843 vydal. Pomalu třicetiletý si uvědomoval, že je bez stálé existence. Dostavila se krize a beznaděj, jež měla silný ohlas i po více jak dvaceti letech, kdy psal svou Bublínku. Tehdy hořce vzpomínal a hodnotil své dávné postavení³, kdy obdržel výpověď z úřednického místa, poskytujícího mu dosud minimální existenční zajištění: „Byla to nová katastrofa pro Mirovíta, neb oněch měsíčních 18 zlatých byla ta jediná kotvice, která ho v Brně jakž takž udržovala. Mirovít se ohlížel sice, ale jakáž to byla obhlídka? Ohlížel se po svých známých: ale v čem mu mohl býti nápomocen Ohéral, v čem mohl mu prospěti katecheta Žák, v čem ten a onen - a konečně položíme otázku i z druhé strany: do čeho měl kdo Mirovíta vrazit, k čemu ho upotřebit, kam ho postavit, když takový člověk vzdor všem svým studiím vlastně a v skut-

Matěj Mikšíček ve starších letech

(3.2.1815 - 12.3.1892)

Reprofoto Josef Ščotka

ku k ničemu se nehodil, co by byl věděl a uměl i dokonale provédsti; čemu byl by skrz ve skrz rozuměl? Postavte takového člověka do fabriky, posadte ho do jakéhokoliv kanceláře, postavte ho na místo praktické jakékoliv chcete a víte z vlastní zkušenosti, nedopustí-li se Vám bez návodu, t.j. bez nového učení, poklesků a chyb co možná nejkřiklavějších? Vzdor všemožnému ohlížení nenaskytlo se ničeho Mirovítovi, a když bylo po měsíci, dostal sice od Klevety hezké vysvědčení, ale na to byl by mu ani žid nedal halíře“.

A tak odešel domů, do Dačic. Věděl, že u stárnoucích rodičů příliš dlouho zůstat nemůže. Znovu zvažoval, jak dál. Ale východisko pro něj přišlo zvenčí, a jak lze soudit z kontextu, byl spíše rád, že o jeho budoucnosti rozhodl někdo jiný, než on sám⁴:

„Do jara r. 1845 měl Mirovít doma u rodičů dostatečné příležitosti, aby vyzpytoval celé své svědomí, v čemž ovšem byli jemu i rodičové nemálo nápomocni. Cítil podobně, že už k vůli rodičům něčím ve světě předce už jednou býti musí, a proto umínil si, že už jedenkrát bude tak mravopochestný, jako sama ta nejmravopochestnější panenka. Měl nejopравdivější vůli býti něčím, něčím užitečným, vlasti a národu prospěšným. Kterak to ale chytnout, aby se něčím takovým stal? Pomýšlel na polytechniku, o které tušil, že se bude velmi dobře vyplácet. Ale jak měl pustit se do studií celých pět let trvajících, když neměl naděje, že by ho rodiče podporovali. Nezakusil Mirovít už dost a do syta těch hodin, kterými se na mnoze už v dřívějších letech mozoloval, a měl poznovu mozolovati se ještě pět let? A pak, měl-li by jisté i ty hodiny, když neuměl žádnou hudbu? Něco v něm, snad jeho andělíček strážce, ozýval se: „Hochu, na to se už neodvažuj, sice klesneš ještě mravně i tak hluboko, že budeš ještě jednou u finance ložit“. Pustil tedy Mirovít myšlenku tuto, a jal se pomýšleti, zdali by mu nebylo možno udělati doktorát z filosofie? K tomu bylo by ovšem zapotřebí bývalo, aby se do vědy této hlouběji zabral, nežli to činil posud ex officio. Mimo to byl by musel z paměti své vyházet všechno to hrubě ani nestrávené pešťansko-latinské názvosloví, a na jeho místo naopak tam zas nějakou tu brněnsko-holomockou němčinu. A kdyby konečně namluvil i rodiče své, aby zaň taxy zaplatili, co medle potom, až by i byl doktorem filosofie? Nemusel-li by u nich bývat zase tak, jak u nich býval co redaktor? V takovémto mravoučném rozjímání došel ho na jaře 1845 poštou list⁵, v němž nabídnuto mu, aby vstoupil do knihkupectva. Knihkupectví je zajisté zaměstnání slušné, tak slušné, jako i každý jiný stav nebo řemeslo, vyjma jediné jedno, totiž - katovství! Knihkupectví vyžaduje už jakés předběžné literární vědomosti, a poněvadž knihkupec výhradně zabývá se s duševními pracemi literárními, nemožno snad ani, aby zakrňel a duševně zevšedněl. Mirovít podal tedy návrh podaný a v krátkce na to vydal se na cestu do knihkupectva. Jda na Znojmo, zastavil se u knihkupce Fourniera, v Holomouci pozdržel se déle, až pak konečně octl se v Brně u knihkupce Wimmra“.

Zaměstnání Mikšíčkovi nabídl Eduard Hölzel, který si roku 1844 zřídil v Olomouci obchod s knihami, uměleckými věcmi a hudebninami⁶. Bylo to druhé tamní knihkupectví. Hölzel měl sice dva německé příručí, ale celkem bystře odhadl, že se rozšiřuje i trh českých knih a hudebnin a že by tedy bylo dobré, kdyby měl v obchodě někoho, kdo jednak umí česky, jednak se v českých knihách vyzná. Jeho volba padla na jinak nezaměstnaného Matěje Mikšíčka, který obojí podmínku bezezbytku splňoval.

A tak se Mikšíček, ač příliš nadšen nebyl, jak později vyplynulo, ocitl v poslední dekádě měsíce ledna 1845 v Olomouci. Nezůstal v ní natrvalo, neboť jej přitahovalo mu mnohem bližší Brno; při první vhodné příležitosti v dubnu 1846 Olomouc skutečně také opustil a vydal se vstříc svým dalším osudům, vrcholících jeho účastí v pražských bouřích v červnu 1848 a téhož roku účastí v prvé slovenské výpravě proti Maďarům na Slovensko, aby následovala podstatně klidnější desetiletí života železničního úředníka⁷.

Mikšíčkův pobyt v Olomouci byl tedy epizodický a on sám v ní zdánlivě nezanechal žádné stopy. Tomu odpovídají i sporadické zmínky v odborné literatuře, např. u J. Skalič-

ky v Přehledných dějinách české literatury a divadla v Olomouci⁸. Týž badatel ale věnoval značnou pozornost postavě jiného Mikšíčka, Jana Antonína, který však byl jen literární mystifikací⁹, podstrčenou Richardu Fischerovi (1872-1952), autoru a vydavateli několika desítek publikací z olomoucké minulosti a přítomnosti. Kupodivu, ani Mikšíček sám ve svých pamětech (Bublínka) se o době svého olomouckého pobytu nijak nezmiňuje, jako by na něj skutečně chtěl zapomenout.

Existuje však materiál, který o Mikšíčkově více jak ročním pobytu v Olomouci přece jen vypovídá daleko více, než by si možná jeho autor přál. Je to část jeho osobní korespondence, celkem 17 dopisů¹⁰, z nichž časově patnáct patří do roku 1845 a dva do roku 1846. A komu že jsou určeny? Dříve než odpovíme, citujme z úvodu hned prvního dopisu, psaného Mikšíčkem v Olomouci dne 26. ledna 1845:

„Moje milé a drahé přítelkyně!

Co děláte? Jak se máte? Dobře, vidíte! Verunka se už vystonala, Márinka a Netinka se nerozstony, a následovně jste všechny tři opět při stálém zdraví tělesném a kdo zdravý jest tělesně, bývá obyčejně i duševně zdravý. Mé nejvroucnější přání jest, aby jste prospívaly jak na těle, tak na duši, tak aby jste v každém ohledu byli okrasou a ozdobou dívek vlasti naší. A my jich věru málo máme těch dívek neodrodilých, vlastnilovných! Vám ale, kdybych se měl odřeknouti srdce svého, dal bych ho do opatrování, neboť daroval jsem Vám ho co upřímným, nelíčeným přítelkyním svým. Snad by jste mě neošidily o něj, co? Nechci Vás urazit otázkou touto; a kdybych byl člověk podle světa vezdejšího, omluvil bych se, že to bylo jenom tak žertem prohoděno. Avšak buďte pozorné, a věřte zkušenému, že obezřetnosti, a velké obezřetnosti zapotřebí, nemáme-li věnovati důvěru svou osobám, důvěry a přátelského soucitu našeho nehodným“.

Adresátkami tohoto i dalších dopisů byly sestry Vrbíkovy, starší Marie a mladší Veronika, dcery brněnského úředního sluhy Tomáše Vrbíka, a přítelkyně Marie Netty, již se blíže nepodařilo identifikovat. Mikšíčka na nich přitahovalo pochopitelně nejen jejich mládí, ale i skutečnost, že šlo o vzdělané dívky, nestydící se za svůj český původ a řeč a k českému národu se také hlásící. Jeho vlastní věk i zkušenost mu umožňovaly, jak z celkové korespondence vyplývá, vystupovat vůči nim i v roli jakéhosi preceptora či staršího bratra. Ovšem to byla jen jistá maska, kterou Mikšíček nemohl přece jen zakrýt city, chované k jedné z nich, Veronice Vrbíkové. Sotva šestnáctiletá dívka (narozena 3. února 1829) byla skutečně dámou jeho srdce více jak desetiletí, aby se konečně v roce 1853 stala jeho manželkou. To ovšem již byla proslulou vlastenkou¹¹, jež v druhé polovině čtyřicátých let získala sympatie například F. M. Klácela, L. Hansmanna, F. V. Průdka a dalších; stýkala se úzce i s Boženou Němcovou¹² a jinými osobnostmi národního života na Moravě i v Čechách.

Nás ani tak nebude dále zajímat Mikšíčkův niterný vztah k těmto jeho láskám, jako to, co tyto dopisy vypovídají o jeho pobytu v Olomouci. Je to spíše třísť různých Mikšíčkových pohledů na vlastní práci, na život vlastenecké olomoucké společnosti, na různé události, jež v tu dobu v Olomouci prožil. Nejde o nějaké souvislé vyprávění, a Mikšíček v jednom z dopisů sám litoval, že si nevedl systematický deník.

Brno opouštěl skutečně nerad. Přise¹³ truchlivě: „Sedli jsme. Parovůz vydal odporný pískot, vozy se hnuly, a hrkaly, tak hrkaly. Ten pískot, to trhnutí - ach dobře se pamatuju, jak mi přitom bylo! Opouštíš - myslil jsem si - co tobě drahého, a jedeš do místa neznámého, a nevíš, jak se ti tam povede, do jakých, či milých, či nemilých nových okolností vkročíš“.

Přivítání však bylo přece jen lepší než čekal: „Jeden z panáčků skočil hned do vedlejšího pokojíka, a Hölzla zavolal. „A vítám Vás!“ dí mi H. z pokojíka vyjde a mě uhlídna, a ruku upřímně mi podával. To bylo ale také všecko prozatím, nebo - jak už u těch pánů obchodníků obyčejem jest - byla ostatní naše řeč tak chladná, jako by to bylo za tuhého mrazu.“¹⁴

Pracovní dobu má stanovenou od 7 do 12, pak od 13 do 19 či 20 hodin večer. Bydlí zprvu v podnájmu za 4 zl. stř. za měsíc, ale od poloviny března se přestěhoval přímo do Hölzlova domu, kde mu byl přidělen skromně vybavený pokojík, včetně zajištěné snídaně a večeře. Práce jej zprvu neuspokojovala, neboť Hölzel jej pověřil rovnáním českých knih. Rychle ovšem názory mění¹⁵: „V krámě se už také poněkud osměluju. Kdykoliv jaký posel moravský dojde, musím býti hned k řeči, neboť ti dva panáci¹⁶ jsou pouzí Němci, jeden Vídeňák a druhý Sas. Povídali mi, jaký měli často kříž, když nebyl Hölzel doma, a přišel k nim někdy Moravec. Neumějí ani ceknout, sluha je též Němec, a tak muselo bývat dorozumění ovšem těžké. To už já nyní všecko přetlumočím a třeba sám zapravím. Zdá se mi, až jenom do toho dobře se vpravím, že se mi to prodávání a s lidem obcování nebude nelíbit. Už nyní pozoruju, že se děti školáci, když si za dva krejcare „Schreibbüchle“ anebo „Diktandbüchle“ kupovat přicházejí, rádi po mne ohlížejí, abych já jim prodával. Jsem k nim vlídný, hezky v dobrotě se jich zeptám, jakou knížku chtějí, jestli o jedné linii, čili s liniemi dotahujícími, a ty mrňata jsou také rádi, když se k nim člověk má upřímně a důvěrně. Jenom že mi chodějí dycky s němčinou! Až se jen osmělím, však já ty moravské tváře přec poznám, a budu je zvykat mateřskému jazyku!“

Informace o národních poměrech v Olomouci a o tom, jak se v nich Mikšíček snažil angažovat, je další dominantní rys jeho tehdejší korespondence. Sotva se s Olomoucí seznámil, považoval hned za nezbytné přiblížit se tamním vlastencům¹⁷: „Dnes byla první neděle, co v H. jsem. Po obědě navštívil jsem p. profesora Šemberu, který právě list pečtil a mi řekl, „právě píšu Vocelovi do Prahy, že jste nyní u Hölzla, a že budete slovanské knihy hodně rozšiřovat.“ Přišel k němu též profesor Mošner, vlastenec, kterého jsem tu poprvé osobně poznal. O 4. hod. jsem se poroučel a spěchal do alumnátu, kam jsem přijít se zaslíbil. Naleznu jsem v alumnátě několik známých z Brna, a několik neznámých, kteří se ke mně co vlastenci upřímně hlásili. Mají tam před 5 léty založenou knihovnu slovanskou¹⁸, která nyní přes 700 svazků silná jest. Držejí si tam Květy, Včelu, a mnohé jiné knihy slovanské sobě kupují, vše skoro od Hölzla. Též i ti, kteří pro Vratislavskou diecesi zde studují, začínají si od letoška zakládati knihovnu polskou, poněvadž v diecesi Vratislavské mnoho po polsku se rozpráví: Že jsem jim neopominul jakou takou pobídku k ráznějšímu sobě počínání vlasteneckému, kde by toho potřeba bylo, dodati, to Vám připomínati nemusím. Jsem zvaný, abych je příští neděli zase navštívil. Uvidím, co a jak se nechá dělat.

Ostatně se mi Holomouc nelíbí, skoro bychme se byli neshodli s p. prof. Mošnerem, který mi aspoň co do výstavnosti Holomouc chtěl zastávat. Němčina je zde panující, a mohu říci, že mnohem dříve bude Brno naše, t.j. slovanské, nežli H.“

Podobných soudů vynesl Mikšíček více, když pozoroval stav tamní společnosti a míru jejího národně českého uvědomování. Zajímavé je i zaznamenat, jak on sám celý tento proces na Moravě hodnotil¹⁹: „My jsme teprva začátečníci ve vlastenectví, my se učíme teprv vlast svou milovat, a nával první lásky naší tím prudčejší jest a býti musí, čím více spatřujeme opaku a převrácenosti. Slova máme jenom po tu dobu, ale skutků nemáme. Až pomine doba tato, až se stane slovo skutkem vtěleným, tenkrát přestanou i oběti, které my nyní budoucnosti přináseti musíme. Či nemá Frank, Angličan rozmyslný žádné vlastenectví?, že o něm nemluví, že mu podobné oběti nepřináší? Mezi nápisy ve výkladu Slávy dcery vzadu, najdete jeden v tato asi slova: „Vždyť voláš-li Slovan, nechť se ti ozve člověk!“ Poznal jsem lidi, kteří mysleli, a mnozí třeba ještě myslí, v tom že vlastenectví pozůstává, když sobě při plné sklenici zabřeští. „Kde je sládek“, anebo když za pecí hubou hodně se natlampa o mateřské řeči; vyjde-li ale přes práh domu svého, už jen cizotou blkotat musí. Takových a podobných odporců na mnoho seznal jsem“.

Obdobné úvahy měly ovšem většinou nepříznivý vliv na jeho psychiku a vedly jej k trdnomyslným myšlenkám a černému vidění celého světa²⁰: „Přišli jsme do hostince velkého sice na výstavnost, byla to však, co do společnosti a schůzky tanečníků a tanečnic,

sprostá krčma. Byla tam sešlá chamradina velmi strakatá: vojáci, civilisté, děvčata po sel-sky i po městsky oděná. Ovšem jsem netančil, ale spytoval jsem ty rozmanité tvářnosti zvlášť ženské, které význačnější se mi býti zdají pro jejich v dobrém i zlém způsobu přirozenější se objevování. Poznal jsem tam i několik sličnějších tváří, srovnávaje ale jedno k druhému, nabyl jsem toho jediného mravného poučení, kterak mi lidé sami dobrovolně a svéhlavně z ráje, který přec jednomu každému z nás darován byl, utíkáme, až se konečně octneme v truchlivých pustinách světa tohoto, které nejsou sto vydati nám pramínek scvrklé srdce oživení. Každý kopá si jámu sám, jak si kdo ustele, tak bude i spát!"

Vůbec sledování Mikšíčkových nálad a stavů, bezprostředně se odrážejících v jeho korespondenci, je velmi podnětné, a vypovídá leccos o duševním světě, v němž žil, i o chápání světa kolem něj. Zajímavé je i proto, že rozkolísanost jeho nitra je podobná rozkolísanosti pocitů, které si ve svých denících z let 1847-1851 zaznamenal známý František Skopalík ze Záhlinic²¹. Mikšíček se ovšem se svým prostředím nesžil a stále si v Olomouci připadal jako cizinec. Jevila se mu příliš provinční a příliš poněmčelá ve srovnání s Brnem, kde zanechal většinu svých známých. Nové v Olomouci zřejmě nalézal jen obtížně, i když se snažil sblížit zejména s místními studenty²²: „Minulý týden byl jsem dvakrát v tak zvané šlamastice. Mají totiž právníci obyčejně v úterý a ve čtvrtek v jisté hospodě /u Žídka/ na večer schůzky. Ze 4tého roku volají jednoho za prosera, pak mají několikero konufasů, a nevím jakých hodnot více. O 7 hodinách se začíná. Napředně jaké zpěvy, anebo hry na instrumenty, pak začne kolospěv. Každý totiž z přítomných navrhne nějakou píseň, která se pak obyčejně v chóru zpívá. Když se 40 i 50 osob sejde, trvá kolospěv hezky dlouho, než všechny obejde. Kdo není juristou, nesmí mezi ně. Kdo chce mezi ně se dostat, musí hledět, aby ho některý jurista sebou vzal, který i prosesovi to opovědět musí. Mezi sebou mají ve šlamastice jiné jména. Jistý Šíma chtěl mě vzít sebou; poněvač já ale teprv o 8 hod. dojít jsem mohl, řekl mi, abych ho nechal jenom vyvolat. Přijde teda řku hospodskému, aby vyvolal mi do první světnice pana Šímu. Hospodský vrátil se ale s tím, že tu Šímy není. Sedl jsem teda v 1ní světnici, a poslouchal spěv. Za chvíli přijde Šíma z druhé světnice, a vida mě, proč prý jsem ho nenechal vyvolat, táže se. Jářku, to jsem učinil, bylo mi ale řečeno, že tu nejste. Tu on teprv zpamatoval se, řekl mi: Zapomněl jsem Vám říct, že se tu jmenuju Miško; na pravé jméno se tu na žádného nedoptáte. Na otázku: Proč to tak?, odpověděl mi: Víte, to je proto, aby potom krejčí anebo ševci, anebo jiní věřitelové nepřicházeli nás sem upomínat. V první, co jsem byl šlamastice, byly, až na některé polské, samé německé písně zpívány: „Že peníze světem vládnou“, „Nanyňko, mé dítě“ atd. Co se mě týká, nemohl bych si chválit schůzky tyto, neboť je to tuším pouze pivo a chlastu k vůli; ať nic nedím o původu, na způsob německých Laurschenschuttlů.“

Mikšíček sice nebyl zapřísáhlý abstinents, ale, jak vyplývá z předchozího, ani přítel nějakého příliš velkého popíjení. Proto také spíše stál na straně církevních kruhů, v tu dobu rozvíjejících intenzivně protialkoholní kampaň, směřovanou zejména na nejchudší vrstvy, v nichž se skutečně pití kořalky stávalo vážným sociálním jevem a problémem. „Zdejší arcibiskup prý velmi nerad likérky bumbá, a proto prý chce od 1ho b.m. na všech svých panstvích palírny kasírovat, a v celé diecési spolky střídmosti proti kořalce hlásat. Byl by to snad nejchytřejší kousek jeho života! V neděli mi řekl Hölzel, abych k tomu cíli pamatoval na nějaký spisek o týchž spolcích. Budu se teda ohlížet o potřebný materiál. Kořalka v knihách nalézá nyní hojného odbytu v knihkupectvích zvlášť u kněží. V jednom ohledu časovém, anti kořalečném.“²³ O pár týdnů později informuje své přítelkyně o celé záležitosti ještě jednou²⁴: „Včera četl jsem v tisku se nalézající cirkulář konsistoriální na veškeré duchovenstvo arcibiskupství holomouckého chystaný, v němžto se nařizuje, aby duchovenstvo vši mocí o to se zasadilo, aby pití kořalky přestalo. K tomu cíli mají duchovní nejenom přísně kázati, ale i k spolku střídmosti lid nabízejíce, po skončených službách Božích u oltáře v přítomnosti vážených osob slib střídmosti od přistupujících předříkati sobě nechat mají. Exemplář cirkuláře toho pošlu Vám svým časem, ne aby jste mi ho zase nazpět posla-

ly, ale aby jste ho v okolí svém všemožně rozšířily. Já nebudu už ničeho psati, co by mělo tištěno býti, o kořalce. Přišel totiž v několika dnech, když jsem já se po předmětu tomto ohlížeti počal, jistý p. Dr. Šimko, zdejší fyzikus, k Hölzlovi, a tázal se ho, že co prý, že prý by bylo dobře něco psat o té pálenice nyní. Hölzel dal se s ním hned do vyjednávání, a mně řekl napotom, že prý to bude dělat větší oko, když to bude od Doctora, že prý potom teda, co on německy napíše, do moravského přeložím. S pánem Bohem! - myslil jsem si - však nemám bez toho chutě ani kdy. Dnes byl p. Šimko s rukopisem hotový.“

Nevadilo-li Mikšíčkovi příliš, že byl zbaven lopotné práce na protikořalkové brožurce, pak o to více se zajímal o časopis v moravské (t.j. české) řeči. Ve čtyřicátých letech to byla na Moravě v tomto směru skutečně bída. V říjnu roku 1842 začal vydávat sice profesor hospodářství na filozofickém ústavu v Brně František Diebl (1770-1859) Moravsko-slezský časopis pro lid²⁵, ale ten - i když do něj Mikšíček zpočátku přispíval - nedošel nakonec v jeho očích milosti²⁶: „Byl Keršner o svátcích doma? Či ostal v Brně? Byl-li doma, snad by nebylo nezajímavé, kdyby mi sdělil, co doma pořídil? Slíbil mi také, že mi obšírněji psát bude o Telči. Ať mi píše, co dělá Koleda? Co jsem v Holomouci, neslyším o ní ani A, ani B. Šembera byl o svátcích sice v Brně; dnes se měl vrátit, ale nemluvil jsem s ním ještě a nevím teda, zdali co nového sebou dovezl. - Dieblova časopisu moravského vydání odbírají se sice 2 exempláry z knihkupectva Hölzlova, ale je to, jak to byla opravdová mizerie s octem. Kdyby stál za dobré slovo, byl bych mu už mnohé dobré slovo daroval, ale tak - ať leží v koutku“.

Dieblův časopis byl skutečně zaměřen na hospodářství, postupně se v něm ovšem objevovaly i příspěvky naučné a literární i vlastenecké statě. Mikšíček si však představoval časopis spíše novinového charakteru a s jasně národním zaměřením. Něco podobného měl zřejmě na mysli i jeden z tehdejších předních moravských vlastenců²⁷ Jan Ohéral (1810-1868), redaktor a novinář žijící v Brně, známý redigováním německého kalendáře „Mährischer Wanderer“ a jako redaktor listu „Moravia“. Ten také v polovině čtyřicátých let uvažoval o vydávání kvalitního českého kalendáře, případně novin, nazvaných Koleda. Věc se však dlouho vlekla a vyvolala Mikšíčkovu podrážděnou reakci na údajnou Ohéralovu liknavost²⁸: „Šembera vrátil se teprve včera do Hol. Dnes přišel s umělcem Trombekem k Hölzlovi. Čekal jsem, zdali přeci něco nového mi o Brnu vykládat bude? Neměl se ale k tomu. I optal jsem se ho konečně: Jářku, co dělá Koleda? Tisknou už? „I nic netisknou“ - odpověděl mi - „a já pochybuju, že z toho co bude“. Dále jsem se ho už nevyptával. Jeť to politování i důtky hodná věc, že se k uskutečnění záměru tohoto nehledí! Když Ohéral se prohlásil, že bude Koledu vydávat, scházely se mu dopisy a příspěvky rozmanité z mnohých stran, odkud se ani hrubě nenadál, že pracemi podporován bude. Podnik ten ohlášen byl v časopisech, a všude buděno bylo očekávání, buděna byla účastnost na věci té. Pro nás Moravany je to tím důležitější, poněvač nemáme ani, čím bychom se na poli literárním osvědčili. A nyní konečně nebude snad ani tato jediná ukázka duševního života našeho uskutečněna! A proč ne? Pro nic jiného, než proto, že p. redaktor Ohéral nechce se té věci náležitě ujmouti. Jestli to jednoho každého vlastence svědomitá úloha, aby kdekoliv jenom možno, ujímal se naší národnosti, ducha vlasteneckého aby povzbuzoval a podporoval. Jest to ale vlastenec, který, podílností národu už napřed podporován jsa, váhá přece a nemá se k činům? Budoucí středu prý p. Ohéral dojde do Holomouce, těším se, že s ním budu moci ústně promluvit“.

Rozmluva, pokud se uskutečnila, byla zřejmě pro Mikšíčka uklidňující, neboť Ohéralovi pro nový kalendář slíbil i svůj příspěvek. Ovšem pak projevil značnou liknavost on sám a ještě v říjnu neměl nic hotovo²⁹. Z celé záležitosti posléze sešlo, Ohéral Koledu nevydal³⁰, a tak prvním politickým časopisem, určeným pro moravské obyvatele české řeči, byl až v roce 1848 vycházející Týdeník (a jehož odpovědným redaktorem byl opět - Ohéral). Že ale Mikšíčkovy požadavky na úroveň domácí česky psané produkce byly vysoké a že nebyl zaslepen uvažováním typu „co je národně české = je také hezké a dokonalé“,

dokládá i část jiného z jeho dopisů³¹: „Poslal bych Vám z Olomouce ještě něco nového, ale je to věru hanba pro Holomouc. Míním „Moravského vykladatele“ od Šenka učitele. Něco takového z tisku vyšlého nečetl jsem snád ještě. Hölzl vzal 50 výtisků téhož „Vykladatele“ od Šenka do prodeje, ale se bojím někomu ho ukázat, nebo vlastně nabídnout. Ošidím-li koho, ošidím ho jen jednou; po druhé mi nebude věřit, a to nechci, a „Vykladatel“ je moravský! Je to psota mrzutá.“

Svým přítelkyním Mikšíček rovněž referoval o některých významných událostech, jichž byl v Olomouci svědkem. Zejména se rozepsal o velké slavnosti, pořádané v městě 19. srpna 1845 moravskými stavy u příležitosti zahájení železniční dopravy z Olomouce do Prahy³². „Požýtra zde máme hrozitánskou slavnost: vítězoslavné oblouky, transparenty, illuminace, hanáckou svatbu, as 500 Hanáků po koňácku, vzácných hostů atd. Nejlépe se mi líbí, jak Šembera Němcům zrak vytřel. Bez hluku a povyku staral se o básně, jednu od Furcha, 1 od Keršnera, a 3tí, nevím posud od koho. Maje je vypilované pohotově, došel teprv tyto dny k Bukůvkovi³³, zdali by je chtěli stavové též na jejich náklad nechat tisknout. Bukůvka ale nechtěl, že prý mají stavové bez toho už mnoho svých a na to že se nemyslílo dřív, že by musel teprv gubernátoru o to psat. (Bezpochyby jim pouze české nevoněly, a na německé bylo už pozdě.) Š. nechal tedy na svůj náklad je tisknout, a myslím, že Vám ve středu budu moct též exemplár odeslati. P. Leither prý už dnes litoval, že německá stránka nebude zastoupena, a proto měl prý deset chutí do toho básnění. Což ale dělat? Kdyby ho Pegasus sebe více byl polechtával, tiskař a vazač jsou prozaisté, a nedělají žádné skoky. Ostone to teda už jenom při moravských básních.“

A po proběhnutí slavnosti Mikšíček dopisuje následující: „Tuto Vám příkládám exemplár básní, ježto včera gubernátorem arcivojvodovy Františkovy podány byly. První báseň je od Kešnera, 3tí od Furcha, a o druhé nechce Šembera dosaváde říct, čím je. Skoro bych hádal, že je od Kozánka.“

Včera uprostřed všech těch kejklů obživnul jsem přec trochu, nebo jsme tu měli vlastenců ze všech končin a krajů, tak že teprv dnes o páté ranní hodině domů jsme se ubírali. Den včerejší byl počasím velmi příznivý; dnes prší. Hanáci koňáci se mi líbili. Když měli hoši při defilování „vivat“, křičeli „ho-ho-hot!“, a kdosi nedaleko stoje zavtipkoval si, že prý to na valy křičejí. Při tom si seděli tak statečně na koních, že nebylo žádnou otrockou mysl, alebrž neohrozenost a hrdost patrně vidět, neboť smáli se volajíce „ho“, a obraceli se i po loži, jakoby chtěli říct „no, my Vám k vůli třeba i takovéto komedie uděláme, ale ostame přece me“. Kroměřížské koňáky vedl co vůdce kancelářský kroměřížský, jménem Polach, který se musel i dámám líbit v hanáckém národním kroji, neboť prý ozval se ženský hlas „das ist ein hübscher Bursch“, a když pak večer do kavírny v tomtéž obleku vešel, hádali prý se dva páni mezi sebou, jeden, že Polach není Hanák, druhý že je. Hádali se, až se o 5 zl. stří. vsadili. Polach potázan byv pak, je-li Hanák, a není-li jen po Hanácku přestrojený, dal jim lakonickou odpověď: „Já su z Kroměříža“ a nerozhodl je“.

Podobně považoval za dobré o půl roku později informovat děvčata o událostech, ke kterým docházelo na jaře 1846 v Polsku³⁴: „O Polsku slyšeli jsme včera, že prý insuegenti Krakovští poddati se chtěli, žádajíce toliko, aby jak oni, tak i ostatní dosaváde pochytaní současníci jejich na svobodu propuštění byli. Když se jim žádost tato ale nepovolila, chopili prý se na novo zbraně, a 2000 stojí prý jich k zoufalému boji pohotově. Ostatně prý to není takový pakatílek, jako Vídenské noviny dycky rozprávěly. Oficiři z Polska za ...³⁵ neb jinak se vracějící, smějou se prý jenom novinám. V Polsku prý to opravdivěji vypadá i hrůzněji, nežli nám noviny povídají. V Těšíně a ještě kdesi zřídou se nemocnice vojenské, a to prý netoliko pro marodéry, ale pro množství raněných. Krakovští mají prý mnoho anglických, čtyřlaufových pušek. Přepadli prý celou švadronu našeho vojska na hostinci kdesi, a postřílevše ji do čista, vsedli na pozůstalé koně a odjeli. O battali-

onu Michalovičů, tamo kdesi stojící, povídá se tu, že chtěl celý přivrhnutí se k insuegentům. - Když se proneslo, byli prý oficíři z řad vyvoláni a na rozkaz zastřeleni. V Těšíně je taková drahota, že se v hospodě za zlatý stříbra hrubě ani nenasytí. Včera na večer přivezli Vám do Brna 24 zajatých, skoro samých knězů rozličných řádů, a sem dovezli zase 36 osob též zajatých, mezi nimiž mnozí šlechtici. Ubozí Poláci budou dostávat krvavou lekci!"

Asi není třeba dále rozvádět, na číže straně byly Mikšíčkovy sympatie. V době, kdy psal o polském povstání, se ovšem již jeho pobyt v Olomouci chýlil ke konci. Mikšíček se nemoohl sžít se svým prostředím, neustále si stěžoval na jeho provinciálnost a zaostalost, zvláště ve srovnání s milovaným Brnem. Ani to, že u Hölzla našel slušnou práci, ani skutečnost, že mu Hölzl vyšel vstříc i v jeho spisovatelských ambicích vydáním³⁶ posledního svazku Sbírký pověstí moravských a slezských (1845), u něj nevyvolalo nějaký pocit sounáležitosti s místem svého působení.

I v národní, spíše než konstituované konstituující se tamní vlastenecké společnosti našel jen málo možností, jak se do ní aktivně zapojit, a stejně málo tam našel přátel³⁷. Využil pak proto své známosti s A. V. Šemberou a J. Ohéřalem, aby se mu pokusili zajistit nějaké místo v Brně. Věděl, že to není záležitost jednoduchá. Jeho skepse ohledně místa v Brně a uplatnění na Moravě vůbec byla nakonec natolik silná, že dokonce uvažoval o odjezdu do Srbska³⁸, do tamní přátelsky nakloněné slovanské společnosti. Svému dobrému známému, dr. Ottovi z Olomouce, v tu dobu zastávajícímu lékařské místo na knížecím dvoře v Bělehradě, dokonce 5. dubna 1846 psal, že do Srbska jistě odjede³⁹. Nakonec se tak nestalo a Mikšíček se odebral opět na nějakou dobu do Dačic k rodičům, aby posléze nastoupil jako knihkupecký příručí u brněnského Wimmra. A tak posledním dokladem Mikšíčkova pobytu v Olomouci se stal Hölzlův doporučující list z 1. května 1846, jímž novému zaměstnavateli potvrzuje délku Mikšíčkovy služby v Olomouci a kladně tuto je-ho práci hodnotí⁴⁰.

Mikšíčkovy dopisy, adresované jeho dívčím láskám Márince, Netti a zvláště Verunce Vrbíkové, nemají nějakou zvláštní literární hodnotu. Jsou však zajímavou výpovědí mladého intelektuála o běžném denním životě Olomouce, o drobných příhodách, jichž byl svědkem či jichž se přímo účastnil, o stavu olomoucké vlastenecké společnosti. A důležité je rovněž to, že dávají nahlédnout do psychiky, do pochyb, váhání, starostí a méně pak radostí jednoho z lidí doby dávno minulé.

Poznámky

¹ Matěj Mikšíček dosud postrádá obsáhlejší biografii. Více se jím zabýval jen Žáček V., Moravský účastník svatodušních bouří 1848. ČMM, 57, 1933, s.180-210. Stručný životopis je pak uveden v Ottově slovníku naučném, sv.17, Praha 1901, s.313.

² Zhodnotil je Kopecký M., Literární význam Mikšíčkových pamětí. VVM, 15,1960, s.216-224. Paměti jsou uloženy v MZA, fond G-55, pozůstalost M. Mikšíčka, karton 3. Mikšíček v pamětech vystupuje pod pseudonymem Mirovít.

³ Bublinka, s.178-179.

⁴ Bublinka, s.180.

⁵ Zde se Mikšíček mylí. Muselo to být podstatně dříve, neboť na nové působiště nastoupil 23. ledna 1845.

⁶ Viz d'Elvert Ch., Geschichte des Bücher - und Steindruckes, des Buchhandels, der Bücher - Censur, und der periodischen Literatur, so wie Nachträge zur Geschichte der historischen Literatur in Mähren und Oesterreichisch - Schlesien. Brno 1854, s.104.

⁷ Od roku 1852 působil postupně ve Vídni, Genserdorfě, Svinově, Cáhnově, Dědicích a Brně. Tam také 12. března 1892 zemřel.

⁸ Díl I, Praha 1981, s.76.

- ⁹ Skalička J., Olomoucká literární mystifikace? In: Středisko. Sborník Vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci, 9, 1985, s.81-85. J. A. Mikšíčka uvedl R. Fischer ve své práci Olomoucký památník 1848-1918. Olomouc 1938, s.195-196.
- ¹⁰ Uloženy dnes v pozůstalosti Veroniky Vrbíkové - Mikšíčkové. MZA, fond G-56, karton 1.
- ¹¹ Srv. Radimský J., Deník Veroniky Vrbíkové z roku 1848, ČMM, 68, 1948, s.97-113. ¹⁰ Kupodivu, Mikšíček se o tomto v celé dochované korespondenci ani nezmiňuje. Jinak jeho sběratelskou tvorbu hodnotil podrobněji Tille V., České pohádky do roku 1848. Praha 1909, s.74 a dále.
- ¹² K nim patřil zejména A. V. Šembera, Jan Vlk (1822-1896), student práv z Telče, který Mikšíčka jako první v Olomouci vítal; dále Jan Kozánek z Přerova, právník, s nímž Mikšíček korespondoval po jeho odchodu z Olomouce o úrovni českých literárních děl. Jinak Mikšíček vedl v Olomouci rozsáhlou korespondenci s moravskými vlastenci, jímž zasílal i české knihy a hudebniny z Hölzlova nakladatelství. Viz např. dopis kroměřížského učitele F. M. Lorence (uložen MZA, fond G-55, karton 1).
- ¹³ Viz např. dopis z 17. prosince 1845.
- ¹⁴ Dopis z 23. dubna 1846.
- ¹⁵ Uložen MZA, fond G-55, karton 3, složka osobní doklady M. Mikšíčka.
- ¹⁶ Viz jejich korespondenci, již zachytil Vávra V., Nové dopisy Boženy Němcové. ČČM, 70, 1896, s.296-308.
- ¹⁷ V dopise z 26. ledna 1845.
- ¹⁸ O pár řádek níže se ovšem Mikšíček zmiňuje, že mu Hölzel nabídl plášť a další věci včetně kabátu, když viděl, že jeho garderoba není nejkvotnější. „Můžete si myslit, že mě to překvapilo a pohnulo od člověka cizího, a to tím více, anť - anť povím, něco podobného od svých vlastních slyšeti jsem už odvyknul.“
- ¹⁹ Dopis z 27. ledna 1845.
- ²⁰ Myšleni dva Hölzlovi němečtí příruční.
- ²¹ Dopis z 26. ledna 1845.
- ²² Více o ní Cinek F., K národnímu probuzení moravského dorostu kněžského 1718-1870. Olomouc 1934, s.201 a dále.
- ²³ Dopis z 4. února 1845. Jinak srv. Plačková M., K národnímu obrození na Moravě v letech 1830 -1848. VVM, 31, 1979, s.137-150; též: Politická aktivita moravských vlastenců v 30. a 40. letech 19. století. VVM, 37, 1985, s.22-28.
- ²⁴ Dopis z 4. února 1845. Šlo o jeho výlet s přítelem do předměstí Novosady.
- ²⁵ Srv. Fišer Z., Deníky Františka Skopalíka z let 1847-1851. Studie Muzea Kroměřížska 92-93, s.131-224
- ²⁶ Dopis z 24. března 1845.
- ²⁷ Dopis z 4. března 1845.
- ²⁸ Dopis z 26. března 1845.
- ²⁹ Více o něm Traub H., Dieblův Moravsko-slezský časopis pro lid (1842-1846). Věstník královské české společnosti nauk, třída filosoficko-historická, 1916 (Praha 1917), s.1-26. Dále Greineckerová A., K literárnímu obsahu Dieblova měsíčníku. VVM, 24, 1972, s.145-152.
- ³⁰ Dopis z 26. března 1845. Keršner - míněn Hynek Keršner, dobrý známý sester Vrbíkových i Mikšíčka, později soudní úředník v Uhrách.
- ³¹ Více o něm Trapl M., Novinář Jan Ohéřal. Ostrava 1969.
- ³² Dopis z 29. března 1845.
- ³³ Viz dopis z 7. října 1845. Název Koleda zdá se, Ohéřal uplatnil u kalendáře, na jehož vydávání se od roku 851 spolupodílel v Brně.
- ³⁴ Mikšíček se kolem celé záležitosti neustále točil i po odchodu z Olomouce, a Ohéřala v tomto směru popoháněl. Viz Bublinka, resp. otisk příslušné části v článku Fišer Z., Vzpomínky na Ohéřala. Zpravodaj Muzea Kroměřížska 1992/1, s.5-11.
- ³⁵ Dopis z 20. května 1845.
- ³⁶ Dopis z 20. 8. 1845 (jeho první část byla psána 17. 8. 1845). Jinak o celé záležitosti podrobněji Gregor A., Celomoravská národopisná slavnost v Olomouci r. 1845. VVM, 12, 1957, s.19-24.
- ³⁷ Hrabě M. Bukůvka z Brna, vedle hraběte Schaffgotsche jeden z hlavních organizátorů slavnosti.

¹⁴ Dopis z 9. března 1846. K problematice krakovského povstání z února 1846 psal Hájek Z., Proč byli uvězněni polští vězni na Špilberku. VVM, 9, 1954, s.63-68, 10-108; tamtéž, 10, 1955, s. 4-15. Případně Radimský J., Seznam polských vězňů na Špilberku. VVM, 3, 1948, s.137-152.

¹⁵ Nečitelné slovo.

drobnosti

Miloslava Hošková

Příspěvek ke genezi oltářkových obrazů

Specifickým druhem výtvarného umění, rozšířeného v minulosti v regionu Hané byly závěsné oltářkové obrazy, zvané též domácí oltáříky. Jsou to obrazy skříňkového typu široké asi 65 cm, vysoké kolem 80 cm, s hloubkou mezi 7 až 10 cm, se širokým, převážně jednoduchým rámem tvořícím zasklená dvířka uzavírající stylizovaný oltářík se stojící plastickou postavou, rámovaný balustrovým sloupovím, nahoře zaklenutým obloukovou arkádou. Vše je bohatě doplněno papírovými nebo látkovými květinami, kovovými spirálkami, zvonečky, svíčkami, andílky apod.

Tato stručná základní charakteristika v sobě zahrnuje různé typy těchto oltářkových obrazů, které v době svého největšího rozšíření, tj. v průběhu 19. století, podléhaly zcela přirozeně různým vývojovým změnám.

Svým celkovým charakterem, vzhledem, použitým materiálem i způsobem jeho zpracování dokládají doznívající vliv baroka v lidových vrstvách a svým způsobem jsou i výrazem barokního myšlení a cítění lidu na Hané.¹

Dosud nerozřešenou otázkou zůstává bližší určení proveniencí těchto oltářkových obrazů. Při zjišťování jejich původu a oblíbenosti mezi lidmi se musíme, mimo jiné, zaměřit i na studium poutních míst, zejména z hlediska jejich vlivu na náboženský život a duchovní kulturu venkovského lidu. Poutní místa se pro značnou návštěvnost, mimo své hlavní funkce, kterou bylo projevování úcty milostnému obrazu nebo soše, stávala i centry obchodního ruchu. V době poutí přijíždělo značné množství obchodníků a prodáváčů, kteří zde nabízeli

specifické poutní zboží a na mnoha místech vznikaly přímo i dílny, které toto zboží zhotovovaly. Mezi četné výrobce poutních předmětů lze řadit i soukromé výrobce devocionálií - obrázků, růženců, různých sošek, medailonků apod. Vzhledem k poměrně velikosti oltářkových obrazů i k jejich značné zdobnosti a prostorovosti, můžeme však jen stěží hledat jejich autory mezi těmito soukromými výrobci.

Stejně tak jako u mnoha jiných předmětů, ani u těchto oltářkových obrazů není znám tvůrce ani místo výroby (obrazy nejsou signované), ale vzhledem k tomu, že mnohá poutní místa žila a fungovala v symbióze s kláštery, v jejichž dílnách se velmi často předměty poutního charakteru vyráběly, lze předpokládat, že tomu tak bylo i u těchto oltářkových obrazů.

Klášteří dílny produkovaly především předměty z vosku - voskové plastiky svatých pod skleněnými příklopy, medailonky, dále svaté obrázky i různé další devocionálie zdobené kovem, štrasem, umělými květinami apod. Koncem 17. a v 18. století byly ve výrobě devocionálií i v drobné plastické tvorbě oblíbeny voskové figury s dokonale modelovanými obličejí s pestrobarevným oblečením.² Tvorba devocionálií pak byla na přechodu k rokoku rozšířena ještě o další prostorové výzdobné prvky, tvořící kulisu či scenerii daného předmětu.³ Jako příklad lze uvést tzv. relikviáře, skříňky či prostorové obrázky, jejichž ústředním motivem je obraz nebo plastika světce, doplněná bohatou dekorativní výplní z látky, kovu, korálků, umělých květin atd. Tyto relikviáře však

měly určitou uměleckou úroveň danou osobností umělce pracujícího na zakázkách pro církevní objekty a vyšší vrstvy společnosti. V období josefínských reforem, po četných zákazech a nařízeních, začali tito umělci zhotovovat různé předměty vyhovující zájmu vkusu lidových vrstev. K podstatně zjednodušeným relikviářům přistoupily i medailonkové devocionálie, což byly drobné obrázky s tvarovanými nebo lisovanými plochými figurami, doplněnými bohatou dekorací. K těmto dvěma posledním skupinám výrobků můžeme přiřadit i výrobu oltářkových obrazů. Vzhledem ke značné dekorativnosti, používání pozlátka a různých náhražkových výzdobných materiálů, s přihlédnutím k poměrně jednotvárnosti při výstavbě obrazů, i pro jejich částečnou naivnost můžeme usuzovat nejspíše na provinciálního tvůrce z řad řeholníků nebo na tvůrce z řad laických zaměstnanců některé klášterní dílny.

Pro starší typ oltářkových obrazů, jejichž vznik lze klást do první poloviny 19. století, je charakteristická soška světice zhotovená z vosku nebo ze dřeva. Obrazy druhé poloviny 19. století, zhruba v 70. a 80. letech, jsou typické figurami lisovanými z papíru nebo z masy. Poslední varianta oltářkových obrazů již byla od 90. let 19. století vyráběna továrním způsobem. Jednalo se o tzv. hrací obrazy, v nichž byly umístěny ploché por-

celánové sošky sériově vyráběné a způsob dekorace odpovídal rovněž možnostem zpra-

Oltářkový obraz Panny Marie Svatokopecké,
první polovina 19. století.
Foto D. Spudilova

cování při hromadné výrobě. Tyto obrazy se však nedočkaly takové obliby a uznání mezi lidmi jako oltářkové obrazy prvních dvou typů.

Dalším úkolem, který ze studia těchto obrazů vyplývá, je určení regionality těchto obrazů, neboli jejich přiřazení určité oblasti. Krajská příslušnost obecně bývá obvykle považována za odraz vlivů jak objektivních (sociálních, hospodářských, kulturních atd.), tak subjektivních podmínek a ve vztahu k li-

divoké kultuře je někdy také chápána jako jeden z jejích příznaků, podle něhož se pak různé předměty třídí a určují. Analyzujeme-li prvky, které daný předmět (v našem případě oltáříkový obraz) charakterizují, zjistíme, že se rozdělují do dvou skupin, na prvky třídící a prvky interpretační.³ Prvky třídící jsou obsaženy v předmětu samém a dají se určit na základě rozboru kvalit předmětu (materiál, tvar, velikost, funkce atd.), prvky interpretační nelze z předmětu samého přímo postihnout, ale dají se určit na základě srovnání vztahu uživatele k předmětu. Dají se určit jen na základě srovnání s okolním územím a zhodnocením prostředí, v němž se předmět vyskytoval. Regionalita předmětů lidové kultury nevyplývá jen z jejich vzhledu, ale i ze vztahu, jaký k nim zaujímají jejich uživatelé. Zjednodušeně se dá říci, že se v dané oblasti stal určitý předmět natolik oblíbeným a obecně užívaným, takže se stal pro celé území charakteristickým.⁴

Na základě výše uvedeného rozboru lze potvrdit domněnku vyslovenou už J. R. Bečákem, že oltáříkové obrazy jsou skutečně specifickým druhem lidového umění regionu Hané. Svědčí pro to i náměty samotných obrazů, jejichž zobrazení se týká především poutních Madon - Panny Marie Svatokopecké, Dubské, Svatohostýnské, Křtinské, objevuje se Panna Maria Štípská v plášti podobná Panně Marii z Maria Zell a sv. Anna ze Staré Vody. Z ostatních svatých se ojediněle vyskytují Ježíš Kristus, sv. Jan Nepomucký a sv. Antonín Paduánský. Kladný citový vztah uživatelů k těmto obrazům byl vyjádřen jejich umístěním na čestném místě nad stolem, dokládá jej i dodatečná výzdoba různými památními předměty, kytičkami, svatebními voničkami apod.

Ve sbírkách olomouckého muzea jsou zastoupeny jen první dva typy oltáříkových obrazů. Tato skutečnost svědčí s největší pravděpodobností o tom, že lidovým vrstvám bylo umělecké ztvárnění těchto obrazů bližší než obrazů poslední skupiny, které pro svoji výrobní dokonalost působily v lidovém prostředí cizí a také tam proto příliš nezdo-

mácněly. V muzejních sbírkách není tento typ obrazů zastoupen vůbec. To však naprosto neznamená, že se uvedené obrazy v lidových domácnostech nevyskytovaly, je to spíše svědectví konce 19. století, doby v níž se mnohé předměty do muzejních sbírek dostávaly. V té době se výzdobná funkce těchto obrazů v lidovém prostředí začínala teprve uplatňovat, proto jako nové věci, navíc továrně zhotovované, nebyly do muzejních sběrů zahrnuty.

Poznámky:

- 1) Bečák J. R.: Lidové umění na Hané, Velký Týnec 1941, str. 333.
- 2) Vaclík V.: Chrámové betlémy v Čechách a na Moravě, Praha 1990, str. 16.
- 3) Vaclík V.: cit. práce, str. 18.
- 4) Vondruška V.: Několik poznámek k teoretickým východiskům třídění předmětů lidové hmotné kultury, in.: MVP 20, str. 142 - 146.
- 5) Vondruška V.: Úvaha o chápání regionalit lidové hmotné kultury, in.: Muzeum a současnost 8, 1985, str. 167.

Josef Bezděčka

Zajímaví Francouzi ve staré Litovli

Ještě v roce 1440 patřila Litovel mezi královská města v Moravském markrabství, pak se však stala postupně jediným městem moravských Vlašimů, jedním z několika měst rodu Boskoviců a od roku 1597 až do roku 1848 za majetnictví Lichtenštejnů upadal její význam tak, že se stala malým provinčním městem. I přes tuto upadající tendenci najdeme v jeho bohaté minulosti (o čemž svědčí i obsáhlý archiv) mnoho zajímavého, např. o lidech z evropské frankofonní oblasti, kteří v Litovli žili.

První zmínka je z německého veršování olomouckého varhaníka od sv. Mořice (1569-1587) asi z roku 1592. Ve svém dílku „Die Beschreibung der Stadt Lüttau“ litovelský rodák Gregor Tarců v 837 verších velmi živě popsal historii města, kde téměř polovinu veršů věnoval dobytí Litovle husitským vojskem, vedeným hejtmánem Pardusem z Horky. Rod Tarců, který na konci 16. stol. a na začátku 17. stol. už byl zastoupen v městské radě, pocházel ze střední Francie, jak je to zachyceno v tomto veršování, kdy autorův děd byl členem doprovodu francouzského šlechtice, který přijel na pozvání císaře Ferdinanda I. na lov do královského lesa Doubravy u Litovle.

A z toho lesa velký lán,
dědovi mému darován.
On vždycky věrně, ze všech sil
pánovi svému posloužil,
s ním přijel i na Moravu,
dle knížecího příkazu.
Ctný pán dal potom adieu
a vrátil se do Francie,
kde v krásném městě Orleans,
dědovi mému život dán.
Ač z bohatého rodu byl,
přec Litovel když navštívil,
líbila se mu tuze moc
a tak tu zůstal na věčnost!

Další pěkný doklad je z časů třicetileté války, která přinesla značnou migraci obyvatel-

stva. Mezi cizinci, kteří se usadili v Litovli byl malíř Quirin Mark, původem ze Spa v lutyšském kraji. V Litovli vyženil právoavěrečný dům a z tohoto titulu se stal i členem městské rady. Pro své volné „francouzské“ chování a neustálou kritiku radních a purkmistrů byl označen jako „turbator pacis et tranquillitatis publicae“, tedy jako rušitel míru a veřejného klidu a sám Lichtenštejnský kníže musel urovnávat spory mezi nimi. Význačnější byl však syn tohoto francouzského Litovlana, který byl po otci výtvarně nadán. Mladý Quirin Mark (1753-1811) patřil mezi mědirytce evropského významu, jak uvádějí lexikony. Vzdělával se na vídeňské akademii. Z korespondence městské rady s ředitelem vídeňské akademie Jakobem Smutzerem je patrné, že po smrti otce Litovel podporovala Q. Marka při studiu, zejména při nákupu měděných desek.²

V roce 1773 se v Litovli objevuje francouzský šlechtic Jean de Bréa, který byl ve vojenských službách Marie Terezie; jako Conseiller de la Majesté Imperial Royal Apostolique sloužil ve Vídni. Tam pravděpodobně navázal styky s knížetem Františkem Lichtenštejnem, od něhož si pronajal nevelký lovecký zámček Nové Zámky u Litovle, pod nímž byl dostatek vody, a tedy vodní energie, v řece Moravě. Baron de Bréa byl pokrokový muž, který zachytil průmyslový trend, nastupující v západní Evropě. Šlo o textilní průmysl, zejména o spřádání vláken a výrobu nití. V té době už byl v Anglii vynalezen Arkwrightův spřádací stroj (1768), avšak ještě ne Wattův parní stroj. Proto byl dostatek vodní energie základním předpokladem výroby. Problémem ovšem bylo vodní právo na tzv. římském splavu, kde se hlavní tok Moravy (tzv. samica) dělil na tok na město s požadavkem 2/3 vody a na Mlýnský potok s 1/3 vody pro deset mlýnů a valch. Tato zásada nesměla být porušena. Proto byla v roce 1776 mezi baronem a Litovlí uzavřena latinsky a německy psaná

smlouva a ratifikovaná knížetem Lichtenštejnem.³

Baron de Bréa najal zemského měřiče a hydraulika J. A. Grunnenberga, který teoreticky zajistil vybudování kanálu pro manufakturu a řadu vtipných opatření na regulování vody. I když byla provedena a během dalších 14 let vybudována manufaktura, strojovna, pila, bělárna atd., výroba nikdy nebyla zahájena, protože měřič a hydraulik nepočítal s tím, že řeka Morava má nadbytek vody zjara, kdy v Jeseníkách taje sníh, nebo při velkých deštích apod., avšak během roku vzhledem k malému spádu nebyla řeka schopna roztočit kola ve strojovně, když navíc byla provedena ve dřevě. Splav, který odváděl vodu do kanálu byl nazýván francouzský a po 150 letech jej v roce 1931 strhla povodeň.

Velká francouzská revoluce a její důsledky přivedly do Litovle emigranty z řad šlechty, která nechtěla přísahat na novou konstituci. Stalo se tak v roce 1793 a v čele této skupiny, která táhla k ruskému carovi, byl bourbonský princ Louis Joseph de Condé. V Litovli se mu tak zalíbilo, že zde zůstal řadu dní. Jeho dvůr tu žil velmi rozmařile v nejvýstavnějším domě na náměstí, s francouzskou kuchyní (což prý založilo tradici dobrých zdejších kuchařek).

Význačný člen této družiny, bývalý výplatní popraveného Ludvíka XVI., zámožný baron Jean de Landier, měl ve svých 67 letech dost neustálého cestování a v Litovli zůstal trvale. Je překvapující, že tomuto Pařížanovi se v tomto malém městě s krásným okolím zalíbilo. Svědčí o tom verše, které jsem našel mezi drobnými památkami v litovelském archivu. Je to nevelký aršík s opisem francouzských veršů:

Vers adressés
aux habitants d'une ville de Moravie en 1797

Lieu rempli d'agrément! Oú l'Eternel propice,
Inspirait notre esprit en y fixant nos pas.
Tu fais des étrangers le charme et le délice,
Ton aimable union ailleurs ne se voit pas,
Abandonner tes murs seraient une injustice.
Un séjour enchanté offre nous tant d'appas
par DEs coeurs pLeins DE ReconnaissANce

První písmena každého řádku tvoří akrostichon, který dává skoro L I T T A U - tedy Litovel. V posledním řádku přehozením velkých písmen najdeme autora: DE LANDIER. Volný překlad těchto veršů, které jsou vyjádřením vděčnosti za pobyt a klid, pak zní:

Verše adresované
obyvatelům jednoho města na Moravě roku
1797

Místo plné půvabů! Kde příznivá Věčnost
podnítila našeho ducha zastavit zde náš krok.
Dáváš cizincům slast a rozkoš,
tvá laskavá jednota se jinde nevidí,
opustit tvé hradby by bylo nespravedlivé -
okouzlující pobyt nabízí nám tolik půvabů
se srdci plnými vděčnosti DE LANDIER 4

V Litovli zůstal tento šlechtic až do konce svého života, o čemž svědčí velmi stručný zápis v matrice: Johann Landier, Emigrant aus Frankreich, 76 Jahre alt, im Jahre 1802.⁵

Ale nebyla to jen francouzská nobilita, která se ocitla v Litovli. Když po bitvě u Slavkova r. 1805 dojednal kníže Jan Lichtenštejn jménem rakouského císaře na pozořické faře příměří, bylo v článku 1 uvedeno, že vítězná „francouzská armáda se bude pohybovat na Moravě za demarkační čarou v krajích jihlavského, znojenského a v té části olomouckého kraje, která leží na pravém břehu potoka Třebůvky pod Prostějovem až do místa, kde ústí do řeky Moravy, dále pravý břeh Moravy až po soutok této řeky s Dunajem, pojímaje v to i Bratislavu ...“⁶ Jde tu o nesprávné stanovení polohy Třebůvky, jejíž soutok s Moravou leží u Moravičan, a proto pravý břeh Moravy zasahoval i půl Litovle. Snad proto se zde o mikulášské jarmarku objevila skupina 42 „chasseurs á chevaux“ a vymohla výkupné 8.000 fl. a rekvírovali pro armádu. Tlumočnickem byl městský syndik Johann Ulrich, který znal pět řečí a také francouzštinu.

Když byl Napoleon poražen v bitvě národů u Lipska v roce 1813, byla do Litovle přemístěna skupina francouzských zajatců. Němečtí historici uvádí, že šlo o důstojníky, generály a jednoho maršála. Zdá se, že sku-

drobnosti

tečnost byla mnohem skromnější. V litovelských „zadních kasárnách“, kde zajatci byli umístěni, v době od 6. ledna do 23. března 1814 zemřelo zde na hlavničku (něm. Nerkomfieber), vlastně tyfus, 45 zajatců. Byli mezi nimi tři seržanti a 42 mladých, dvacetiletých mužů, kteří spí svůj věčný sen na bývalém litovelském popravišti u obce Nasobůrky.⁷

V staleté historii Litovle je to jen několik událostí. Jsou dokladem toho, že svět je velký, ale ne zas tak velký, aby člověk z Orleans si nevzal Litovelanku a Pařížan nenašel místo posledního odpočinku v malé Litovli.

Josef Bezděčka, Uničov.

Použitá literatura:

- 1 Tarco Gregor: Beschreibung der Stadt Lüttau. Asi 1592. Přeložil, úvodem, poznámkami a stručnými vysvětlivkami opatřil Josef Bezděčka. Rukopis 1988.
- 2 Bezděčka Josef: Kulturní a společenský život města Litovle do r. 1948. str. 52-58. Rukopis 1988. Notizenblatt, Brno 1894, č. 40.
- 3 Okresní archiv v Olomouci, prac. Litovel č. sign. 1962/162.
- 4 Z francouzštiny přeložil J. Bezděčka.
- 5 Státní oblastní archiv v Olomouci, matrika zemřelých Litovel CH-VI-19, 6394, fol. 84.
- 6 Uhlíř Dušan: Slunce nad Slavkovem. Praha 1984, s. 375-376.
- 7 viz bod 5 pro rok 1814.

Zusammenfassung

Die interessante Franzosen in Alt - Littau (Bez. Olmütz)

Der Verfasser gibt kurze Informationen über olmützer Organist von St. Moritz Gregor Tarco, dessen Grossvater aus Littau, in Orleans geboren war. Weiter wird über berühmten Kupferstecher Quirin Mark behandelt. Sehr interessant ist auch der französische Baron Jean de Bréa, der in letzten Jahre des 18. Jahrhundert eine Leinenmanufaktur ausbauen versucht. Aus der Zeit der französischen Revolution wird über Aufenthalt der flüchtigen Aristokratie, an der Spitze von Prinzen de Condé erzählt und vor allem über Dankbarkeit des Adels Jean de Landier, der bis zu seiner Tod in Littau blieb. Auch aus Napoleons Zeiten wird eine Erwähnung gemacht, da hier 45 jungen Franzosen in Gefangenschaft gestorben sind.

kronika

Ludmila Drtílková

Dobové mapy a veduty Moravy a Slezska v litovelském muzeu.

Muzeum v Litovli významně přispívá svou pestrou činností k obohacení kulturního života města. Kromě zajímavých výstav nabízí návštěvníkům také prohlídku kartografické expozice nazvané Morava a Slezsko na dobových mapách a vedutách, která byla otevřena v polovině dubna 1992 po šestileté generální rekonstrukci muzea. Tato nová expozice na několik let vystřídala stálou národopisnou výstavu Z klenotnice lidové kultury Hané, instalovanou v muzeu v letech 1974 - 1985.

Rozsáhlou expozici map a vedut připravilo ze svých fondů Vlastivědné muzeum v Olomouci ve spolupráci s Národním technickým muzeem v Praze. Kartografická sbírka olomouckého muzea vznikla v roce 1951 sloučením mapového materiálu městského historického muzea a muzea Vlasteneckého spolku muzejního. V průběhu dalších let narůstala sbírka nákupy a dary starých map, atlasů i nové produkce. V současné době je ve fondu evidováno téměř 5000 sbírkových předmětů.

Olomoucké muzeum představilo v roce 1991 veřejnosti mapovou sbírku, zobrazující území Moravy a Slezska, na výstavě pořádané v Olomouci. Na ni navazuje kartografická expozice v litovelském muzeu, která je vzhledem k větším prostorovým možnostem rozšířena o další zajímavé exponáty.

Jejími posláními je podat obraz klasického i novodobého mapového zobrazení zmíněných zemí od 16. století do počátku našeho věku. Vystavené mapy se liší svým obsahem, grafickou a obrazovou výzdobou i technickou úrovní zpracování. Zvláště historické mapové tisky často představují malá umělecká díla a upoutají návštěvníky především svým uměleckým zpracováním.

Novější mapy se naproti tomu vyznačují přesností a spolehlivostí.

Expozice soustřeďuje více než sto mapových děl, z nichž k nejstarším patří jedna z variant mapy Moravy Pavla Fabricia, autora nejstaršího samostatného zobrazení této země, dále šest různých vydání mapy Moravy Jana Amose Komenského a moravské kraje podle mapy Jana Kryštofa Müllera. Tito tvůrci významně ovlivnili představu o sídelních a přírodních podmínkách Moravy. Jejich díla ukazují svou faktografií úroveň geografických a kartografických vědomostí tehdejší doby, prezentují techniku zhotovování tisku a umožňují i srovnání s dnešní úrovní.

Zajímavé jsou rovněž ukázky práce soukromých nakladatelů z 18. - 19. století, kteří vydávali všeobecně zeměpisné i tematické mapy, jejichž předlohou byly zpravidla vydané mapy úřední. Ze známých mapových vyobrazení je na místě uvést mapu Moravy T. K. Lottera z roku 1758 a J. Venuta z roku 1784, mapu olomoucké arcidiecéze J. W. Freyenfelse z roku 1762, mapy Moravy a Slezska vydané J. B. Homannem, T. Mollem, Ch. Passym, J. Bayerem, E. Hölzelem, R. Prombergerem, K. Winikerem a dalšími.

Úřední kartografie je zastoupena především mapami určenými pro vojenské účely, které se vyznačují podrobným a technicky náročným zpracováním. V expozici jsou instalovány ukázky vojenských map, zejména ze 3. vojenského mapování, které bylo nejzdařilejší a jehož hlavním dílem byly speciální a generální mapy.

V oddílu expozice, který je zaměřen na region Hané, návštěvníky jistě zaujme ručně překreslená zvětšenina nejstarší mapy

této části Moravy asi z roku 1805. Mapa má sice nepřesný polohopis, ale je zajímavá především svou výzdobou a slovní charakteristikou oblastí.

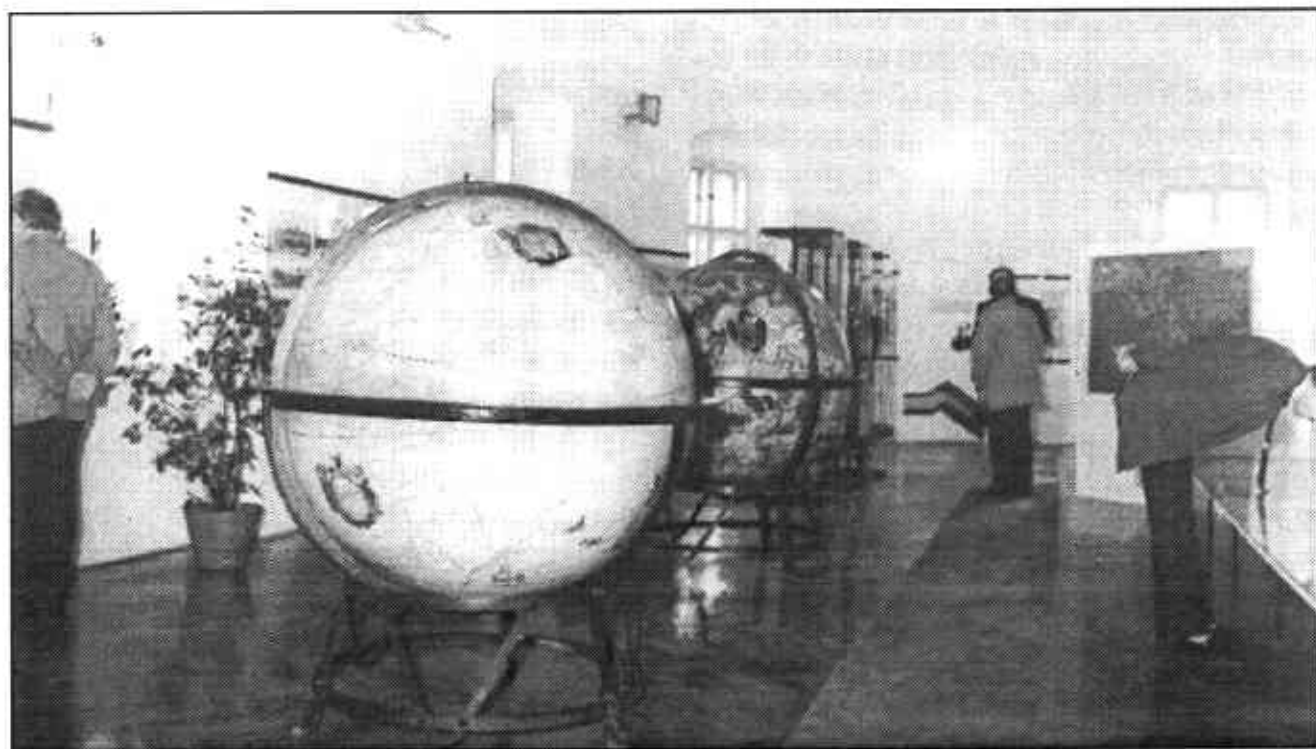
Vystavené mapy vhodně doplňují veduty, které zobrazují urbanistické celky i jednotlivé objekty. Ukázky vedut moravských a slezských měst jsou mimo jiné z dřevořezů Jana Willenbergera v knize Bartoloměje Paprockého z Hlohov, vydané v Olomouci roku 1593 pod názvem Zrcadlo markrabství Moravského a z cyklu vedut, vydaných v roce 1856.

V expozici jsou kromě map a vedut prezentovány z olomouckých muzejních sbírek rovněž historické atlasy, kartografické dobové pohlednice a zejména kolekce barokních globů. Zaslouženou pozornost návštěvníků upoutají nepochybně dva globy Jana Grünske z roku 1695, které představují největší (průměr 125 cm) a historicky nejceněnější exempláře z olomoucké kolekce. K přitažlivým exponátům patří také zemský a hvězdný globus, jehož autorem rytin je Vincenzo Coronelli.

Tato dvojice byla upravena roku 1738 pro A. M. Krbosche, probošta augustiniánského kláštera v Olomouci. Součástí kolekce jsou rovněž dva tištěné globy Viléma Blaeuwa, které byly zhotoveny krátce po roce 1640. Tyto vzácné předměty nejsou v současné době v expozici vystaveny, neboť byly v roce 1992 zapůjčeny Kanceláří prezidenta republiky.

Pro ucelení představy o technice mapování jsou v expozici instalovány historické přístroje a pomůcky používané v 19. století geometry a kartografy, které zapůjčilo ze svých sbírek Národní technické muzeum v Praze. Návštěvníci mají příležitost se seznámit zejména s nivelačními stroji, výškoměry, barometry a tachymetry. Zajímavý je rovněž měřický stůl s pomůckami, který sloužil ke zhotovení situačního plánu přímo v terénu.

Kartografická expozice, kterou v roce 1992 zhlédlo téměř 6000 návštěvníků, zajisté umožňuje získat poučení i estetický zážitek a také nahlédnout do muzejních depozitářů.

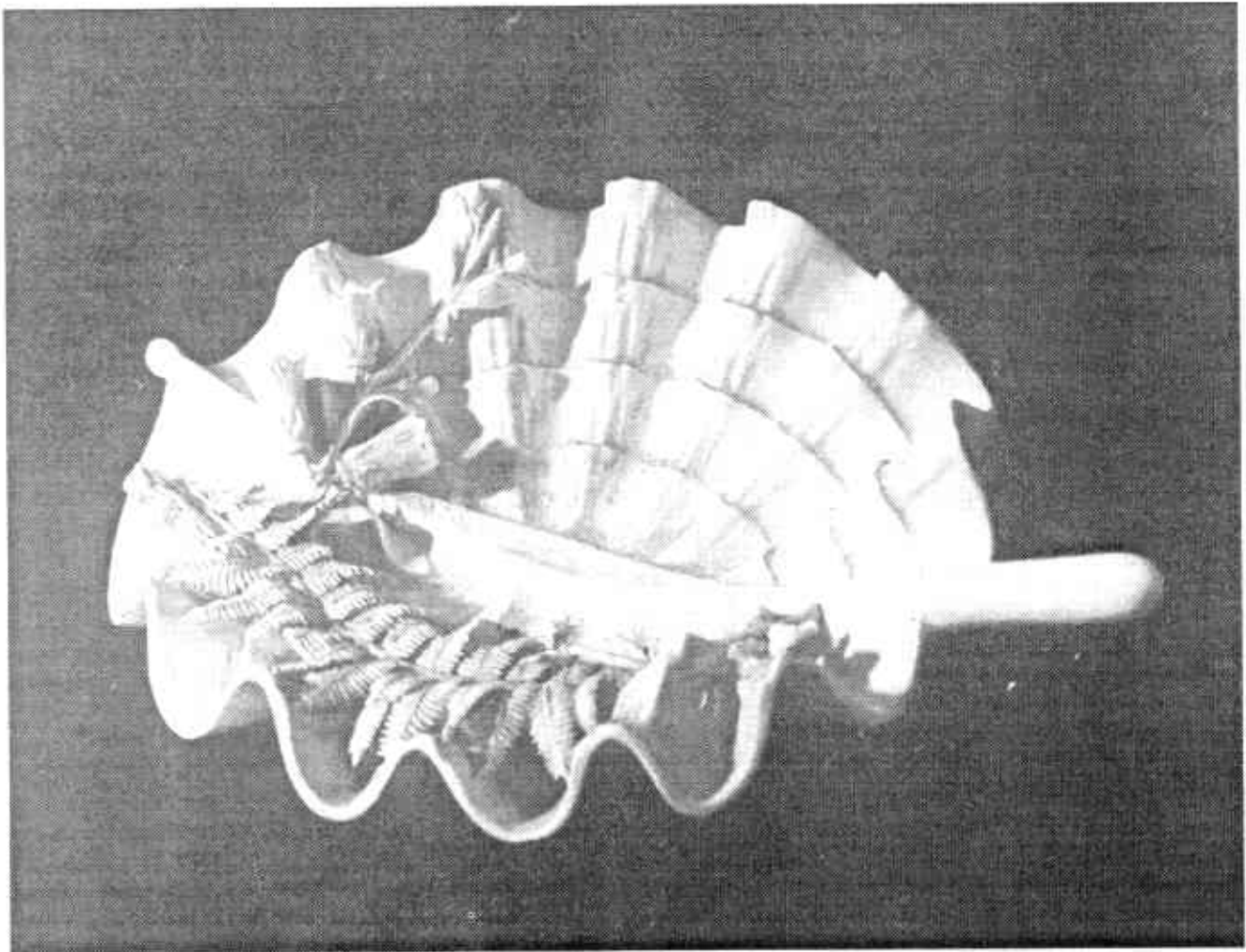

Z kartografické expozice Morava a Slezsko na dobových mapách a vedutách.

Foto D. Spudilová.

Ivana Bortlová

Výstava Český porcelán ze sbírek Vlastivědného muzea v Olomouci

Porcelánová miska s plastickou květinovou výzdobou, Rybáře u Karlových Varů, 2. pol. 19. století.
Foto D. Spudilová.

Začátkem července 1993 byla ve Vlastivědném muzeu v Olomouci otevřena výstava českého porcelánu 19. století. Sbírka porcelánu, a to nejen českého, je jednou z nejstarších v uměleckoprůmyslovém fondu VMO. Některé sbírkové kusy pocházejí již z doby Umělecko-průmyslového muzea Františka Josefa z 80. let minulého století. V průběhu 1. poloviny 20. stol. byla pak získána zprvu dary a později i nákupy převážně většina sbírky porcelánu, která je tímto způsobem průběžně doplňována dodnes. Český porcelán tvoří v této sbírce největší soubor. Na výstavě byl prezentován průřez sbírkou českého porcelánu, a to ukázkou výrobků všech významněj-

ších porcelánových manufaktur na našem území. Jsou to především porcelánky v Horním Slavkově, Praze, Klášterci, Kysiblu, Březové a další.

Vystaveno bylo převážně porcelánové nádobí, dále vázy, porcelánové figurky a drobné porcelánové předměty. Výstava byla doplněna několika dobovými malířskými originály, slohovým nábytkem a drobnými umělecko-řemeslnými předměty, které měly za cíl oživit výstavu a přiblížit divákovi životní styl měšťanstva 19. století.

Výstavu, která trvala do 20. října 1993, navštívilo 3800 diváků.

ZPRÁVY VLASTIVĚDNÉHO MUZEA V OLOMOUCI

ročník 1993, číslo 270

Odpovědný redaktor: RNDr. Vlastimil Tlusták, CSc.

Odborná a technická redakce: Mgr. Věra Michnová

Grafická úprava: Ludvík Buryšek

Adresa redakce: Vlastivědné muzeum v Olomouci, náměstí Republiky 5, 771 73 OLOMOUC, ČR

tel.: 068 / 52 22 741

Vydává: Vlastivědné muzeum v Olomouci

Tisk: OREA s.r.o., Moskovice

MITTEILUNGEN DES HEIMATKUNDLICHEN MUSEUMS IN OLMOUC

Jahrgang 1993, Heft Nr. 270

Redaktion: RNDr. Vlastimil Tlusták, CSc.

Redaktionsekretär: Mgr. Věra Michnová

Herausgeber: Heimatkundliches Museum in Olomouc,

Anschrift der Redaktion: Heimatkundliches Museum in Olomouc, náměstí Republiky 5, 771 73 Olomouc, ČR

ISBN80-85037-11-4

Vlastivědný věstník moravský

z ročníku 1993 vyjímáme:

č.1.

M. Bálek - J. Unger	Vojenský tábor z dob husitských válek u Šumic (okr. Znojmo)
B. Zlámal	Kapitoly ze života olomouckého arcibiskupa dr. Theodora Kohna, I. část
J. Pecka	Národní obec fašistická a její ozbrojené složky v Zemi moravskoslezské 1926 až 1938
J. Matějová	Dopisy italského humanisty C. Salutatiho moravskému markraběti Joštovi Lucemburskému
L. Mlčák	Činnost lotrinských zvonařů na střední a východní Moravě
L. Peduzzi	Václav Petrucci - stavitel Kouniců
C. Nečas	Pobyty T. G. Masaryka na Vysočině
J. Hanzal	Kdo byl J. V. Widmann, rodák z Ivanovic u Brna
K. Müller	Nejstarší pečeť města Přerova
A. Březina	Česká hudba 20. století v zahraničních archívech

č.2.

J. Lapáček	Přerov, Karel starší ze Žerotína a škola ve švýcarském Svatém Havlu
J. Bistřícký	Zakládací listiny kláštera Hradiska u Olomouce a počátky české panovnické listiny
B. Klíma, jun.	Archeologický výzkum Znojemského hradu
J. Skutil	Balbínova Bohemia docta o literární Moravě
J. Stibor	Příspěvek k poznání života a působení Bartoloměje Paprockého na Moravě
B. Zlámal	Kapitoly ze života olomouckého arcibiskupa dr. Theodora Kohna, II. část
B. Smutný	Stavba místní dráhy Kostelec - Slavonice v letech 1897 až 1902
J. Vysloužil	Artistický ředitel Otto Kitzler - zapomenutá kapitola z hudebních dějin Brna
E. Jenerál	Výslech u hrdebního soudu v Moravských Budějovicích roku 1666
F. Mušil	Několik poznámek k lokalizaci moravských Újezdů

č.3.

C. Nečas	„Kašlavá aféra“ - projev odporu brněnských učitelů proti nacistické okupaci
J. Sehnal	Varhanář Jan David Sieber a jeho dílo
E. Jenerál	Lapkové Jíra a Mikuláš Královcovi z Jaroměřic nad Rokytnou
A. Schulzová	Olomoucká malířka Marta Rožánková - Drábková
J. Bukovský	Středověké nálezy v kostele sv. Trojice královepolského kartouzu v Brně
J. Toman	Diárium pobytu Josefa Dobrovského v Olomouci
J. Štarha	Osud vražedkyně Mandy Šlapanské ze Žarošic
P. Michna	Památka moravského baroka ve Vestfálsku (NSR)
Anketa	Názory představitelů vědy a kultury z Moravy a Slezska na územně správní uspořádání České republiky

č.4.

J. Skutil	Světová revoluce Tomáše Garrigua Masaryka
V. Burian	Neumannův obraz Hold Slovanů sv. Cyrila a Metoději na Velehradě
M. Trapl	Moravský exil polského premiéra Wincenty Witose
V. Bednářová	Jindřiška Wurmová (8.2.1863 - 19.5.1953)
J. Pinkava	Francis Dvorník - František Dvorník: historik a unionista

Cena 20 Kč

+ porto při zásílce poštou.

Formát B5

Vydává a distribuuje: Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, Zelný trh č. 8, 602 00 Brno

KOMERČNÍ BANKA a.s.

B - KONTO

účet pro každého

JEHO PŘEDNOSTI

- Okamžité úročení Vaší mzdy při jejím převodu na B-KONTO
- Měsíční připisování úroků
- Možnost vydání platební karty nebo šekové knížky
- Provádění plateb trvale se opakujících k určitému datu
- Umožňuje jednorázové bezhotovostní úhrady
- Realizace měsíčních plateb SIPO
- Možnost povolení inkasa (např. pro kartu CCS)
- Lze zmocnit další členy rodiny k disponování s B-KONTEM

KOMERČNÍ BANKA a.s.

Blíže informace na všech pobočkách či expoziturách KB

VLASTIVĚDNÉ MUZEUM V OLOMOUCI

náměstí Republiky 5, 771 73 Olomouc

tel.: 068 / 52 22 741

ZÁMEK NÁMĚŠŤ NA HANÉ

785 44 Olomouc

tel.: 068 / 93 184

PŘEMYSLOVSKÝ PALÁC

Václavské náměstí, Olomouc

tel.: 068 / 29 419

ARBORETUM BÍLÁ LHOTA

783 26 Bílá Lhota

tel.: 54 45 532, 54 45 521

HRAD ŠTERNBERK

785 01 Šternberk

tel.: 7643 / 2714

SLEVA PRO ČLENY GWC

na odborné služby a pronájmy 10%
u vstupného do všech objektů 20%

MUZEUM LITOVEL

764 01 Litovel

tel.: 54 41 510

Obsah

str.

František Matějek Postavení poddaného lidu v olomouckém kraji v předbělohorském období	1
Věra Michnová, Josef Pucek „...quarta turris monasterii Gradicensis“ K nálezu při jihozápadní věži kláštera Hradisko.	21
Pavel Marek K historii Katolické moderny Spor arcibiskupa Theodora Kohna s P. Karlem Dostálem - Lutínem	35
Zdeněk Fišer Poznámky knihkupeckého mládence o Olomouci roku 1845 aneb Matěj Mikšíček svým láskám	43
 <i>Drobnosti</i>	
Miloslava Hošková Příspěvek ke genezi oltářkových obrazů	53
Josef Bezděčka Zajímaví Francouzi ve staré Litovli	56
 <i>Kronika</i>	
Ludmila Drtílková Dobové mapy a veduty Moravy a Slezska v litovelském muzeu	59
Ivana Bortlová Výstava Český porcelán ze sbírek Vlastivědného muzea v Olomouci	61